

אונקלוס

לוּ אֵי יֵשֵׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי א וַיִּתֵּיב יַעֲקֹב בְּאֶרֶע
 תּוֹתְבוֹת אַבְוּהִי, בְּאֶרֶע־א
 אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנַעַן:
 דְּכַנְעָן:

רש"י

(א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב וְגו'. אחר שכתב לך ישובי עֲשֹׂו ותולדותיו בדרך קצרה, שלא היו ספונים [הגונים] וחשובים לפרש היאך נתיישובו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי, פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם, לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נת, פלוני הוליד פלוני, וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם, ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול, אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית, ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית (תנחומא וישב א). [דבר אחר, וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב. הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן, הפחמי תמה: אנה יכנס כל הפשתן הזה. היה פיקח אחד משיב לו: ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו. כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה, תמה ואמר: מי יכול לכבוש את כולן. מה כתיב למטה (להלן פסוק ב): "אלה תולדות יעקב יוסף", דכתיב (עובדיה א, יח): "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, ובית עֲשֹׂו לקש", ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם (בראשית רבה פפ"ד, ה):]

ביאור

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב. בסוף הפרשה הקודמת רשמה התורה את תולדותיו של עֲשֹׂו (לו, א-יד) ואת רשימת אלופיו (טו-יט), את תולדות שעיר החורי ואלופיו, אותם הורישו בני עֲשֹׂו (כ-ל), את רשימת המלכים אשר מלכו באדום עד שמלך שאול מלך ישראל (לא-לט), ולבסוף את אלופי עֲשֹׂו אשר שלטו באדום אחר אותם המלכים (מ-מג). אמנם זוהי רשימה ארוכה ומפורטת, אך זוהי רשימת שמות בלבד. אין כאן תיאור מעשיהם וקורות חייהם, אלא כמעט רק שמותיהם בלבד. לעומת זאת את תולדות יעקב וקורותיהם מספרת התורה באריכות ובפרוטרוט, לאורך פרשיות רבות. על תמיהה זו

🌀 ביאור (המשך) 🌀

עונה רש"י כך: עם ישראל הוא העם החשוב בעיני הקב"ה ומתוך חיבתו הוא מאריך לספר עליהם. עֲשׂו, עם כל עוצמתו וגבורתו, אינו חשוב בעיני הקב"ה ועל כן הוא מקצר ואינו כותב אלא את רשימת תולדותיו בלבד. וראה בעיון ביאור מדוע האריך רש"י להסביר רעיון זה על ידי דוגמאות ומשל. ה'דבר אחר'¹ עוסק אף הוא בסמיכות תולדות יעקב לתולדותיו של עֲשׂו, אך מזווית אחרת. הרואה את רשימת תולדות עֲשׂו

ואדום משתאה לנוכח גודלם ועוצמתם, ולעומתם בני יעקב נראים מעטים וחלשים מהם. עולה התמיהה כיצד יוכלו בני יעקב לגבור בעתיד על בניו של עֲשׂו, וכדברי הנביא עובדיה שם (פסוק כא): "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עֲשׂו"² על כך עונה רש"י שזכותו של יוסף תעמוד להם לישראל ויכלו להילחם ולהתגבר על עֲשׂו.³

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וישב יעקב. לכאורה הרעיון המובא ברש"י הוא פשוט: הקב"ה מחשיב את ישראל ולא את עֲשׂו, ולכן הוא מאריך לספר על תולדותיהם וקורותיהם. מדוע צריך רש"י להאריך בהבאת דוגמאות לכך ולספר לנו משל מיוחד כדי לחזק רעיון זה? איזו הבנה נוספה לנו באמצעותם?

נדון תחילה בדוגמאות ולאחר מכן נעסוק במשל.

הנה יש לשאול: הדוגמאות שמביא רש"י לעיקרון זה הן מעשרה דורות מאדם עד נח, שהוזכרו בדרך קצרה בלבד, ואילו על נח סיפרה התורה באריכות, ומעשרה דורות מנח ועד אברהם, שהוזכרו בקצרה בלבד, ואילו על אברהם מסופר באריכות. אך לכאורה אין הנידון דומה לראיה! ההשוואה בין תולדותיו של יעקב לתולדותיו של עשיו אינה דומה ליחס שבין נח ואברהם לעשרה דורות שקדמו להם - בין יעקב לעֲשׂו יש הקבלה לכל אורך ההיסטוריה, בה חיו צאצאיהם זה לצד זה במקביל, ואילו נח ואברהם באו לעולם אחרי הדורות שקדמו להם. הבדל נוסף הוא בכך שנח ואברהם הם צאצאים ישירים של הדורות שלפניהם, מה שאין כן ביחס בין יעקב ובניו לעֲשׂו ובניו.

נראה לומר שבאמת אין דברי רש"י כפשוטן, אלא יש בעומק דבריו מהלך פנימי

ורמז גדול, ולענ"ד רש"י מכוון כאן את דבריו לעניין דמותו של דוד המלך. דוד המלך ◀

¹ אינו מופיע בדפוס ראשון ועל כן הוא נכתב בסוגריים

² וכפי שלימד אותנו רש"י לעיל לג, יד.

³ וראה רש"י לעיל ל, כה.

עיון (המשך)

הופיע מיד לאחר המלכים אשר מלכו באדום, ומלכותם פסקה בימי שאול המלך. אמנם מוצאו של דוד אינו מאדום אלא ממואב (דרך רות המואביה), אך נראה שיש בו עניין מסוים של אדום, ורומזת לכך היותו "אדמוני" (שמו"א טז, יב), כינוי שניתן במקרא רק לעֶשׂו ולדוד. כלומר, הופעתו של דוד דווקא בעיתוי הזה, לאחר מלכות אדום, באה לתת משמעות מסוימת לדרכו של אדום, ולהכשיר אחד מן הערכים המופיעים באדום. לעניין זה ניתן להשוות את הופעתם של נח ושל אברהם, שהיו המשמעות והתוצאה של הדורות שקדמו להם. נח הוא איש צדיק, מצאצאי שת, חנוך ומתושלח, שהיו אנשים טובים, והוא יגיע לשיאו בכך שנשאר צדיק כאשר כל העולם סביבו הפך להיות רשע. אברהם הוא מבני בניהם של שם ועבר, ואפילו תרח אביו, שהיה רשע, יצא לכיוון ארץ כנען, ומשמע שגם לתרח היה קשר עם הקדושה. אברהם אבינו הוא ממשיך דרכם של אלה, ומשלים את מעלתם בכך שהיה האדם הראשון אשר החל להשפיע על העולם. גם דוד המלך הופיע לאחר שְׁמוֹנָה מלכים אשר מלכו באדום. מלכים אלה שיכללו וקידמו את העולם, וגם לא הציקו לישראל, כפי שראינו לעיל בפרשת וישלח שעֶשׂו עזב את ארץ כנען מפני יעקב אחיו ועבר לאדום. אמנם, מלכי אדום היו ארציים לחלוטין ונטו מאוד אחר החומר. דוד המלך הופיע ולקח מאדום את מידת הארציות וקידש אותה. הוא היה גיבור חיל והשקיע את כל כוחותיו להכנה של בניית בית המקדש. דוד קידש את כוחות היצר והגבורה הפיזית והכפיף אותם לעבודת ה'. הוא לקח את מידותיו של עֶשׂו וחיבר אותן עם קדושתו של יעקב.

המשל שמביא רש"י מספר על אבן טובה הטמונה בחול, ולוקח לאדם זמן רב עד שמוצא אותה, אך כאשר הוא מוצא אותה הוא מבין איזו אבן טובה היא. יתכן ויש בזה דימוי לטרגדיה שמתרחשת עם ישראל לאורך ההיסטוריה. הקב"ה נתן לנו את התורה, שהיא כלי חמדה והיהלום היפה מכל, אך עם ישראל מתפתה לתרבויות אחרות וזונח את התורה, עד אשר הוא מתאכזב וחוזר ומתעשת. כאשר היו במצרים התפתו והתחברו למצרים, לאחר שיצאו ממצרים ונכנסו לארץ ישראל נהו אחר אלילי הכנענים תושבי הארץ עד שגלו ממנה. גם בגלות היו רבים שניסו להתערב בגויים, והחלו להאמין בכל מיני תנועות אידיאולוגיות, ולבסוף מכולן נחלו אכזבה גדולה ומפח נפש. סופו של עם ישראל לחזור לשורשו, לשוב אל חיי תורה ומצוות, או אז ייווכח עד כמה המורשת שלו היא היהלום אמיתי, וכל מה שהתפתה אליו בעבר אינו אלא חול שאין בו ערך כלל.

אונקלוס

ב אֱלֹהִים תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב
 יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַת עָסְרִי
 שְׁנֵי הָיָה רְעִי עִם
 אֲחוֹהִי בְעֵנָא וְהוּא רַבִּי
 עִם בְּנֵי בְלָהָה וְעִם בְּנֵי
 זְלָפָה נְשֵׁי אֲבוֹהִי וְאִיתִי
 יוֹסֵף ית טְבַהּוֹן בִּישָׂא
 לְאֲבוֹהוֹן:

ב אֱלֹהִים תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב
 שִׁבְעַת עָשָׂרָה שָׁנָה הָיָה רְעִי
 אֶת־אֲחִיו בְּצֵאן וְהוּא נָעַד
 אֶת־בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת־בְּנֵי זְלָפָה
 נְשֵׁי אָבִיו וַיְבֵא יוֹסֵף אֶת־
 דִּבְתָם רְעִי אֶל־אֲבוֹהֵם:

רשי"י

(ב) אֱלֹהִים תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב. ואלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה: יוסף בן שבע עשרה וגו'. על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים. זהו אחר פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו. ומדרש אגדה דורש, תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים. אחת, שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל, ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו, וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף: זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרבה בבראשית רבה (פפ"ה, ו). [ועוד נדרש בו, וַיֵּשֶׁב. ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלוה, אומר הקב"ה: לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה (בראשית רבה פפ"ג, ג):]

עיון (המשך)

בפרשה זו נלמד על דמותו המורכבת של יוסף, ובמה הוא מוסיף על תכונותיו של יעקב. יעקב במהותו הוא איש תם, יושב אוהלים, איש של תורה ושל בית המדרש. גם יוסף בנו הוא כזה, וכפי שנראה להלן בדברי רש"י (פסוק ג) שיעקב לימד את יוסף את התורה אשר קיבל בבית מדרשם של שם ועבר. מצד שני, יוסף הוא כלכלן ובקי בחכמת השלטון ובהנהגה. מצד אחד יוסף הוא צדיק אשר לא יחטא בשעת הניסיון, אך מאידך הוא אינו פרוש מן העולם אלא מעורב עם הוויות העולם. חיבור זה של שתי כוחות אלה הוא שיאפשר ליוסף להתגבר על עֲשׂו.

🌀 **ביאור** (על עמוד קודם) 🌀

אלה תולדות יעקב. הביטוי "אלה תולדות יעקב" תמוה, שהרי כל בניו של יעקב כבר נולדו, וכבר נכתבה רשימת בניו לעיל (לה, כג-כו), ובפרשה זו לא מדובר כלל על לידת ילדיו או נכדיו. גם קשה לומר ש"אלה תולדות יעקב" פירושו אלה קורות חייו של יעקב, שהרי רוב שנותיו של יעקב כבר מאחוריו (בנקודה זו יעקב כבר בן 108!). משום כך מפרש רש"י "אלה תולדות יעקב" אלה חלק (=של) מקורות יעקב. כאן יסופר על החלק השני מן ההיסטוריה של יעקב ובניו, עד שיגיעו להתיישב בארץ כאדוני הארץ וכאומה. התהליך החל בשנאה בין יוסף ואחיו, מה שיביא לכך שיירדו למצרים, ומשם ייפכו לעם וישבו אל הארץ. רש"י נוטה לפירוש זה כפשט הפסוק משום שהוא משתלב עם ההקשר (=דבר דבור על אופניו), ומבאר את הביטוי "תולדות יעקב" כהיסטוריה של יעקב.

מדרש האגדה מסביר את משמעות המילה "תולדות" כצאצאים, וכאילו נאמר מי הם ילדיו של יעקב? יוסף! הוא לבדו בנו של יעקב! כלומר, דע לך שהתולדות של יעקב הם בעיקר יוסף, הוא ממשיכו של יעקב. מדוע יוסף נחשב כעיקר זרעו של יעקב? המדרש מונה כמה סיבות לכך: יוסף הוא הבן הבכור שנולד ליעקב מן האשה שהוא בחר ואהב, ולכן הוא חשוב מכולם. כמו כן יוסף היה דומה חיצונית ליעקב,

והיתה בו איזו קדושה שקרנה ממנו. ולבסוף, היחסים בין יוסף לאחיו מזכירים את היחסים שהיו בין יעקב לעשו.

פירוש נוסף ברש"י (מופיע בסוגריים כי אינו נמצא בדפוס ראשון): לכאורה צריכה היתה הפרשה להתחיל במילים "אלה תולדות יעקב", כמו שפתחה פרשת נח (לעיל ג, ט), פרשת תולדות (שם כה, יט), ופרשיות נוספות בספר בראשית. מדוע, איפוא, הקדימה התורה לכך את הפסוק "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען"? מסביר רש"י: "תולדות יעקב" היינו קורות חייו ומאורעותיהם (כמו הפירוש הראשון לעיל). ואל תתמה על פתיחה זו, שהרי יעקב כבר זקן וכבר סיפרה לנו התורה על מאורעות רבים שעבר, אלא דע לך שעתה יעקב מתחיל תקופה חדשה בחייו. בחלק הראשון של חייו הוא קיבל את הברכות מאביו, ברח מאחיו לחו"ל, הקים משפחה, חזר לארץ והתמודד עם עשו. חשב יעקב שבכך תמו הרפתקאותיו ומסעיו, וכבר סיים את ייעודו, והרי כבר זכה להקים את משפחתו הגדולה אשר תמשיך את דרכו בארץ מגורי אביו - "וישב יעקב בארץ מגורי אביו". אין הדבר כן, אומר לו הקב"ה. עד עכשיו חיית רק את החלק הראשון של חיך. מכאן ואילך מתחיל החלק השני, ובו יקרו מהלכים היסטוריים מהותיים. עכשיו מתחילה

🌀 ביאור (המשך) 🌀

המשימה האמיתית שלך והיא להפוך שחשב שתפקידו הסתיים, אך התורה את משפחתך לאומה. המהלכים שיקרו מודיעה לנו שמכאן למעשה מתחיל מכאן ואילך לא באו ביוזמתו של יעקב, החלק העיקרי - "אלה תולדות יעקב"!

🌀 עיון 🌀

אלה תולדות יעקב. נעיין מעט במדרש האגדה הרואה ביוסף את הממשיך העיקרי של יעקב. לכאורה הדמיון בין יעקב ויוסף הוא חיצוני בלבד, אך במהות אישיותם היו יעקב ויוסף שונים לחלוטין - יעקב הוא איש תם יושב אוהלים, ויוסף הוא המנהיג והשליט, מומחה לכלכלה והנהגה, והוא עתיד לפרנס את כל משפחת אביו בשנות הרעב. כיצד ניתן, איפוא, לומר שיוסף הוא ממשיכו של יעקב?

נראה לומר שיוסף נחשב כממשיכו של יעקב בהגדרת מידה חדשה, וכמו שכל אחד מן האבות ייצג ערך שהיה מיוחד לו ביותר - אברהם הצטיין במידת החסד, יצחק במידת הדין, יעקב איש האמת - כך גם יוסף התייחד במידה משלו, והיא התגברות על היצר, והיה בבחינת 'צדיק יסוד עולם'. יוסף עתיד לעמוד בניסיון הגדול בו אשה מנסה לפתות אותו, בזמן שהיה צעיר רווק בודד בארץ זרה. בכך הצטרף יוסף לשלשלת של גדולי האומה - אברהם, יצחק, יעקב, יוסף, משה, אהרן, דוד, שכל אחד מהם הצטיין במידה מסוימת, ועל כן הוא נחשב מכל האחים כממשיכו של יעקב. אמנם גם יעקב היה קדוש ופרוש, ורש"י לימד אותנו (להלן מט, ג ד"ה וראשית אוני) שיעקב לא ראה קרי מימיו עד שנשא אשה, ובכך אכן יוסף ממשיך את מידתו זו של יעקב, אך בעניין זה מעלתו של יוסף גבוהה יותר. יעקב היה קדוש בבית המדרש, ואילו יוסף הצליח לשמור על טהרתו בחיי המעשה, בניסיון הגדול בביתו של פוטיפר.

בעניין נוסף מצאנו תכונה של יוסף המהווה המשך לדרכו של יעקב. יעקב לקח על עצמו את התפקיד להפוך שנאה לאהבה, ולהפוך את שונאיו להיות אוהביו. [דוגמא אחת לכך מצאנו בקשר של יעקב עם לאה: בתחילה היתה לאה אשה שנואה, אך לבסוף הפכה להיות האישה העיקרית אשר נבחרה להיקבר עמו במערת המכפלה⁴.] גם יוסף נטל על עצמו את התפקיד לדאוג לשמירת אחדות המשפחה. כוחו של יוסף הוא הכוח אשר בכל הדורות, עד דורנו זה ממש, עושה הכל על מנת למנוע פירוד ושנאה בעם.

⁴ עיין בעניין זה בהרחבה בספרנו "על שולחן שבת", עמ' 64.

עיון (המשך)

אמנם, על אף שביארנו את עומק האגדה מדוע יוסף נחשב מבחינה מהותית כממשיכו של יעקב, מכל מקום הקריאה הפשוטה של האגדה מרמזת על זרע הפורענות שעתידה להתרגש על יעקב ובני ביתו. התפיסה הפשוטה העולה ממנה היא שיוסף הוא הנבחר להמשיך את יעקב, הוא הבכור לאשה האהובה, הוא החשוב מכולם, הוא סגולת האחים, וכל אחיו אינם אלא טפלים לו. אם אכן כך הוא, יעקב ממשיך את מנהג אבותיו - מנהג ההיפרדות: כשם שאברהם נפרד והתרחק מלוט, וגירש את הגר וישמעאל, וכן יצחק בחר לברך בן אחד ולדחות את השני, כך נוהג גם יעקב ובוחר ביוסף על פני כל אחיו. אכן, גם יעקב יודע שעם ישראל מורכב מ"ב שבטים, וכי הוא אבי אומה גדולה ולא רק של בן אחד. אין בכוונתו של יעקב להיפרד משאר הבנים ולהישאר רק עם יוסף, אלא כוונתו היא להפוך את יוסף - שהוא הלומד את תורתו - להיות המנהיג הרוחני של המשפחה. יעקב דבק בגישה זו עד סוף ימיו, והוא מתייחס אל יוסף כראש המשפחה ומצווה אותו באופן אישי על ענייני המשפחה הכלליים. בעיני יעקב יוסף הוא הבן העיקרי ושאר האחים טפלים לו. גם האחים מרגישים זאת, ומייד עם מות יעקב פונים אל יוסף ומציעים עצמם להיות לו לעבדים. גדלותו של יוסף היא בשינוי האישי שעבר בעניין הזה. בתחילת דרכו נקט יוסף אף הוא בגישה זו של יעקב, וחש עצמו כבן הנבחר ואף התנבא שכל אחיו ישתחוו לו, אך בסוף ימיו הוא מתגבר על עניין זה, ובצניעות אינו נוטל את ההנהגה אלא עושה הכל על מנת לשמור על אחדות המשפחה.

🌀 רש"י 🌀

וְהוּא נֶעֶר. שהיה עושה מעשה נערות: מתקן בשערו, ממשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה יפה (בראשית רבה פפ"ד, ז): **אֵת בְּנֵי בְלָהָה.** כלומר, ורגיל אצל בני בלהה, לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן (ראה תנחומא וישב ז):

🌀 ביאור 🌀

היינו נוהג לעשות מעשים חסרי תכלית אמיתית, כדרכם של נערים.	וְהוּא נֶעֶר אֵת בְּנֵי בְלָהָה. ניתן היה להבין את הביטוי "והוא נער את בני בלהה" כעניין אחד, ומשמעותו שהיה יוסף נלווה לבני בלהה ולבני זלפה. רש"י מחלק ביטוי זה לשני חלקים, ומבין שיש כאן שני עניינים:
"את בני בלהה ואת בני זלפה" - היה מקורב אל בני השפחות, על אף ששאר אחיו ביזו אותם והתרחקו מהם.	"והוא נער את בני בלהה" - 'עושה מעשה נערות',
"את" במשמעות עב.	

🌀 עיון 🌀

וְהוּא נֶעֶר אֵת בְּנֵי בְלָהָה. אנו רואים כאן שני פנים באישיותו של יוסף, אחד שלילי ואחד חיובי. מצד אחד עשה מעשי נערות, ולכאורה זהו צד שלילי ולא רציני. מאידך, ראה את מצוקתם של אחיו בני השפחות, שהיו מבוזים על ידי אחיהם בני לאה, וקירב אותם.

אמנם אם נתבונן נוכל לומר שיתכן ויש קשר בין שתי מדות אלה. דווקא יצר הנערות של יוסף, שהחזיק עצמו כנער ולא נהג בעצמו טכסיסי כבוד, הרחיק אותו מן הגאווה וההתנשאות על אחרים. אנשים צדיקים ובעלי מעלה, המכירים את ערך עצמם ורום מעלתם, נוטים להרגיש עצמם מעל אחרים, ונכשלים בבזוי אנשים פשוטים. בזכות העובדה שיוסף החזיק עצמו כאדם פשוט שלא לוקח את עצמו ברצינות, ועשה מעשי נערות שאינם מצויים אצל 'בחורים רציניים', הצליח יוסף להתקרב לאחיו הפשוטים.

הזכרנו לעיל שיוסף נמנה על אבות האומה, והוא אישיות מרכזית הנושאת את אחד הערכים החשובים של האומה - כוח הקדושה. כוחו של יוסף הוא בכיבוש היצר, גם במצבים הכי קשים, וכפי שנראה בהמשך הפרשה. משום כך חשוב לנו להכיר את יוסף ואת אישיותו מגיל צעיר. כאן באה התורה ומעידה שיוסף לא היה איזשהי דמות המנותקת מן העולם, שאין לה הבנה והכרה בעניינים גשמיים. מצד תכונותיו היה יוסף אנושי ככל אדם, והיה דואג למראהו החיצוני. הוא לא היה דמות כאברהם, יצחק ויעקב, שנראים לנו מן הפסוקים כדמויות שתאוות העולם הזה מהם

🌀 רש"י 🌀

אֶת־דִּבְתֶם רְעָה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו: שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ובשלתן לקה. על אבר מן החי – "וישחטו שעיר עזים" (להלן פסוק לא) במכירתו, ולא אכלוהו חי; ועל דבה שסיפר עליהם שקורין לאחיהם עבדים – "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה, יז); ועל העריות שספר עליהם – "ותשא אשת אדוניו" וגו' (להלן לט, ז). (בראשית רבה פפ"ד, ז):

🌀 עיון (המשך) 🌀

והלאה. האבות לכאורה לא התמודדו כלל עם היצרים והגשמיות. לעומת זאת יוסף מייצג את האדם הפשוט, המאותגר על ידי התאוות והיצרים, ודווקא משום כך צידקותו בולטת. גדלותו היא בכך שהצליח להתגבר ולהילחם ביצרו ולהישאר נאמן לה' ולתורתו, על אף שלא היה מנותק מיצרו.

🌀 ביאור 🌀

אֶת־דִּבְתֶם רְעָה. התורה לא גילתה לכוונתנו רש"י היה ראוי, ועל כן מדגיש לנו רש"י לנו איזו רכילות סיפר יוסף על אחיו שיוסף נענש על כך. באוזני אביו. רש"י מגלה לנו שיוסף האשים את אחיו בעבירות חמורות סיפר יוסף על בני לאה, ולא על בני במיוחד. מנהגו זה של יוסף לא בלה ובני זלפה שהוזכרו בסמוך.

🌀 עיון 🌀

אֶת־דִּבְתֶם רְעָה. לטענת יוסף חטאיהם של בני לאה היו במישורים שונים: הן בעבירות שבין אדם למקום - אבר מן החי - הקפדה על דיני כשרות מלמדת על קבלת עול מלכות שמים; הן בעבירות שבין אדם לעצמו - ענייני עריות - אדם הגודר עצמו בעריות מעלה עצמו בכך לדרגת קדושה, שאינו חי על פי יצרו אלא מתגבר ושולט עליו; והן בעבירות שבין אדם לחברו - מזלזלים באחיהם בני השפחות. ולכאורה, אם אכן עובדות אלה היו נכונות ואמיתיות, ואין יוסף חשוד בעניינו ששיקר בעניין זה, אם כן חובה היתה על יוסף לספר על כך לאביו, על מנת

🌀 רש"י 🌀

דְּבַתֶּם. כל לשון דבה פרלידי"ץ בלע"ז [דיבה, רכילות], כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: **דְּבַה.** לשון "דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, י):

🌀 עיון (המשך) 🌀

שיעשה כל שביכולתו למנוע זאת מהם ולחנכם לדרך טובה! ומדוע, אם כן, נענש על כך בעתיד, הרי מצוה גדולה עשה!

אמנם נראה לומר כי מה שהניע את יוסף להוציא דיבת אחיו רעה בעיני אביו לא היה רק משיקולים של 'לשם שמים'. נראה שמטרתו של יוסף היתה למצוא חן בעיני אביו, על מנת שיבחר בו כממשיכו, וידחה את אחיו. תוכחה מותרת רק כשהיא לשם שמים בלבד בלא פניות אישיות כלל, ומשום כך דיבורו זה של יוסף אינו נחשב כמצוה אלא כעבירה.

עונשו של יוסף

לכאורה נענש יוסף ב'מידה כנגד מידה', וכל מה שאמר על אחיו התקיים בו, אך באמת אין כאן מידה כנגד מידה, שהרי יוסף רק דיבר ואילו העונש היה ממשי מאוד. עונשו של יוסף נועד לזכך אותו. את כתונת הפסים קיבל יוסף ביושר מאביו, והיא היתה סימן לעליונותו על אחיו. כשנלקחה מיוסף הכתונת ונטבלה בדם שעיר, שנשחט כדין, רמזו אחי יוסף ליוסף רמז: לעיתים נעשה מעשה נבלה בלבוש הלכתי ובשחיטה כדין, בדיוק כמו הדיבה הרעה שדיברת אל אבא במסווה של הרחקת עֵוֶלָה אך נועדה לסכסך בינינו. על החשד לעריות שסיפר עליהם - נוסה בעצמו בעברה זו, ובכך הזדקק להיות איש קדוש באמת. על שאמר שקראו לבני השפחות עבדים - נמכר יוסף לעבד בעצמו, כדי שיחוש על בשרו את צער עבדות אמיתית, ויבין שאין להשוות כלל בין זה לבין לכנות את האחים 'עבדים'.

🌀 ביאור 🌀

דְּבַתֶּם. הביטוי "דבתם רעה" אין כמו "דובב שפתי ישנים". משמעותו שעשו מעשים רעים ויוסף הביא אותם לידיעתו של יעקב, אלא עליהם. הכוונה שיוסף דיבר על אחיו דיבורים רעים, בכל דבר. "דבה" היא לשון דיבור, בבי"ת.

אונקלוס
 ג וַיִּשְׁדָּאֵל רְחִים יֵת יוֹסֵף
 מִכָּל בְּנוֹהֵי אֲרֵי בְרַ חֲכִים
 הוּא לִיָּהּ, וְעֵבֶד לִיָּהּ
 כְּתוּנָא דְפִסִּי:
 ג וַיִּשְׁדָּאֵל אֶהֱבֶה אֶת־יוֹסֵף
 מִכָּל־בְּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא
 לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתָנֶת פִּסִּים:

רש"י

(ג) בְּנֵי־זְקֻנִים. שנולד לו לעת זקנתו. ואונקלוס תרגם 'בר חכים הוא ליה', כל מה שלמד משם ועבד מסר לו (בראשית רבה פ"ד, ח). דבר אחר, שהיה זיו איקונין שלו דומה לו (שם):

עיון (על עמוד קודם)

דְּבָתָם. דברי רש"י אלה מחזקים את ההבנה שיוסף לא פעל לשם שמים, שהרי עשה זאת באופן קבוע ולא החמיץ הזדמנות לדבר עליהם רעה. להיטות כזו מעידה על כוונות שאינן טהורות.

עוד אנו למדים מהתנהגותו זו של יוסף, שבשלב זה של חייו עשה יוסף כל שביכולתו על מנת שיעקב יבחר בו כיורשו הרוחני. יוסף מודע לעובדה שיעקב מעוניין להפוך אותו למנהיגם של האחים, והרעיון הזה מוצא חן בעיניו והוא משתף עמו פעולה. יוסף משתדל להוכיח ליעקב כי הוא הצדיק ואילו אחיו הם רשעים, ולכן הוא אכן ראוי להיות היורש הרוחני והמנהיג.

ביאור

<p>היה כל כך משמעותי (ראובן הבכור נולד לאחר 8 שנות עבודה, כשהיה יעקב בן 85⁶, יוסף נולד לאחר 14 שנות עבודה⁷, כשהיה יעקב בן 91, כלומר יוסף היה צעיר מראובן בכ 6 שנים בלבד). (ג) מה חידוש יש בזה, הן אנו יודעים שיוסף נולד מאוחר, ומדוע התורה רואה לנכון להדגיש זאת?</p>	<p>בְּנֵי־זְקֻנִים. רש"י מפרש את הביטוי בשלושה פירושים: על פי הפשט, על פי התרגום (שאף הוא אגדה) ועל פי האגדה. על פי הפשט "בן זקונים" היינו שנולד לעת זקנתו. אמנם פירוש זה אינו מספק לגמרי: (א) בנימין היה צעיר מיוסף⁵. (ב) הפרש השנים בין האחים לא</p>
---	---

⁵ ואכן להלן מד, כ מכונה גם בנימין "ילד זקונים". אך עיין במזרחי שהסביר שהואיל וטרם שנולד בנימין היה יוסף כמה שנים בן זקונים ממש - 'נפלה חיבת האב עליו יותר מכל שאר בניו'.

⁶ ראה רש"י לעיל כט, כא.

🌀 רש"י 🌀

פְּסִים. לשון כלי מילת, כמו "כרפס ותכלת" (אסתר א, ו), וכמו "כתונת הפסים" (שמואל ב' יג, יח-יט), דתמר ואמנון. ומדרש אגדה, על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים (בראשית רבה פפ"ד, ח):

🌀 ביאור (המשך) 🌀

משום כך רואה רש"י לנכון להביא	ע"ב). על פי זה גם הביטוי "בן זקונים"
מן האגדה שני פירושים נוספים:	עניינו חכמה, והיינו שיעקב לימד את
פירוש התרגום (והאגדה) - בלשון	יוסף את כל התורה שלמד.
חכמים 'זקנה' היא סמל לחכמה, ו'זקן'	פירוש האגדה - יוסף היה דומה
הוא מי שקנה חכמה (ראה קדושין לב	מבחינה חיצונית ליעקב.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

בְּזִקְנִים. גם על פי שני פירושי האגדה מובן מדוע אהב יעקב את יוסף. לפירוש שלימד אותנו את כל תורתו - סוג קירבה כזו מולידה אהבה גדולה וקשר נפשי חזק מאוד. לפירוש שהיה דומה לו - כמו ליעקב, גם ליוסף היה זיו של קדושה על פניו, ובוודאי עובדה זו גרמה ליעקב להיקשר אליו בעבותות אהבה.

🌀 ביאור 🌀

פְּסִים. אנו רגילים להשתמש היום	ובניהם "כרפס", ופירשו חז"ל בגמרא
במילה 'פסים' במשמעות רצועות, אך	(מגילה יב ע"א): 'כרפס - כרים של פסים',
אין זה בהכרח הפירוש המילולי כאן.	כלומר, כרים העשויים מ'פס', מצמר
רש"י מסביר שהמילה "פסים" אינה	עדין.
מתייחסת לצורת הבגד אלא לחומר	מדרש האגדה דורש את המילה
ממנו הוא עשוי, ומשמעותה היא צמר	פסים כנוטריקון (=ראשי תיבות)
עדין ונקי. ראיה לכך שהכוונה היא	לצרותיו וגלגוליו של יוסף: פוטיפר,
לצמר מביא רש"י ממגילת אסתר, שם	סוחרים, ישמעאלים, מדינים.
נמנו סוגים שונים של בדים יקרים,	

⁷ ראה לעיל ל, כה, ושם לא, מא.

אונקלוס

ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֵתוּ אֶהֱבֵם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם:
 ד וַחֲזוּ אֶחְוָהִי אֲרִי יִתִּיָּה רְחִים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֶחְוָהִי וְסָנּוּ יִתִּיָּה, וְלֹא צָבָן לְמַלְלָא עֲמִיָּה שְׁלָם:

❧ רש"י ❧

(ד) וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם. מתוך גנותם למדנו שבחם, שלא דיברו אחת בפה ואחת בלב (בראשית רבה פפ"ד, ט): דַּבְּרוּ. לדבר עמו:

❧ עיון (על עמוד קודם) ❧

פְּסִים. פירוש האגדה הוא תמוה מאוד, והוא לכאורה אף סותר לחלוטין את הפשט. לפי המשמעות וההקשר "כתונת פסים" היא כתונת יקרה וחשובה, ומכונה כך לגודל מעלתה, ואילו לפי האגדה כינוי זה דווקא מזכיר את צרותיו וגלגוליו של יוסף בגלותו. אתמהה!

נראה שרש"י רוצה להדגיש בפנינו את הפרדוקס: דווקא אות החיבה שהרעף יעקב על יוסף הוא שעמד ביסוד צרותיו. היחס המיוחד שקיבל יוסף מאביו הוא הוא שגם לאסונו הגדול, ובמקום לחיות בכבוד עם מעמד משפחתי מכובד הוא נמכר כעבד וכמי שאין לו ייחוס כלל.

❧ ביאור ❧

וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם. ניתן היה להבין שמרוב שנאתם ליוסף לא יכלו האחים לסבול לשמוע אותו פונה אליהם ומדבר אליהם דברי שלום.⁸ רש"י אינו מפרש כך, משום שאין משמעות המילה "דברו" הדיבור שלו, אלא לדבר עמו⁹, וכן יהיה זה מקרא חסר ללא פועל. משום כך מסביר רש"י שהאחים עצמם לא יכלו לפנות אל יוסף ולדבר עמו דברי שלום. יתכן והתורה בחרה לכתוב "דברו" בלשון קצרה ולא 'לדבר עמו', כדי לרמוז על סלידתם הגדולה של האחים מיוסף, והימנעותם מלהתייחס אליו בחיבה. ◀

⁸ כך פירש בתנחומא וישב ז.

⁹ ראה רש"י שמות טו, ט ד"ה תמלאמו נפשי.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

רש"י מדגיש כי "לא יכלו" היינו שלא היו מסוגלים לכך, משום שהיו אנשי אמת ולא היו יכולים להתנהג בצביעות¹⁰. יש להוסיף כי מן המדרש משמע שהאחים לא נמנעו מלדבר אל יוסף דברי שנאה, אלא נמנעו רק מלדבר

איתו דברי שלום, שהיה פיהם ולבם שווה, והואיל ושנאו אותו בלבם לא נמנעו מלדבר אליו כך בפיהם (להבדיל מאבשלום שלא דיבר עם אמנון מטוב ועד רע¹¹). דבר זה היה לזכותם, שעל ידי כך ידע יוסף שהם שונאים אותו.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וְלֹא יִכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם. אמו"ר זצ"ל הסביר עד כמה סיפור זה מדגים את הצורך בתורה, ושאי אפשר לסמוך רק על התחושות הפנימיות. התורה מחנכת את האדם להתנהג על פי חוקים חיצוניים לו שלא הוא המציא אותם. אלמלא ניתנה תורה היינו חושבים שהאחים נהגו כשורה, והיו אנשי אמת שלבם ופיהם שווה. מוסר הכליות שלהם הדריך אותם שלא לדבר דברי שלום עם אחיהם הואיל והם שונאים אותו! באה התורה ואומרת "לא תשנא את אחיך בלבבך", אסור לשנא כלל! מי שאינו מדבר עם חברו מתוך שנאתו כלפיו עובר על איסור דאורייתא. המוסר האנושי של אחי יוסף היה מסוכן, שנטו אחר רגשותיהם ופעלו על פיהם ולא ניסו לעצור אותם ולהימנע מהם. התורה באה ומורה לאדם להתגבר על תחושותיו ורגשותיו ולפעול על פי ציוויו של ה' יתברך.

¹⁰ גם התרגום תרגם 'לא יכלו - לא צבן', לא רצו, באופן שונה מכל מקום אחר בתורה בו מופיע שורש יכ"ל.

¹¹ ראה שמואל ב' יג, כב.

אונקלוס

ה וַיִּחַלֵּם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאָחִיו
וַיֹּסְפוּ עוֹד שְׁנָא אֹתוֹ:
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׁמְעוּ-נָא
הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי:
וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מֵאֱלֹמִים אֱלֹמִים
בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה
אֱלֹמְתִי וְגַם-נִצְבָּה וְהִנֵּה
תִּסְבְּינָה אֱלֹמְתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּוּ
לְאֱלֹמְתִי:

רש"י

(ז) מֵאֱלֹמִים אֱלֹמִים. כתרגומו: 'מאסרין אסרין, עמריק, וכן "נושא אלומותיו" (תהלים קכו, ו), וכמוהו בלשון משנה ז'האלומות נוטל ומכריז (בבא מציעא כב ע"ב):

ביאור

מֵאֱלֹמִים אֱלֹמִים. "אלומים" (או "אלומות") הם עמריק, היינו מספר חיטים שנקצרו הכרוכות יחד, וכך היא דרך הקוצרים לאגוד את החיטים. מן המילה "אלומה" נוצר שורש אל"מ, שמשמעותו לכרוך חיטים לאלומה. רש"י מביא ראיה למשמעות המילה "אלומים" מלשון מקרא ומלשון חז"ל: א. במזמור תהלים שם נאמר: "הזורעים בדמעה, ברינה יקצורו. הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, בא יבוא ברינה נושא אלומותיו", כלומר הקוצר הוא נושא אלומותיו ברינה. ב. לשון הברייתא בגמרא שם: '(המוצא) אלומות בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד - נוטל ומכריז¹². באלומות יש סימן (המקום

¹² ומשמע שם ש'אלומות' היינו עמרים גדולים, להבדיל מ'כריכות' שהן עמרים קטנים.

🌀 רש"י 🌀

קָמָה אֶלְמָתִי. נֹקֶפָה: וְגַם-נִצְבָּה. לְעֹמֹד עַל עִמְדָה בִּזְקִיפָה:

🌀 ביאור (המשך) 🌀

בו נמצאו או צורת הקשירה, עיי"ש) להבין מה ההבדל ביניהן. ולכן מי שמוצא אותם צריך להכריז. מסביר רש"י: "קמה" היא תחילת **קָמָה אֶלְמָתִי וְגַם-נִצְבָּה.** יש כאן הזקיפה, ו"ניצבה" מתאר מצב ממושך, שני שלבים: תחילה האלומה "קמה" כלומר האלומה לא קמה פעם אחת ואחר כך "ניצבה", ולכאורה אלו שתי מילים נרדפות המתארות עמידה, וצריך

🌀 עיון 🌀

קָמָה אֶלְמָתִי וְגַם-נִצְבָּה. יש בזה רמז לחשיבות תפקידו העתידי של יוסף בעם ישראל. תפקידו של יוסף אינו מיועד להיות תפקיד חד-פעמי, להציל את שבטי ישראל מן הרעב כשיירדו למצרים ולהיות להם למחיה. יוסף יהיה דמות מרכזית בתקומתו של עם ישראל לאורך כל ההיסטוריה, כי אין עמידה ותקומה לרוחניות אם אין לה בסיס כלכלי איתן.

אונקלוס

ח וַיֹּאמְרוּ לִיהוָה אַחֲזֵהי
הַמֶּלֶךְ אֶת מַדְמֵי
לְמַמְלַךְ עֲלֵנָא אוּ שְׁלִטָן
אֶת סְבִיר לְמִשְׁלַט בְּנָא,
וְאוּסִיפוּ עוֹד סְנֵי יִתִּיה עַל
חִלְמוּהֵי וְעַל פְּתִגְמוּהֵי:

ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הַמֶּלֶךְ
תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מִשׁוֹל
תִּמְשָׁל בָּנוּ וַיֹּסֶפוּ עוֹד שְׁנָא
אֹתוֹ עַל־חִלְמוֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו:

🌀 רש"י 🌀

(ח) וְעַל־דְּבָרָיו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם:

🌀 ביאור 🌀

וְעַל־דְּבָרָיו. ניתן היה להבין לאחים להוסיף שנאה על שנאתם¹³.
שהביטוי "על דבריו" מתייחס לדברי רש"י אינו מפרש כך, אלא מסביר
יוסף בעניין החלום, על אופן תיאורו את שהביטוי מתייחס לדבריו של יוסף אל
הפרטים השונים בו, או במה שפנה אביו, שהביא את דיבת האחים הרעה
לאחים ואמר "שמעו נא החלום הזה אליו (שהוזכר לעיל בפסוק ב).
אשר חלמתי", דיבורים אשר גרמו

🌀 עיון 🌀

וְעַל־דְּבָרָיו. לכאורה תמוה, שהרי יוסף הוציא דבתם רעה בשלב מוקדם, הרבה
לפני שסיפר להם על החלומות, וכבר נאמר לעיל ששנאו אותו, ומדוע עכשיו הוזכר
שוב עניין זה?

מסביר המהר"ל ב'גור אריה' הסבר מעניין בפסיכולוגיה של אדם השונא את
חברו. אדם השונא את חברו על מעשה רע שעשה לו, ואחר כך חזר אותו אדם
ועשה לו מעשה רע נוסף, הופכת השנאה על המעשה הראשון לשנאה גדולה יותר
ממה שהיתה עד כה. אף כאן, בעקבות סיפור החלומות גדלה שנאתם של האחים
ליוסף, וגם מה שדיבר עליהם באזני אביהם הפך עתה למעשה חמור יותר ומכעיס
יותר ממה שהיה בעיניהם עד כה.

¹³ ראה רמב"ן.

אונקלוס

ט וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא
 אַחְרָנָא וְאַשְׁתַּעֵי יְתִיה
 לְאַחוּהִי, וְאָמַר הָא
 חֶלְמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא
 שְׁמַשָּׂא וְסִיְהָרָא וְחַד
 עֶסֶר בּוֹכְבֵיָא סְגִדִין לִי:
 י וְאַשְׁתַּעֵי לְאַבוּהִי
 וְלְאַחוּהִי וְנָזַף בֵּיה
 אָבוּהִי וְאָמַר לִיה מָא
 חֶלְמָא הָדִין דְּחֶלְמָתָא,
 הַמִּיתָא נִיתִי אָנָא וְאָמַרְךָ
 וְאַחְדָךְ לְמַסְגֵד לְךָ עַל
 אַרְעָא:

ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֶלּוֹם אַחֵר וַיִּסְפֹּר
 אֹתוֹ לְאָחִיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה
 חֶלְמָתִי חֶלּוֹם עוֹד וְהִנֵּה
 הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשֶׂר
 כּוֹכָבִים מְשִׁתְּחוּיִם לִי, וַיִּסְפֹּר
 אֶל-אָבִיו וְאֶל-אָחִיו וַיִּגְעַר-בּוֹ
 אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֶלּוֹם
 הַזֶּה אֲשֶׁר חֶלְמָתָּ הַבּוֹא נְבוֹא
 אֲנִי וְאָמַרְךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת
 לְךָ אַרְצָה:

🌀 רש"י 🌀

(י) וַיִּסְפֹּר אֶל-אָבִיו וְאֶל-אָחִיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: וַיִּגְעַר-בּוֹ. לפי שהיה מטיל שנאה עליו:

🌀 ביאור 🌀

וַיִּסְפֹּר אֶל-אָבִיו וְאֶל-אָחִיו. כבר נאמר בפסוק הקודם שסיפר את חלומו לאחיו, מדוע אם כן נאמר כאן שוב שסיפר לאחים לאחר שסיפר לאביו? לומר לנו שיוסף הקפיד לספר את החלום באזני האחים פעם נוספת, וגרם להם שישמעו זאת בשעה שסיפר לאביו. זו התנהגות מתגרה שנועדה להכעיס.

🌀 עיון 🌀

וַיִּסְפֹּר אֶל-אָבִיו וְאֶל-אָחִיו. רש"י מדגיש לנו כאן את היוהרה של יוסף, והיא המקור לכל הצרות. אמנם נכון הדבר שיוסף עתיד לכלכל את כל המשפחה, ולכן הוא

🌀 רש"י 🌀

הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגידלתו כאמו (בראשית רבה פפ"ד, יא). ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים (ברכות נה ע"א). ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו, לכך אמר לו הבוא נבוא וגו', כשם שאי אפשר באמך כך השאר הוא בטל:

🌀 עיון (המשך) 🌀

נחשב הגביר והמציל, אך עליו לדעת שאין הכלכלה עיקר עניינו ומהותו של האדם. קודם כל צריך להיות אדם עם דרך ארץ וכבוד לזולת.

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

וַיְגַעַר־בו. הנה בפסוק הבא נראה שיעקב התייחס אל חלומו של יוסף ברצינות, והבין שזוהי נבואה שעתידה להתקיים, ואם כן מדוע הוא גוער בו? מסביר רש"י שיעקב הבין שהתנהגות זו מסכנת את יוסף וגורמת לאחים שישנאו אותו, ועל כך הוא גער בו **הַבּוֹא נְבוֹא.** כאמור לעיל, רש"י מבין שגערותו של יעקב ביוסף אינה על עצם החלום ועל רצונו של יוסף לשלוט על אחיו ומשפחתו, אלא מטעם אחר. יעקב מבין שחלום זה שחלם יוסף הוא אמת, והוא מעין נבואה, ועל כן אין סיבה לגעור ביוסף על כך שנגלה לו חלום שכזה. יעקב גוער ביוסף רק כדי לפייס את האחים שלא יקנאו ביוסף, וכדי להסיר ממנו את שנאתם. אך לכאורה קשה, איך אפשר לומר שיעקב האמין בנבואה, הרי בדברי גערותו מקעקע יעקב את הנבואה ומפקפק בה, ואומר: "הבוא נבוא אני ואמך ואחייך להשתחוות לך ארצה?" כך לא מדבר מי שמאמין בכך!

מסביר רש"י שיעקב עשה כאן מהלך מחוכם. הוא אכן מאמין שזו נבואת אמת, אך הוא צריך לשכנע את האחים שאין הדבר כך, על מנת להסיר את חששם וקנאתם מיוסף. כדי

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וַיְגַעַר־בו. יעקב נמצא במצב עדין. מצד אחד הוא מעוניין ביוסף כממשיך דרכו וכיורשו הרוחני, אך מצד שני הוא מעוניין שהדבר ייעשה באחדות ומתוך הסכמה של האחים. הוא מבין עכשיו שהמתיחות הרבה בין האחים ליוסף עשויה לקלקל את תוכניתו, ולכן הוא מעוניין להפיס את דעתם של האחים, ולשכנע אותם שאין הוא תומך במנהיגותו של יוסף (וכפי שיבאר רש"י להלן בסמוך). על ידי כך סבר ששנאתם של האחים ליוסף תשכך, כי שוב לא יחששו שיעקב יעדיף אותו על פניהם.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

לעשות זאת מצא יעקב "טעות" דברים בטלים, אך האחים עצמם לא בפתרון החלום: הרי לא יתכן שרחל, ידעו זאת, ויעקב ניצל זאת כדי להטעות אמו המנוחה של יוסף, תשתחוה לו אף אותם. אמנם, מצד האמת, לא היה כאן היא! אם כן, הואיל ופרט זה אינו נכון, ממילא כל הנבואה אינה נכונה והרי כולה דברים בטלים.

ליעקב עצמו לא הפריע אי-הדיוק הזה מלהאמין שזו נבואת אמת, שהרי יעקב ידע את הכלל 'אין חלום בלא

דברים בטלים, אך מכל מקום התייחס אל הנבואה כנבואת אמת, כנ"ל.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

הַבּוֹא נְבוֹא. נראה לומר שגם לפי פירוש זה של רש"י, עדיין אפשר לומר שיעקב גוער ביוסף על עצם רצונו לשלוט על אחיו, כפי שנשמע מן הקריאה הפשוטה של הפסוק. יעקב כביכול אומר ליוסף: שים לב, חלום זה שחלמת הוא נבואה מסוכנת מאוד, כי אם מאיזשהי סיבה הנבואה לא תתקיים אין בידך אלא גאווה גדולה ותאוות שלטון. אתה מוכרח לנהוג בתבונה ולא לאבד את המציאות בגלל הנבואה שקיבלת!

מדברי רש"י משמע שאכן גם יעקב ובלהה השתחוו ליוסף במצרים, אך להלן בפרשת ויגש לא מצאנו שהשתחוו לו אלא האחים בלבד! נראה לומר שאין הכוונה להשתחוויה ממש, אלא עצם העובדה שכל בני המשפחה ירדה בעקבות יוסף למצרים, וחיתה שם תחת שלטונו - זו היא הכניעה הגדולה. יוסף הוא המוביל והמנהיג את כל המשפחה.

אונקלוס

יֵאֱמָרְךָ אֲחִי וְאָבִי שְׂמֹר יֵאֱמָרְךָ אֲחִי וְקָנִיאָוּ בֵּיהּ אֲחֻזָּהּ, וְאָבוּהִי נָטַר יָת פְּתָגְמָא: אֶת־הַדָּבָר: שני

🌀 רש"י 🌀

(יא) שְׂמֹר אֶת־הַדָּבָר. היה ממתין ומצפה מתי יבא (ראה בראשית רבה פפ"ד, יב), וכן "שומר אמונים" (ישעיה כו, ב), וכן "לא תשמור על חטאתי" (איוב יד, טז), לא תמתין:

🌀 ביאור 🌀

שְׂמֹר אֶת־הַדָּבָר. כאמור לעיל, יעקב עצמו האמין שחלומו של יוסף היא נבואה שעתידה להתקיים, והמתין לראות כיצד יתגלגלו הדברים עד שיגיע לכן. 'שמירה' כאן היא במשמעות המתנה, וכפי שמצאנו משמעות זו בפסוקים נוספים: ישעיהו מנבא לימות המשיח ואומר: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר לאחר שהמתין וציפה באמונה לגאולה, על סמך הבטחתו של הקב"ה. איוב, המתייסר בייסורים קשים ואיבד תקוה, אומר כלפי ה': "כי עתה צעדי תספור, לא תשמור על חטאתי". כלומר, אתה מתבונן בכל צעדיי, ואינך ממתין אלא מעניש מייד על חטאי.

🌀 עיון 🌀

שְׂמֹר אֶת־הַדָּבָר. על אף שיעקב טען לבניו שחלומו של יוסף אינו כלום, לא אמר זאת אלא כדי לנסות לשכך את שנאתם וקנאתם, אבל הוא עצמו האמין שיום יבוא והחלום יתקיים. דבר זה דומה לציפייתם של עם ישראל לגאולה, גם בשעה שהיא נראית רחוקה כל כך.

אונקלוס

יב וַאֲזַלוּ אַחֻזָּהִי, לְמַדְעֵי
 ית עָנָא דְאַבוּהוֹן
 בְּשִׁכְסָם: » וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
 לְיוֹסֵף הֲלָא אֶחָדְךָ רָעַן
 בְּשִׁכְסָם אֵיתָא וַאֲשַׁלְּחֶנְךָ
 לְוֹתְהוֹן, וַאֲמַר לִיָּהּ
 הָאֲנָא:
 יב וַיֵּלְכוּ אָחִיו לְרַעוֹת אֶת־צֹאן
 אֲבֵיהֶם בְּשִׁכְסָם: » וַיֹּאמֶר
 יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אֶחָיֶךָ
 רָעִים בְּשִׁכְסָם לָכֵּה וַאֲשַׁלְּחֶךָ
 אֶל־יהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הֲנִנִּי:

🌀 רש"י 🌀

(יב) לְרַעוֹת אֶת־צֹאן. נקוד על "את", שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (בראשית רבה פפ"ד, יג):

🌀 ביאור 🌀

לְרַעוֹת אֶת־צֹאן. בדרך כלל המילה
 "את" משמעותה מילה להוראת יחס
 הפעול, כמו "כבד את אביך ואת אמך".
 לעיתים משמעותה היא 'עם', כמו לעיל
 פסוק ב: "והוא נער את בני בלהה".
 אלמלא היה ניקוד על המילה "את"
 היינו מפרשים אותה במשמעות
 הרגילה, אך עתה שיש ניקוד אנו
 מבינים שזו מילה משמעותית ובאה
 לבטא עניין מיוחד, ולכן יש להבין אותה
 במשמעות 'עם'. כלומר, האחים הלכו
 לרעות את עצמם יחד עם הצאן.

🌀 עיון 🌀

לְרַעוֹת אֶת־צֹאן. רש"י מסביר שהקנאה העבירה את האחים על דעתם, ונהפכו
 להיות כביכול כבהמות שהשכל אינו שולט בהם, כי רק איבוד מוחלט של אנושיות
 יכול להביא לידי התנהגות פושעת כזו של אחי יוסף, ולמעשה הנורא אותו יעשו.
 התורה רומזת כאן שאחי יוסף איבדו את צלם האנוש שלהם.

🌀 רש"י 🌀

(יג) הַנְּנִי. לשון ענוה וזריזות, נזדרז למצות אביו, ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו (ראה בראשית רבה פפ"ד, יג):

🌀 ביאור 🌀

הַנְּנִי. כאשר אדם מתייצב ואומר על אף שידע שאחיו שונאים אותו "הנני" הוא מבטא את המוכנות לציית ואינם מעוניינים בחברתו, והוא אף לכל מה שיבקשו ממנו. גדולתו של עתיד לקבל מהם יחס משפיל. יוסף היא שהתייצב והסכים לשליחות

🌀 עיון 🌀

הַנְּנִי. אם ננסה לעמוד על דמותו של יוסף כפי שהיא עולה מדברי רש"י עד כה, נבחין שהעניין הוא מורכב. בדרך כלל ראינו שרש"י מתאר דמויות במימד אחד - צדיק או רשע. האבות היו צדיקים, וגם אם פעלו בעניין מסויים שלא כהוגן אין הדבר מעיב על אישיותם. לוט, ישמעאל, עֶשָׂו ולבן, היו רשעים, וגם אם עשו מעשים שנראו כמעשים טובים נמצא הסבר מדוע מעשה זה שירת אותם ואת צרכיהם. כאן, בדמותו של יוסף, אנו מוצאים תיאור מורכב. מצד אחד מדגיש רש"י שעשה מעשה נערות, ונהג ביוהרה ובפרובוקטיביות שנועדה ללבות את שנאתם של האחים כלפיו. מצד שני, יוסף למד את כל תורת אביו, והיה עניו וזריז. דווקא מורכבות זו הופכת את דמותו של יוסף לכל כך אנושית וקרובה לנו, שהרי כולנו מורכבים מטוב ורע המשמשים בערבוביה. אף בָּנוּ יש קנאה ומעשה נערות, יחד עם עבודת ה' טהורה.

אונקלוס

יד וַיֹּאמֶר לֹא לְךָ-נָא רְאֵה אֶת-
 שְׁלוֹם אֶחָיֶךָ וְאֶת-שְׁלוֹם הַצֵּאֵן
 וְהִשְׁבֵּנִי דְבַר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעַמְּק
 חֲבֵרוֹן וַיָּבֵא שְׂכָמָה:
 יד וַיֹּאמֶר לִיה אֵיזִיל כְּעֵן חֲזִי
 ית שְׁלָם אַחְךָ וְיֵת שְׁלָם
 עָנָא וְאַתִּיבְנִי פְתִגְמָא,
 וְשְׁלַחְיָה מִמִּישַׁר חֲבֵרוֹן
 וְאַתָּא לְשָׁכָם:

רש"י

(יד) מֵעַמְּק חֲבֵרוֹן. והלא חברון בהר, שנאמר: "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" (במדבר יג, כב), אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (לעיל טו ג): "כי גר יהיה זרעך" (בראשית רבה פפ"ד, יג; סוטה יא ע"א):

מבוא לפסוקים יד-יז

יעקב שולח את יוסף אל האחים, ויוסף אכן מגיע אליהם. כל התיאור מיציאתו של יוסף עד שהגיע אל האחים נראה מיותר ואינו מוסיף מידע חשוב. וכי מה אכפת לי מהיכן בדיוק יצא יוסף, ומכך שלא מצא אותם בשכם אלא היו במקום אחר, ונאלץ לשאול איש היכן הם. משום כך רואה רש"י לנכון להסביר את הפסוקים על פי המדרש, ולתת להם משמעות מעבר לפירוש הפשוט, וכך להוכיח שפסוקים אלה הם מלאי תוכן. אמנם בסוף דבריו אומר רש"י (בפסוק יז): 'ואין מקרא יוצא מידי פשוטו', ונראה שמתייחס בכך לכל פסוקים אלה שבוודאי יש להבינם קודם כל כמשמעות הפשוט.

ביאור

מֵעַמְּק חֲבֵרוֹן. אלמלא דברי רש"י היינו מבינים בפשטות ש"עמק חברון" היינו המקום הנמוך שבחברון. רש"י אינו מפרש כך, כי מה זה באמת משנה אם שלח אותו מהמקום הנמוך או מראש ההר? כאמור, תיאור זה על פי הפשט נראה מיותר ואומר דרשני.

על כן מסביר רש"י שיש כאן רמז לכך שההתרחשות בפרשיה זו אינה מקרית, ואינה נובעת רק מריב בין אחים. יש כאן הסתכלות עמוקה יותר על המאורעות. כאן למעשה מתחיל קיום ההבטחה שניתנה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שם נאמר לו שזרעו

🌀 **ביאור** (המשך) 🌀

יהיו עבדים בארץ לא להם: "ידוע תדע זו של יוסף מעמק חברון תוביל אותו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום למצרים, ואחריו תרד כל משפחת ועינו אותם, ארבע מאות שנה". יציאתו יעקב.

🌀 **עיון** (על עמוד קודם) 🌀

מעמק חברון. לכאורה יכול הלומד לקפוץ ולשאול: אם אכן כל עניין מכירת יוסף היא תחילתו של תהליך קיום ההבטחה שנתן הקב"ה לאברהם - כיצד אפשר להטיל אחריות על האחים על מעשה נורא זה? הרי ניטלה מהם הבחירה החופשית והם פעלו על פי כוח עליון שהכריח אותם לעשות כן!

אך התשובה היא: חס ושלום! אחד מעיקרי האמונה הבסיסיים הוא שאין הקב"ה מכריח את האדם ללכת בדרך מסויימת, אלא לאדם יש בחירה חופשית גמורה אם ללכת בדרך ה' או למרוד בו. הבחירה החופשית היא יסוד כל היהדות, והיא אף עומדת בבסיס כל בריאת העולם והאדם (כפי שהסברנו בפרשת בראשית). אלא זאת עלינו ללמוד מכאן: הקב"ה משתמש בעוונות האדם כדי לקדם את תוכניותיו. הרבה דרכים למקום, ויכול היה הקב"ה להוריד את בית יעקב למצרים בדרכים שונות. אך הוא בחר להשתמש ברצונו החופשי של יעקב לשלוח את בנו אל אחיו, ובשנאת האחים אל יוסף, כאמצעים להגשמת התוכנית בה בני ישראל יירדו למצרים וישתעבדו שם.

אך הנה יש לעיין בהבטחה זו עצמה: מדוע נאמר לאברהם שזרעו ישועבד בארץ לא להם? האם הוא חטא? וגם אם אברהם חטא, במה חטאו בניו שמגיע להם עונש כזה? אולי הם לא יהיו ראויים לכך? אך באמת יש לדעת שאין מושגים של עתיד ושל עבר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, והכל ידוע לפניו. הקב"ה הודיע לאברהם שגם בבני משפחתו תגבר שנאה בין אחים כפי שהיה בעבר, ולכן הוא עתיד לשלוח את בניו אל כור ההיתוך המצרי. שם, בין המצרים, ילמדו בני ישראל אחוה מהי, כי השנאה שתופנה נגדם תאחד אותם כעם אחד. טעם נוסף לצורך בשעבוד מצרים הוא כדי להוציא משם את עם ישראל על ידי אותות ומופתים, ועל ידי כך יודע בעולם שיש א-ל המנהיג את הכל.

🌀 רש"י 🌀

וַיָּבֵא שְׂכֵמָה. מקום מוכן לפורענות, שם קלקלו השבטים, שם עינו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד, שנאמר (מלכים א' יב, א; דבה"י ב' י, א): "וַיֵּלֶךְ רַחֲבֵעַם שְׂכֵמָה" וגו' (סנהדרין קב ע"א):

🌀 ביאור 🌀

וַיָּבֵא שְׂכֵמָה. רש"י מזהה אוסף של צרות לישראל שאירעו בשכם: א. 'שם קלקלו השבטים' - ההחלטה למכור את יוסף נפלה שם. אמנם על פי הפשט לא היה זה בשכם אלא בדותן, אך על פי האגדה שיביא רש"י להלן (פסוק יז ד"ה נלכה דתינה) אין דותן שם מקום, אלא תכנונם של האחים כיצד להורגו אך כל המעשה היה בשכם¹⁴.

ב. בשכם נלקחה דינה על ידי שכם בן חמור.
ג. ירבעם בן נבט משבט יוסף מרד במלך רחבעם בן שלמה, ופיצל את עם ישראל לשתי ממלכות: ממלכת יהודה בדרום וממלכת ישראל בצפון. טקס ההמלכה של ירבעם למלך ישראל נעשה בעיר שכם.

🌀 עיון 🌀

וַיָּבֵא שְׂכֵמָה. יש לשאול, וכי המקום גורם? הלוא שכם היא עיר ואם בארץ ישראל, ואף בה שוכנת שכינה, וגם דברים טובים רבים אירעו בשכם: שם נכנסו בברית בהר גריזים ובהר עיבל; מקום זה הובטח ליוסף והוא אף נקבר שם; שמעון ולוי ניצחו את אנשי שכם והוציאו את אחותם משם, ועוד.
נראה לומר שרש"י רוצה ללמדנו שישנו קשר בין שלושת המעשים שקרו שם: קלקול השבטים במכירת יוסף, עינוי דינה וחלוקת המלכות.
הנה רש"י הקדים לראש הרשימה את קלקול השבטים במכירת יוסף על אף שכרונוולוגית עינוי דינה קדם לו. מדוע? רש"י מלמדנו כאן ששנאה בתוך המשפחה היא הגורמת לילדים להתרחק מערכי הקדושה. על אף שיוסף נמכר לאחר מעשה דינה, ודאי שזרעי השנאה קדמו למעשה יוסף, והם היו חלק אינטגרלי ממשפחת יעקב עוד לפני כן, וכפי שראינו בפרשת ויצא את המתיחות בין רחל ובין לאה. מצב כזה של שנאה בתוך המשפחה וחוסר יחסי שלום פנימיים בהכרח גורם לחוסר קדושה. אם אין שלום בין אדם לחברו גם אין רוח המקום נוחה ואין הקדושה שורה בהם. מתוך בית כזה אין פלא שיצאה דינה, והורידה את מדרגת הקדושה.

¹⁴ ראה רש"י סוטה יג ע"ב ד"ה משכם גנבוהו. ועיין גם רש"י סנהדרין קב ע"א ד"ה בשכם מכרו אחיו את יוסף.

אונקלוס

טו וְאִשְׁכַּחֲיָהּ גְבִירָא וְהָא
טַעֲי בְּחַקְלָא, וְשִׁאלֶיהָ
גְבִירָא לְמִימַר מָא אַתְּ
בְּעִי:

טו וַיִּמְצָאֶהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תַעֲה
בְּשָׂדֵהוּ וַיִּשְׁאַלֶהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר
מִהֶתְבַקֵּשׁ:

🌀 רש"י 🌀

(טו) וַיִּמְצָאֶהוּ אִישׁ. זה גבריאל, שנאמר (דניאל ט, כא): "והאיש גבריאל" (תנחומא וישב ב):

🌀 עיון (המשך) 🌀

עוד למדנו מדברי רש"י שתוצאות השנאה בבית יעקב לא תמו במכירתו, אלא היא נשארה לדורות, וחלוקת המלוכה בימי רחבעם היתה אף היא תוצאה של אותה שנאה שהיתה בין האחים.

🌀 ביאור 🌀

וַיִּמְצָאֶהוּ אִישׁ. אין זה איש אלא "איש". מלאך, והוא המלאך גבריאל המכונה

🌀 עיון 🌀

וַיִּמְצָאֶהוּ אִישׁ. יכול היה יוסף להתייאש ולחזור הביתה בידיים ריקות, וכך היה ניצל מן המכירה! על מנת שיוסף ימצא את אחיו והמכירה תצא אל הפועל נגלה מלאך אל יוסף ואף פותח עמו בשיחה. כאן שוב מלמדנו רש"י שאלו מהלכים היסטוריים גדולים, והם כבר אינם בשליטת בני האדם. ביציאתו של יוסף מחברון החל תהליך שאין כוח בידי אדם לעצרו, ואם מתעורר צורך אז יש התערבות עליונה בנעשה, ומגיע מלאך כדי לוודא שהדברים נעשים.

המלאך גבריאל מסמל את ערך הגבורה, מידת הדין. נעשו כאן חטאים במשפחה, השנאה גברה, ועל כן מידת הדין מתוחה ומכריעה לחובה.

גבריאל שואל את יוסף מה תבקש, והוא עונה תשובה דו-משמעית: "את אחי אנוכי מבקש". הוא מחפש את אחיו כדי למלא את בקשת אביו, אך אולי הוא גם מחפש את האחוה והריעות.

אונקלוס

טז וַיֹּאמֶר יְת אַחֵי אֲנָא
 בְּעֵי חוּ בְּעֵן לִי אֵיבָא
 אַנּוּן רְעֵן: י וַיֹּאמֶר גְּבָרָא
 נְטִלוּ מִכָּא אֵרִי שְׁמַעִית
 דְּאִמְרִין גִּיזִיל לְדוּתָן,
 וְאִזְל יוֹסֵף בְּתַר אַחוּהִי
 וַאֲשַׁבְּחִנּוּן בְּדוּתָן:
 טז וַיֹּאמֶר אֶת־אֲחֵי אֲנֹכִי
 מִבְּקֵשׁ הַגִּידָה־נָא לִי אֵיפֹה הֵם
 רְעִים: י וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ
 מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֲמָרִים נִלְכָּה
 דְּתִינָה וְיִלְךְ יוֹסֵף אַחֲרֵי אֲחָיו
 וַיִּמְצְאֵם בְּדוּתָן:

רש"י

(יז) נִסְעוּ מִזֶּה. הסיעו עצמן מן האחוה:
 נִלְכָּה דְּתִינָה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו, שם מקום
 הוא, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו:

ביאור

נִסְעוּ מִזֶּה. לא נאמר סתם 'נסעו',
 או 'נסעו מכאן', אלא 'נסעו מזה'. נראה
 שהמילה "זה" מתייחסת למשהו
 משמעותי ולא לעניין של מקום¹⁵. יוסף
 אומר "את אחי אנוכי מבקש", הם
 האחים שלי! על כך עונה לו המלאך
 שהוא איחר את ההזדמנות להתפייס.
 הפור נפל, והאחים אינם מעוניינים יותר
 בחברתו ובקרבתו, אלא אדרבה, הם
 מטכסים עצה היאך להרגו. הם כבר
 אינם האחים שלו.
 נִלְכָּה דְּתִינָה. 'נכלי דתות' היינו
 חוקים ודינים שעל פיהם ניתן להצדיק
 מעשה זה. הם רוצים להרוג אותו באופן
 חוקי על פי דין שיעלילו עליו¹⁶.
 אמנם, על פי הפשט יש לפרש
 שדוּתָן הוא שם מקום. "שמעתי
 אומרים נלכה דותינה" - נלך לדוּתָן,
 ומייד נאמר "וימצאם בדוּתָן". ואכן
 מופיע שם מקום זה במקרא במקום
 נוסף (ראה מלכים ב' ו, יג).
 רש"י מסיים במשפט חשוב: 'ואין
 מקרא יוצא מידי פשוטו', כלומר
 הדרשות שהביא רש"י על פסוקים אלה
 (יד-יז) אינן באות לסתור את הפשט
 ולעוקרו ממקומו. ודאי שבמציאות

¹⁵ יש שדרשו 'זה' בגימטריא יב, שעזבו את אחדות יב השבטים.

¹⁶ כך משמע מלשון רש"י סוטה יג ע"ב ד"ה משכם גנבוהו.

אונקלוס

יח וַיִּרְאוּ אֶת־מִרְחָק וּבִטְרָם
 יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַבְּלוּ אֹתוֹ
 לְהַמִּיתוֹ:
 יח וַחֲזוּ יִתְיַב מִרְחִיק, וְעַד
 לֹא קָרִיב לְוַתְּהוֹן וַחֲשִׁיבוּ
 עֲלוּהֵי לְמַקְטָלִיָּה:

יח וַיִּרְאוּ אֶת־מִרְחָק וּבִטְרָם
 יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַבְּלוּ אֹתוֹ
 לְהַמִּיתוֹ:
 יח וַחֲזוּ יִתְיַב מִרְחִיק, וְעַד
 לֹא קָרִיב לְוַתְּהוֹן וַחֲשִׁיבוּ
 עֲלוּהֵי לְמַקְטָלִיָּה:

🌀 רש"י 🌀

(יח) וַיִּתְנַבְּלוּ. נתמלאו נכלים וערמומיות:
 אֹתוֹ. כמו אֹתוֹ, עִמוֹ, כְּלוֹמֵר אֲלֵיוֹ:

🌀 ביאור (המשך) 🌀

יעקב שלח את יוסף ממקום המכונה הגיע לשכם פגש איש וזה הראה לו
 עמק חברון אל העיר שכם, וכשיוסף לאיזה מקום הלכו האחים.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

נִסְעוּ מִזֶּה. על פי המדרש, על אף שהמלאך גבריאֵל הזהיר את יוסף והודיע לו
 על כוונת האחים, מכל מקום יוסף מחליט להמשיך בשליחות אביו והולך אל אחיו.
 אמנם הוא לא יצליח להחזיר את האחוה בטווח הקצר, אך הוא מסמן עתה את
 כוונתו ואת רצונו: הוא מעוניין להשיב את האחוה, והוא אכן עתיד להצליח לעשות
 זאת בסופו של דבר.

יִלְכֶּה דִתְיַבָּה. דבריו האחרונים של רש"י בעניין 'אין מקרא יוצא מידי פשוטו' הם
 חשובים ויסודיים. רש"י מדגיש לנו שהאגדות והמדרשים הם תוספות על הפשט,
 הם קומה שניה, ויש בהם הסתכלות עמוקה ורחבה על המציאות המסופרת,
 ההופכת אותה למשמעותית יותר. אף כאן כך צריך לומר: יעקב אכן פגש איש, בשר
 ודם, אבל פגישה זו לא היתה מקרית, היא הונהגה על ידי ה', ולכן איש זה הוא
 המלאך גבריאֵל. יוסף מחפש היכן אחיו נמצאים, אך יחד עם זאת הוא מחפש את
 האחוה. האיש מסביר ליוסף שהם כבר אינם נמצאים במקום זה אלא עברו למקום
 אחר, אך זהו גם מעבר רוחני. הם נמצאים במקום אחר ואין עוד סיכוי ליוסף להגיע
 איתם בשעה זו לקרבה ופיוס.

🌀 **ביאור** (על עמוד קודם) 🌀

וַיִּתְנַכְּלוּ. שורש נכ"ל עניינו מחשבה רעה וערמומית, כמו נֹכַל, רמאי. כשהוא מופיע בצורת פועל משמעותו לחשוב מחשבות רעות של רמאות. האחים חשבו כיצד למצוא דרך להרוג את יוסף מבלי שייודע הדבר שהם הרגוהו.

אָתוּ. "ויתנכלו" הוא בניין התפעל, במשמעות פעלו על עצמם, חשבו רעות בינם לבין עצמם. "ויתנכלו אותנו" היינו המחשבות הרעות שחשבו היו בעניינו של יוסף. כך יש לפרש את הביטוי, אך יש בזה קושי משום שהמילה "אותנו" היא נשוא, כמו לקחתי אותנו, כלומר הפעולה נעשתה עליו, וכאן אי אפשר להסביר כך שהרי "ויתנכלו" אינו פועל

יוצא על משהו חיצוני, כאמור לעיל. לכן מסביר רש"י "אותנו" במשמעות 'אליו', כלומר המחשבות שחשבו בינם לבין עצמם היו לגביו ובעניינו של יוסף. אך צריך להבין, איך משמשת המילה "אותנו" במשמעות 'אליו'? יש בזה שלושה שלבים: תחילה יש לומר "אותנו" כמו אָתוּ. ומצאנו דוגמאות לכך במקרא, כמו "ואני זאת בריתי אותם" (ישעיה נט, כא), במשמעות אָתם. 'אָתוּ' היינו עָמוּ, ועמו ('עמיה') הוא תרגום של אליו, כמו "והנה דָּבַר ה' אליו לאמר - והא פתגמא דה' עמיה למימר" (לעיל טו, ד)¹⁷. כלומר יש עם במשמעות אל, ולכן עמו=אליו. לפי זה "ויתנכלו אותנו" היינו התנכלו אליו, כלומר אודותיו.

🌀 **עיון** (על עמוד קודם) 🌀

וַיִּתְנַכְּלוּ. רש"י מלמדנו שהאחים לא רצו להרוג את יוסף מתוך התקפת זעם כי ייחם לבבם, אלא התכוונו לתכנן את הרצח ולהסתיר מאביהם את המעשה. עובדה זו מעידה על כך שבתוך תוכם יודעים היו שזהו רצח פסול ומעשה נתעב, אך השנאה הגדולה שלהם התגברה עליהם עד שהגיעו לשפלות הגדולה הזאת. הם מתכננים להרוג אח בדם קר ולהסתיר את המעשה, כשהם יודעים שמצד האמת אין כלל הצדקה למעשה זה.

אָתוּ. אם כן, מדוע התורה לא כתבה בפשטות 'ויתנכלו אליו להמיתו'? יתכן ולשון זו רומזת אף היא על השפל אליו הגיעו האחים מתוך שנאתם, שבאמת כבר רצו לפעול כנגדו ממש ולפגוע בו, אך נאלצו להמתין ולתכנן זאת באופן שלא ייודע שהם אלה שפגעו בו.

¹⁷ על פי מזרחי וגור אריה.

אונקלוס

יֵט וַיֹּאמְרוּ גְבֵר לְאַחֹהֵי,
 הָא מְרִי חִלְמִיָּא דִּיכִי
 אָתִי: כ וּכְעַן אֵיתוּ
 וְנִקְטְלִינָה וְנִרְמִינָה בְּחַד
 מִן גְּבִיָּא וְנִימַר חִיתָּא
 בְּשִׁתָּא אֲכַלְתִּינָה, וְנַחֲזִי
 מָא יְהִי בְּסוּף חִלְמוּהִי:

יֵט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו הִנֵּה
 בָּעַל הַחִלְמוֹת הַלְזָה בָּא:
 כ וְעַתָּה ו לָכוּ וְנַהַרְגֵהוּ
 וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת
 וַאֲמַרְנוּ חִיָּה רָעָה אֲכַלְתֵּהוּ
 וְנִרְאָה מֵה־יְהִיו חִלְמוֹתָיו:

רש"י

(כ) וְנִרְאָה מֵה־יְהִיו חִלְמוֹתָיו. אמר ר' יצחק: מקרא זה אומר דרשני, רוח הקודש אומרת כן. הם אומרים נהרגהו, והכתוב מסיים "ונראה מה יהיו חלומותיו", נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי (תנחומא ישן וישב ג). ואי אפשר שיאמרו הם "ונראה מה יהיו חלומותיו" שמכיון שיהרגהו בטלו חלומותיו:

ביאור

על כך שימלוך על אחיו והם ישתחוו לו - אם יהרגו עתה את יוסף. הואיל ולא יתכן שהאחים יאמרו משפט שכזה, מסבירים חז"ל במדרש שאלו הם דברי 'רוח הקודש', שכביכול המִסְפָּר בתורה הכניס הערה לסיפור. בהערה זו אומר הקב"ה: 'אתם מתכננים להרוג אותו כדי לבטל את חלומותיו, אל תהיו בטוחים שתצליחו, בואו נחכה ונראה מה צופן העתיד בעניין זה'.

וְנִרְאָה מֵה־יְהִיו חִלְמוֹתָיו. לפי משמעותו הפשוטה של הפסוק נראה שהאחים הם שאמרו "ונראה מה יהיו חלומותיו", אלא שאמרו זאת באירוניה, בלעג¹⁸. אמנם רש"י אינו מפרש כך, ונראה לומר שהוא מעדיף שלא לפרש פסוקים בתורה בלשון אירונית אלא אם כן יש הכרח לפרש כך. הקורא את הפסוק בנימה רגילה בלא לעג נתקל בקושי, שהרי לא יתכן לראות את התגשמות חלומותיו של יוסף - שניבאו

¹⁸ וכך פירש רמב"ן בתחילת דבריו, עיי"ש.

אונקלוס
 כא וְשִׁמְעַתְּ רְאוּבֵן וְיִשְׁמַעְתְּ רְאוּבֵן וְיִצְלֶהוּ
 מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נִכְנְנוּ נַפְשׁ:
 לֹא נִקְטְלִינָה נַפְשׁ:

☞ רש"י ☞

(כא) לֹא נִכְנְנוּ נַפְשׁ. מכת נפש זו היא מיתה (ראה אונקלוס):

☞ עיון (על עמוד קודם) ☞

וְנִרְאָה מֵהֵיְהוּ חִלּוּמוֹתָיו. אמנם ודאי האחים עצמם אמרו את המשפט, והם אמרו זאת בלעג, כמשמעות הכתוב, אלא רש"י מלמדנו ש'רוח הקודש' הפכה את הלעג למציאות.

נסביר כאן כלל גדול בבחירה חופשית. כבר כתבנו לעיל שהאחים פעלו את פעולותיהם מתוך בחירה חופשית גמורה, ולא היו מוכרחים לעשות כן בגלל הבטחת ברית בין הבתרים, או בגלל נבואה שאמרה שעם ישראל עתיד לרדת למצרים. האחים פעלו מרצונם החופשי ללא שום לחץ והשפעה. אמנם הבחירה החופשית יכולה לגרום במישרין לתוצאות בטווח הקצר בלבד, אך כאשר האדם עושה פעולה לטווח ארוך שוב אין הדבר תלוי בו. האדם מתכנן שהפעולה שהוא עושה תגרום לתוצאה מסוימת, אך בפועל מצטרפים גורמים שונים והתוצאה העתידית משתנה. ההשגחה העליונה אינה מתערבת לאדם בפעולותיו או ברצונו, אך לאדם אין יכולת למנוע את רצון הא-ל, ולהשגחה דרכים שונות להוציא את רצונה אל הפועל - בסיוע מעשי האדם או למרות מעשי האדם. האחים רצו למנוע מיוסף את האפשרות ליהפך למלך, והנה דווקא מעשיהם הם שהביאו אותו בסופו של דבר למלוכה.¹⁹

☞ ביאור ☞

לֹא נִכְנְנוּ נַפְשׁ. ראובן הציע לאחים על פסוק זה, בפסוק הבא. שלא להרוג את יוסף. המשך הביאור

¹⁹ הבחנה זו בין טווח מיידי לטווח ארוך כתב אמו"ר ז"ל במאמר על ענייני אמונה שטרם יצא לאור.

אונקלוס

כב וַיֹּאמֶר לְהוֹן רְאוּבֵן לֹא
 תִּשְׁדּוֹן דָּם רְמוֹ יִתִּיה
 לְגַבְא הַדִּין דְּבַמְדַּבְּרָא
 וַיֵּד לֹא תִישְׁטוֹן בֵּיהּ,
 בְּדִיל לְשִׁיזְבָּא יִתִּיה
 מִיַּדְהוֹן לְאַתְבוּתִיה לְוֹת
 אַבּוּהִי:

כב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְרְאוּבֵן אֶל-
 תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ
 אֶל-הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר
 וַיֵּד אֶל-תְּשַׁלְּחוּ-בּוֹ לְמַעַן
 הַצִּיל אֶתוֹ מִיָּדָם לְהַשִּׁיבּוֹ
 אֶל-אָבִיו: שְׁלִישִׁי

🌀 רש"י 🌀

(כב) לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ. רוח הקודש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו, שיבא הוא ויעלנו משם (תנחומא ישן וישב יג), אמר: אני בכור וגדול שבכולן, לא יתלה הסרחון אלא בי (בראשית רבה פפ"ד, טו):

🌀 ביאור 🌀

אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת. ויען ראובן אותם לאמר: הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם, וגם דמו הנה נדרש". כלומר, ראובן התנגד במפורש בפני האחים ודרש מהם שלא יפגעו כלל ביוסף, אך הם דחו דבריו ולא שמעו אליו. מסתבר לומר כי לאחר שראה ראובן שהם אינם שומעים אליו שלא לפגוע ביוסף כלל, הציע להם הצעת פשרה להשליך אותו לבור, ולכך הסכימו, וסברו שאף הוא השתכנע כי יוסף הוא בן-מוות. כנגד מחשבת האחים מעידה התורה כי דעתו של ראובן כל הזמן היתה להציל את יוסף.

לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ. מהמשך הסיפור עולה שהאחים הבינו שראובן רק מונע אותם מרציחה בידיים, ולחילופין מציע להשליך אותו אל הבור על מנת שימות שם מעצמו. התורה מעידה שכוונתו האמיתית של ראובן לא היתה כזאת, אלא בדעתו היה להצילו מן הבור. ראיה ברורה לכך מצאנו אף בפסוקים עצמם. בהמשך השתלשלות הסיפור, בפרשת ויגש, מדברים האחים ביניהם על הרגעים האלה, ומתוך דבריהם אנו מגלים מה התרחש כאן. כאשר יוסף מחמיר עם האחים ומכריח אותם להביא אליו את בנימין, אומרים האחים זה לזה (להלן מב, כא-כב): "ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים

אונקלוס

כג וְהָוּהּ כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוַת אַחֻזָּהּ, וְאַשְׁלַחוּ יַת יוֹסֵף יַת כְּתוּבָהּ דְּפִי דְעֵלוּהּ:
 כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר-בָּא יוֹסֵף אֶל-אָחִיו וַיִּפְשְׁטוּ אֶת-יוֹסֵף אֶת-כְּתוּבָתוֹ אֶת-כְּתוּבַת הַפָּסִים אֲשֶׁר עָלָיו:

רש"י

(כג) אֶת-כְּתוּבָתוֹ. זה חלוק: אֶת-כְּתוּבַת הַפָּסִים. הוא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (בראשית רבה פפ"ד, טז):

ביאור

אֶת-כְּתוּבָתוֹ אֶת-כְּתוּבַת הַפָּסִים. עליו" נראית מיותרת. על כן מפרש אלמלא דבריו של רש"י היינו מפרשים שהפסוק מתייחס לכתונת אחת, הלא היא כתונת הפסים המיוחדת שהוזכרה לעיל (פסוק ג). רש"י אינו מפרש כך, משום שדי היה לומר 'ויפשיטו את יוסף את כתונת הפסים'. גם התוספת "אשר.

עליו" נראית מיותרת. על כן מפרש רש"י שמתוארים כאן שני בגדים: כתונת, שהיא חלוק פשוט אותו לובשים כולם, ובנוסף היתה גם כתונת הפסים, שהיתה בגד 'מיותר' אותו לבש יוסף רק כדי לסמן את ייחודו

עיון

אֶת-כְּתוּבָתוֹ אֶת-כְּתוּבַת הַפָּסִים. אף כאן אנו מבחינים בשנאה העיוורת של האחים כלפי יוסף. לא רק שהפשיטו אותו מן הבגד המיוחד שלו, אלא אף דאגו להסיר ממנו את החלוק הבסיסי אשר לעורו, והטילו אותו ערום ועריה אל הבור השורץ נחשים ועקרבים. מעבר לקנאה, יש כאן שנאה שעוברת כל גבול, רצון להכאיב ולהשפיל, כדי לגרום בסופו של דבר למותו של יוסף בדרך אכזרית ביותר. וכמה מפליא שלאחר מעשה שפל שכזה הם אף היו מסוגלים להשאיר אותו כך ולשבת ולאכול את לחמם כאילו לא אירע דבר (כמבואר בתחילת פסוק כה).

אונקלוס

כד וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶתְךָ הַבְּרָה
 וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ מַיִם:
 כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכֹל-לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ
 עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת
 יִשְׁמַעֲאֵלִים בָּאָה מִגְּלַעַד
 וְגַמְלִיָּהֶם נִשְׂאִים נִכְאֹת
 וַיִּצְרִי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד
 מִצְרִימָה:

כד וְנִסְבּוּהֵי וְדָמוֹ יִתֵּיָה
 לְגַבָּא, וְגַבָּא רִיקוֹן לִית
 בֵּיה מַיָּא: כה וְאַסְחָרוּ
 לְמִיכַל לְחֻמָּא וּזְקַפּוּ
 עֵינֵיהוֹן וַחֲזוּ וְהָא שְׂרֵת
 עֲרַבָּאֵי אֲתִיָּא מִגְּלַעַד,
 וְגַמְלִיָּהוֹן טְעִינִין שְׁעָף
 וְקִטָּף וְלֹטוֹס אֲזֻלִּין
 לְאַחַתָּא לְמִצְרַיִם:

רש"י

(כד) וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ מַיִם. ממשמע שנאמר "והבור רק", איני יודע שאין
 בו מים, מה תלמוד לומר "אין בו מים", מים אין בו אבל נחשים ועקרבים
 יש בו (שבת כב ע"א; בראשית רבה פפ"ד, טז):

(כה) אֲרֻחַת. כתרגומו: 'שיירת', על שם הולכי אורח:

וְגַמְלִיָּהֶם נִשְׂאִים וְגו'. למה פרסם הכתוב את משאם, להודיע מתן שכרן
 של צדיקים, שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע,
 ולזה נזדמנו בשמים שלא יזוק מריח רע (בראשית רבה פפ"ד, יז):

ביאור

וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ מַיִם. הם לא רצו הם רצו שימות מיתה איטית על ידי
 להורגו בידיים, כפי שהציע ראובן, ועל נחשים ועקרבים. זוהי אכזריות נוראה!
 כן לא הכניסו אותו לבור מלא מים, אלא

עיון

וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ מַיִם. אין לך אכזריות גדולה מזו. לגרום לאדם מיתה כל כך
 נוראה, אך לרחוץ בנקיון כפיהם ולומר שהם לא הרגו אותו בעצמם. 'אנחנו לא עשינו
 כלום, אלה הנחשים והעקרבים שעשו זאת!'

🌀 רש"י 🌀

נְכָאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי "נכאת", וכן "ויראם את כל בית נכתה" (מלכים ב' כ, יג), מרקחת בשמיו. ואונקלוס תרגמו לשון שעוה: **וְצָרִי.** שרף הנוטף מעצי הקטף (כריתות ו ע"א), והוא "נטף" (שמות ל, לד), הנמנה עם סמני הקטורת: **וְלֹט.** לוטס שמו בלשון משנה (שביעית פ"ז מ"ו). ורבותינו פירשוהו לשון שרש עשב ושמו אשטורוזי"א [ספלול] במסכת נידה (ח ע"א):

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

אֲרָחַת. משמעות המילה 'אורח' בכל מקום היא דרך, כמו 'הולכי אורח', עוברי דרך, אבל לפעמים משמשת מילה זו גם לתיאור שיירה, משום שהשיירות הולכות על הדרכים, כמו בפסוק "בימי יעל חדלו ארחות (=שיירות), והולכי נתיבות ילכו ארחות (=דרכים) עקלקלות" (שופטים ה, ו). כאן "ארחות ישמעאלים" היינו שיירה של ישמעאלים, וכמו שמתרגם אונקלוס.

וְגַמְלִיָּהִם נְשָׂאִים. מדוע חשוב לתורה לציין מה נשאה השיירה? אומר רש"י שיש כאן ביטוי של חסד עליון, הדואג לתנאים הנאותים ביותר ליוסף, גם במצבו העגום בו הוא נמכר לעבדות.

נְכָאת. רש"י מפרש ש"נכאת" אינו מין מסוים של בשמים אלא שם כולל לבשמים רבים מסוגים שונים. כלומר, השיירה נשאה עמה בשמים מסוגים שונים, וכן צרי ולוט. ראייה למשמעות זו

למילה "נכאת" מביא רש"י ממלכים, שם מסופר על חזקיהו המלך שחלה, ומלך בבל שלח שליחים לבקרו, וחזקיהו הראה להם את כל אוצרותיו. בין השאר הראה להם גם את "בית נכתה", ומסביר רש"י שהראה להם את אוצר הבשמים שלו.

אמנם אונקלוס לא פירש כך, אלא תרגם 'נכאת' - שְׁעָף, היינו שעוה.

וְצָרִי וְלֹט. מינים אלה מופיעים לראשונה בתורה, ואין אנו מזהים אותם היום על פי שם זה. מסביר רש"י, על פי חז"ל, שצרי הוא שמן המופק מעץ הנקרא 'קטף', שגם אותו אין אנו יודעים לזהות היום. הצרי שימש כאחד מאחד עשר סממני הקטורת שהוקטרה על גבי מזבח הזהב, כמבואר בפרשת כי-תשא. גם זיהויו של ה"לוט" אינו ברור היום.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וְגַמְלִיָּהִם נְשָׂאִים. כפי שיסופר בפרשת ויגש בדברי האחים בינם לבין עצמם, יוסף התחנן אליהם שלא יזרקו אותו לבור, אך הם לא שעו לתחנוניו (להלן מב, כא). ◀

אונקלוס
 כו וַיֹּאמֶר יְהוָה לְאַחֲוֵהי,
 מָא מָמוֹן נְתַתְּנִי לְנָא אַדְי
 נְקָטוּל יַת אַחֲוָנָא וְנִכְסֵי
 עַל דְּמִיָּה:
 כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-אָחִיו
 מִה-בְּצַע כִּי נִהְרַג אֶת-אָחִינוּ
 וְכִסְיֵנו אֶת-דָּמוֹ:

🌀 רש"י 🌀

(כו) מִה-בְּצַע. מה ממון, כתר-גומו:

🌀 עיון (המשך) 🌀

יוסף נמצא כעת במצב מחפיר ביותר, הן גופנית והן נפשית. הקב"ה מסמן לו עתה על ידי הריח הטוב שמלווה אותו שיש לו תקוה, וכי הקב"ה לא עזבו לגמרי. וְצָרִי. אין זה עניין מקרי שמופיע דווקא עכשיו, ברגע של ניתוק ומחלוקת נוראה, אחד מסממני הקטורת, משום שזהו בדיוק עניינה של הקטורת. הקטורת מורכבת מאחד-עשר סממנים שונים המייצגים ערכים מנוגדים, והקטורת מאחדת ועושה שלום ביניהם. זה הוא גם ייעודו של יוסף - להביא לבסוף לאחדותה של המשפחה.

🌀 ביאור 🌀

מִה-בְּצַע. כלומר, מה נרוויח בהריגתו?

🌀 עיון 🌀

מִה-בְּצַע. לכאורה אפשר היה להבין את דבריו של יהודה כטענה מוסרית: זאת טעות להרוג את יוסף, אין בכך שום הגיון ושום תועלת! רש"י אינו מפרש כך. רש"י מבין שלא היה אלה שיקולי מוסר וחסד שגרמו לאחים שלא להרוג את יוסף, אלא להיפך, היה כאן ניסיון מצד האחים להפיק רווח מסילוקו של אחיהם הקטן מחייהם. למה שיהרגו אותו בחינם? הרי הם יכולים למכור אותו ולהרוויח כסף! זוהי ירידה לשפל חמור יותר. אמנם סוף סוף לא הרגוהו ולא גרמו למותו, אך מה שנמנעו מלעשות זאת היה רק משיקולי רווח מול הפסד. יוסף בשבילם אינו את, והוא אפילו לא בן אדם, הוא אינו אלא חפץ שאפשר להפיק ממנו תועלת. אמנם, יתכן שהיתה ליהודה כאן התעוררות מוסרית, והוא הצליח לשכנע את אחיו שלא להרוג את יוסף מתוך רגש מוסרי, אך מכל מקום הוא ניסח את דבריו באופן נסתר תוך דיבור על רווח כספי ולא על חמלה. כל כך גדולה הייתה שנאתם

אונקלוס
 כז אִיתוּ וְנִזְבְּנִיָּה
 לְעֶרְפְּאֵי וִידְנָא לָא תְּהִי
 בֵּיה אַדְרֵי אַחוּנָא בְּסֶרְנָא
 הוּא, וְקִבְּלוּ מִנִּיה
 אַחוּהִי:
 כז לְכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים
 וִידְנוּ אֶל־תְּהִי־בוּ כִּי־אֲחִינוּ
 בְּשֶׁרְנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֲחִיו:

🌀 רש"י 🌀

וְכִסְּיֵנוּ אֶת־דָּמוֹ. ונעלים את מיתתו (ראה אונקלוס):
 (כז) וַיִּשְׁמְעוּ. 'וקבילו מניה' (תרגום אונקלוס). וכל שמיעה שהיא קבלת
 דברים, כגון זה, וכגון "וישמע יעקב אל אביו" (לעיל כח, ז), "נעשה ונשמע"
 (שמות כד, ז), מתרגם נקבל; וכל שהיא שמיעת האוזן, כגון "וישמעו את
 קול ה' א-להים מתהלך בגן" (לעיל ג, ח), "ורבקה שומעת" (שם כז, ה),
 "וישמע ישראל" (שם לה, כב), "שמעתי את תלונות" (שמות טז, יב), כולן
 מתרגם ושמעו, ושמעת, ושמע, שמיע קדמי:

🌀 עיון (המשך) 🌀

כלפי יוסף עד שלא יכלו להודות בינם לבין עצמם שבכל זאת יש כאן מקום למעט
 רחמים.

הנה גלגלה ההשגחה ויוסף ניצל מהריגה, אך הצלתו באה דווקא על ידי העצמת
 הרוע. הקב"ה סיבב את כל הרוע הזה לטובה משום שסוף סוף גלוי וידוע לפני
 המקום שיש באחי יוסף ניצוץ של קדושה. וראה בעיון לפסוק הבא.

🌀 ביאור 🌀

וְכִסְּיֵנוּ אֶת־דָּמוֹ. 'כיסוי הדם' הוא
 מושג המוכר לנו מהלכות שחיטה (ראה
 ויקרא יז, ג), ולכאורה ניתן היה לשמוע
 בדברי יהודה צליל של אנושיות וקול
 של מצפון: 'איך נעשה כזה דבר להרוג
 את אחינו ולכסות את דמו כאילו היה
 בעל חיים'. אמנם רש"י אינו מפרש כן,
 אלא לפירושו טענת יהודה היתה

טקטית: לא כדאי לנו להרוג את יוסף כי
 הריגה משאירה עקבות, ונצטרך לעמול
 קשה על מנת לטשטש את העובדה
 שהרגנו אותו. כיסוי הדם אינה הפעולה
 הרגילה שאחר השחיטה, אלא היא
 פעולה מיוחדת שנועדה להעלים את
 עצם ההריגה.

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

וַיִּשְׁמְעוּ. לשורש שמ"ע שתי שחטאו משמעויות: האחת סבילה - האוזן שומעת, והאחרת פעילה - לא רק שמיעה חיצונית אלא עניין הסכמה וציות. בארמית יש שורש שונה לכל משמעות: לשמיעה סבילה שורש שמ"ע, ולהסכמה וציות שורש קב"ל, ומשום כך אונקלוס מתרגם את שורש שמ"ע לעיתים כך ולעיתים כך, על פי המשמעות וההקשר. רש"י מוכיח זאת ממקומות שונים במקרא.

את הביטוי "וישמעו אחיו" מתרגם אונקלוס 'וקבילו מינה', כלומר אין מדובר בשמיעה בלבד אלא הם הסכימו וקיבלו את דבריו. משמעות זו מוכרחת מן ההקשר, שהרי הם מייד פועלים ומיישמים את הצעתו של יהודה.

הפסוקים אותם מביא רש"י כראיה לשורש שמ"ע במשמעות קבלה והסכמה:

- "וישמע (= 'וקביל') יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם" - הוריו של יעקב ציוו אותו ללכת לחרן, ואכן כך עשה.

אלקים מתהלך בגן" - לאחר שחטאו - "ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע (= 'ונקביל') - עם ישראל הסכים בחמישי בסיון לכל אשר יצווה אותם ה'.

הפסוקים אותם מביא רש"י כראיה לשורש שמ"ע במשמעות שמיעת אוזן סבילה:

- "וישמעו (= 'ושמעו') את קול ה' שמעו אדם וחווה את קול ה' א-להים המתהלך בגן, שומעים שה' קורא להם על אף רצונם להתחבא ממנו.

- "ורבקה שומעת (= 'שמעת') בַּדְבָר יצחק אל עֶשָׂו בנו" - רבקה שומעת באופן סביל את יצחק מבקש מֵעֶשָׂו להכין לו מטעמים כדי לברכו, אך מתעוררת בה התנגדות עזה לכך והיא פועלת נגד רצון בעלה.

- "וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו, וישמע (= 'ושמע') ישראל" - יעקב שמע על המעשה אך כמובן זעם והתנגד לו.

- "שמעתי (= 'שמיע קדמי') את תלונות בני ישראל" - ה' שמע את התלונות ובעקבות כך הודיע על ירידת הַשָּׁלוֹ.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וַיִּשְׁמְעוּ. נתבונן היטב בדברי יהודה לאחיו. דברי יהודה נחלקים לשני פסוקים: בפסוק כ"ו הצעתו היא תועלתית ולא מוסרית - "מה בצע כי נהרוג את אחינו וכיסינו את דמו" - מה הרווח שייצא לנו מזה? לעומת זאת בפסוק כ"ז מתעוררת בדבריו נימה של תשובה, ומעין עצירה במדרון החלקלק של השנאה: "וידינו אל תהי בו כי אחינו ובשרנו הוא". דבריו של יהודה מנגנים על רגש האחווה "אחינו ובשרנו הוא".

אונקלוס

כח וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מְדִינָיִם
 תַּגְרֵי וַנְּגַדוּ וַאֲסִיקוּ יָת
 יוֹסֵף מִן גָּבֵא וַזְּבִינוּ יָת
 יוֹסֵף לְעַדְבָּאֵי בְעֵסְרִין
 כֶּסֶף, וַאֲתִיאוּ יָת יוֹסֵף
 לְמִצְרַיִם:
 כח וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מְדִינָיִם
 סוֹחְרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף
 מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף
 לְיִשְׁמַעְאֵלִים בְּעֵשְׂרִים כֶּסֶף
 וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרַיִם:

רש"י

(כח) וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מְדִינָיִם. זו היא שיירא אחרת, והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וַיִּמְשְׁכוּ בני יעקב את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים למדינים, והמדינים למצרים (תנחומא ישן וישב 2:ג):

עיון (המשך)

דווקא על משפט זה אומר רש"י שאחיו קיבלו את דבריו והסכימו להם - "וישמעו אחיו". דווקא לאחר שהגיעו אל השפל המוסרי הגדול ביותר שאין נמוך ממנו, דווקא אז התעורר בהם ניצוץ של תשובה. הם קיבלו והפנימו בכל לבבם שאין זה ראוי להרוג את.

ביאור

וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מְדִינָיִם. בפסוק כ"ה מסופר שהאחים הבחינו באורחת ישמעאלים, ובפסוק כ"ז יהודה מציע לאחים למכור אותו לישמעאלים (מן הסתם לאותם ישמעאלים שהוזכרו לפני כן), והאחים הסכימו להצעתו. אך הנה כאן פתאום מופיעים דמויות חדשות - "אנשים מדיינים סוחרים", אבל כתוב גם שיוסף נמכר לישמעאלים בעשרים כסף, ולא ברור מהפסוק מה בדיוק אירע שם.

מסביר רש"י: סדר ההתרחשויות אינו כסדר הפסוק. האחים תכננו למכור את יוסף לישמעאלים, ואכן כך באמת עשו. על האחים נאמר: "וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור, וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף". אך בזאת לא תמו גלגוליו של יוסף. אותם "אנשים מדיינים סוחרים" שהוזכרו בתחילת הפסוק לא קנו ראשונים את יוסף מיד האחים, ולא משכו אותו מן הבור כפי שניתן היה לטעות ולהבין, <

אונקלוס
 כֹּט וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וַהֲרֵגָה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרָע אֶת־בְּגָדָיו:
 כֹּט וַתֵּב רְאוּבֵן לְגַפְּא וְהָא לִית יוֹסֵף בְּגַפְּא, וּבִזַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי:

🌀 רש"י 🌀

(כט) וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן. במכירתו לא היה שם, שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו (ראה בראשית רבה פפ"ד, טו). דבר אחר, עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו (שם, יט):

🌀 ביאור (המשך) 🌀

אלא הם קנו אותו מן הישמעאלים לאחר מכן. המדיינים הם אלה שהורידו אותו למצרים - "ויביאו את יוסף מצרימה", וכשהגיעו למצרים מכרו אותו המדיינים למצרים, כמו שנאמר להלן (פסוק לו): "והמדנים מכרו אותו אל מצרים".

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁי מְדֵינִים. לכאורה אין לנו עניין בכל הפרטים האלה. וכי מה אכפת לנו כמה פעמים נמכר יוסף, ובידי מי התגלגל עד אשר הגיע למצרים? יתכן והתורה מרמזת לנו כאן על תפקידו האוניברסאלי של יוסף, שבניגוד לאחיו הוא מאמין שאחת ממטרותיו של העם היהודי היא להשפיע גם על אומות העולם. העברתו בין האומות השונות מסמלת את דרכו זו של יוסף.

🌀 ביאור 🌀

וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן. מפסוק זה משמע שראובן לא היה נוכח בשעה שהאחים העלו את יוסף מן הבור ומכרו אותו לישמעאלים. עובדה זו תמוהה, שהרי ראובן נכח במקום בשעה שיוסף הגיע אל האחים, והיה זה ראובן עצמו שהציע לאחים שלא להורגו אלא להשליכו לבור (לעיל פסוקים כא-כב), ואם כן לא ברור לאן ראובן הלך מיד לאחר

מכן. לא סביר להניח שהוא סתם כך קם והלך לענייניו הפרטיים, ובוודאי היתה להיעדרותו סיבה אמיתית. רש"י מציע שני כיוונים לתשובה על שאלה זו: פירוש ראשון: לאחים היתה 'תורנות' לשרת ולשמש את יעקב אביהם, ואותו היום היה תורו של ראובן ועל כן הוא נאלץ לעזוב את המקום וללכת לחברון.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

פירוש שני: ראובן נתקף בהרהורי תשובה וחשבון נפש על אותו מעשה עם בלהה, המסופר בפרשת וישלח, מאוהלה של בלהה לאוהלה של לאה לעיל לה, כב (כפי שפירשו חז"ל ראובן אמו²⁰).

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וישב ראובן. הפירוש הראשון מציע תשובה משכנעת לשאלה מה גרם לראובן לקום וללכת דווקא בשעה זו. מסתבר שהדבר לא היה תלוי בו אלא הוא נאלץ ללכת ולמלא את חובתו למשפחתו, ועל ידי כך נמנע ממנו על כורחו להיות נוכח בשעת מכירתו של יוסף. אך הפירוש השני קשה מאוד, וכי זהו הזמן לקום ולעשות תשובה? הרי המשימה עכשיו היא להציל את יוסף מן הסכנה ולוודא כי הוא בריא ושלם! אדרבה, הזנחת יוסף ביד אחיו המבקשים להרע לו נראית כחטא חמור יותר מאשר בלבול יצועי אביו!

אלא נראה לומר שיש כאן עניין עמוק, ורש"י וחז"ל כאן רומזים לנו על קשר מהותי בין העניינים. חטאו של ראובן הוא שגרם וגלגל את מעשה מכירת יוסף. חטאו של ראובן נבע מזלזול בהחלטתו של יעקב, ולנסות לשנות זאת על ידי מעשה חריג. יעקב החליט לקבוע את מיטתו באוהלה של בלהה ולא באוהלה של לאה, ובוודאי ידע שמעשה זה עלול 'להעליב' את לאה ואת בניה, אך היו לו את השיקולים שלו לעשות זאת. לבוא ולשנות זאת זהו מעשה המבטא זלזול בשיקול דעתו ובהחלטותיו של יעקב. כך עשה ראובן באותה שעה, וזהו בדיוק חטאם של האחים עתה. יעקב החליט להעדיף את יוסף על פני אחיו, מתוך ידיעה שמעשה זה עלול לעורר את קנאתם של האחים, אך היו לו את השיקולים שלו לעשות זאת. האחים מזלזלים בבחירתו של אביהם להעדיף את יוסף על פניהם, ועושים מעשה חריג ונורא כדי לשנות את ההחלטה. כשראה ראובן, בכור האחים, כיצד האחים מזלזלים בהחלטת אביהם ומנסים לשנותה על ידי קביעת עובדות חדשות בשטח, מיד הבין כי למעשה הוא זה אשר גרם לכך בעקיפין. מתוך כך הבין ראובן שעל מנת להתנגד ליוזמה הנוראית של האחים הוא מוכרח תחילה לעשות תשובה על אותו מעשה שעשה²¹.

²⁰ ראה רש"י לעיל לה, כב ד"ה וישכב.

²¹ פירוש מפי בני הרב יחזקאל אלישמע הי"ו.

אונקלוס
 ל וַיֵּשֶׁב אֶל-אָחִיו וַיֹּאמֶר הַיֶּלֶד
 עוֹלִימָא לִיתְהוּדַי וַאֲנָא
 לֵאן אֲנָא אֲתִי:

❧ רש"י ❧

(ל) אָנָּה אֲנִי-בָּא. אנה אברח מצערו של אבא:

❧ ביאור ❧

אָנָּה אֲנִי-בָּא. הביטוי "אנה אני בא" מסביר רש"י כי משמעותו היא כיצד פירושו המילולי הוא 'להיכן אלך'. אסתר ואמנע מראיית צערו של אבא.

❧ עיון ❧

אָנָּה אֲנִי-בָּא. אלמלא פירושו המאיר של רש"י היינו מבינים שראובן מרגיש אחריות על יוסף, וכאשר הוא מגלה שיוסף איננו הוא יודע את נפשו מרוב צער. הוא אינו יודע מה לעשות ולאן ללכת והוא חסר אונים לחלוטין. הוא מרגיש שהוא החמיץ את האפשרות להציל אותו, ומעתה העננה הזו תלווה אותו כל ימיו. רש"י אינו מפרש כך. על פי רש"י ראובן לא חושב על עצמו אלא חושב קודם כל על אבא שלו, ועל צערו הגדול כשישמע שיוסף איננו.

פירושו של רש"י כאן קשור לפירושו השני לפסוק הקודם, וממשיך אותו. ראובן עשה תשובה על כך שזלזל באביו ובלבל את יצועיו, ובכך הפך שלא ברצונו לשותף לפשע חמור הרבה יותר. לאחר שעשה תשובה והתחרט מעומק ליבו על המעשה שוב אין ראובן יכול לסבול את פשע הזלזול באביו. הוא אינו עושה את השיקול האישי שלו אלא את השיקול של אביו - מה אבא יחשוב? מה אבא יגיד?

הבנה זו של המתחולל בנפשו של ראובן מביאה אותנו גם להבנה מדוע לא הצליח ראובן להציל את יוסף כמו שרצה, כפי שהעיד עליו הכתוב בפירוש (לעיל פסוק כב). עתה מתברר שהמוטיבציה של ראובן להציל את יוסף לא נבעה מההבנה שהמעשה אינו ראוי וכי אסור בשום אופן להרוג אה, אלא הוא בא להגן על כבודו של אביו. הכתוב אכן העיד עליו כי עשה זאת "למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו". ראובן לא חשב על יוסף, הוא חשב על אביו. משום כך גם לא נמנע ראובן מלהציע להשליך את יוסף לבור עם נחשים ועקרבים, שהוא עצמו מעשה נורא. לעומת זאת, יהודה, שיזם את מעשה המכירה, הצליח להציל את יוסף ממיתה משום שטענתו היתה טענה אמיתית - "כי אחינו בשרנו הוא".

אונקלוס

לא וְנָסִיבוּ יָת כְּתוּנָא
 דְּיוֹסֶף, וְנָכְסוּ עֶפְרַיִם בְּר
 עֵזִי וְטָבְלוּ יָת כְּתוּנָא
 בְּדָמָא: לָב וְשַׁלְּחוּ יָת
 כְּתוּנָא דְּפִסִּי וְאִיתֵיאוּ
 לְאֲבוּהוֹן וְאָמְרוּ דָּא
 אֲשַׁכְּחָנָא, אֲשַׁתְּמוּדַע
 כְּעֵן הַכְּתוּנָא דְּבִרְךְּ הִיא
 אִם לָא:

לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתָנֶת יוֹסֵף
 וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ
 אֶת־הַכְּתָנֶת בַּדָּם: לָב וַיִּשְׁלְּחוּ
 אֶת־כְּתָנֶת הַפִּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־
 אֲבֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מַצָּאנוּ
 הַכְּרֹנָא הַכְּתָנֶת בְּנֶךְ הוּא
 אִם־לָא:

❧ רש"י ❧

(לא) שְׂעִיר עִזִּים. דמו דומה לשל אדם:

(לב) הַכְּתָנֶת. זה שמה, וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת, כגון "כתנת יוסף" (תחילת הפסוק), "כתנת פסים" (לעיל פסוק ג), "כתנת בד" (ויקרא טז, ד), נקוד כְּתָנֶת:

❧ ביאור ❧

שְׂעִיר עִזִּים. מה אכפת לנו בדם
 איזה בעל חיים הטבילו האחים את
 הכתונת? אלא ודאי יש לכך משמעות,
 ומסביר רש"י שבחרו דווקא בדם שעריר
 עזים כדי להצליח לרמות את אביהם
 באופן הטוב ביותר.

הַכְּתָנֶת. באותו הפסוק, פעם כתוב
 כְּתָנֶת ופעם כְּתָנֶת, מה פשר הדבר?
 מסביר רש"י שהמילה הבסיסית
 היא כְּתָנֶת, אלא שבסמיכות הניקוד של
 הכ"ף נחטף ומשתנה לְכְּתָנֶת.

❧ עיון ❧

שְׂעִיר עִזִּים. הרהור התשובה של ראובן ונסינונו למנוע זלזול באב לא צלח,
 והאחים ממשיכים לבזות אותו.

אונקלוס

לג וַאֲשֶׁת־מֹדֵעָה וַאֲמַר
 פְּתוּנָא דְבְרֵי חֵיָתָא
 בְּשִׁתָּא אֶכְלֵתֶיהָ, מְקַטֵּל
 קְטִיל יוֹסֵף:

לג וַיִּכְרְדָה וַיֹּאמֶר כְּתָנֶת בְּנֵי
 חֵיהָ רָעָה אֶכְלֵתֶהּוּ טָרֵף טָרֵף
 יוֹסֵף:

🌀 רש"י 🌀

(לג) וַיֹּאמֶר כְּתָנֶת בְּנֵי. היא זו:

חֵיהָ רָעָה אֶכְלֵתֶהּוּ. נצנצה בו רוח הקודש, סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר (בראשית רבה פפ"ד, יט). ולמה לא גלה לו הקב"ה, לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה, ושתפו להקב"ה עמהם (תנחומא וישב ב), אבל יצחק היה יודע שהוא חי, אמר: היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו (בראשית רבה פפ"ד, כא):

🌀 ביאור 🌀

<p>הסבר החלק הראשון</p> <p>יעקב אומר "חיה רעה אכלתהו, טרוף טרוף יוסף", והמשמעות הפשוטה והברורה היא שיעקב היה סבור שיוסף מת. מראה הכתונת המיוחדת של יוסף כשהיא ספוגה בדם שכנע אותו שבנו איננו עוד בין החיים. אמנם רש"י, כדרכו, מדקדק בכל מילה שבתורה. הנה אמר יעקב "חיה רעה אכלתהו", והרי לבעלי חיים אין בחירה וממילא הן לא 'רעות' או 'טובות'. טוב</p>	<p>וַיֹּאמֶר כְּתָנֶת בְּנֵי. על מנת להבין את משמעותן של המילים "כתונת בני" מוסיף רש"י את המילים 'היא זו', כלומר יעקב מזהה את הכתונת ומאשר כי אכן זו היא כתונת בנו.</p> <p>חֵיהָ רָעָה אֶכְלֵתֶהּוּ. דברי רש"י כאן נחלקים לשלשה חלקים: א) יעקב לא ידע שיוסף חי אך 'רוח הקודש' פנימית שבו ידעה זאת. ב) מדוע לא זכה יעקב לדעת זאת בנבואה? ג) יצחק ידע שיוסף חי.</p>
---	---

🌀 עיון 🌀

וַיֹּאמֶר כְּתָנֶת בְּנֵי. מדוע קיצרה התורה ולא כתבה את המשפט במלואו?

נראה לומר שיעקב, מתוך התרגשות וסערת רוח, אכן אמר רק "כתונת בני" ולא סיים את המשפט. אפשר לומר עוד, הביטוי "כתונת בני" מבטא את החשיבות שנותן יעקב ליוסף ולכותנתו, והוא מרגיש בתת ההכרה שיוסף עדיין חי (כפי שכותב רש"י להלן בסמוך) - יוסף הוא בני, ולו הכתונת, כי מלך יהיה.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

ורע הוא מושג אנושי מעולם הערכים ואינו שייך לעולם הטבע הנוהג כמנהגו.

משום כך רואה רש"י בשימוש בביטוי זה רמז לחיה שהיא באמת רעה, ובעניין יוסף הפתרון הוא באשה רעה שתנסה להכשילו. יעקב לא היה מודע למשמעות המקופלת במילים אלו שיצאו מפיו, אלא היה זה קול נבואי פנימי שבקע ממנו בלא יודעין.

הסבר החלק השני

יעקב אבינו היה נביא, וזכה כמה פעמים לדיבור ישיר מאת הקב"ה, ואף כאן ניבא בלא יודעין על כך שיוסף נמצא בסכנה רוחנית. מדוע, אם כן, נתעלמה ממנו הידיעה הברורה שיוסף חי ולא זכה לגילוי גמור? מסביר רש"י שהאחים החרימו חרם על כל הנוכחים

באירוע שלא יגלו דבר לאיש, וכביכול 'אסרו' אף על הקב"ה לגלות.

הסבר החלק השלישי

להלן (פסוק לה) נאמר "ויבך אותו אביו", ורש"י שם מסביר שהכוונה ליצחק, אביו של יעקב, שבכה על יעקב עצמו אך לא התאבל על יוסף משום שידע בנבואה שהוא חי. על פי זה שואל רש"י כאן, מדוע יצחק ראה את יעקב בצערו ולא גילה לו את האמת, על אף שידע אותה? הרי יצחק לא היה מחויב לחרם שהחרימו האחים (האיסור היה רק על הנוכחים שם)! על כך עונה רש"י שיצחק ראה שהקב"ה אינו מעוניין לגלות ליעקב עניין זה ועל כן אף הוא הסתיר זאת ממנו.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

חִיָּה רְעָה אֶכְלָתָהּ. המדרש מספר על חרם שהחרימו האחים ושיתפו בו אף את הקב"ה, ובכך כביכול מנעו ממנו לגלות ליעקב את האמת, והדברים תמוהים ואומרים דרשני. וכי יכולים בני אדם לשתף את ה' בפשעיהם? וכי יכולים הם להחרים אותו מלעשות משהו? אסור בכלל לחשוב כך! ובכלל, גם מדברי רש"י עצמו ניתן ללמוד שאין הדברים כפשוטן, שהרי רש"י מיד מקדים את המאוחר ומתייחס לידיעתו של יצחק (שנאמרה רק בסוף הפרשיה), ומסביר שיצחק לא גילה משום שראה שהקב"ה אינו רוצה לגלות - כלומר, הקב"ה אינו רוצה לגלות ליעקב משיקולים ענייניים, ולא בגלל שאינו יכול כי 'אסור לו'.

נראה שאגדה זו מלמדת אותנו יסוד חשוב. כאשר מתרחש מהלך היסטורי-אלוקי הקב"ה אינו מתערב בו ואינו עוצר אותו. בני ישראל צריכים היו לרדת למצרים, כי כך נגזרה הגזרה בברית בין הבתרים, ועל כן לא מנע הקב"ה מן האחים למכור את יוסף, על אף שהיה זה מעשה נורא וחמור. אף לאחר המכירה, על מנת שאחי יוסף יירדו למצרים צריך היה שיירדו לשם תחילה על מנת לשבור אוכל ועל

אונקלוס
 לַדּוּ וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׂמֹלְתָיו וַיִּשֶׂם
 וַאֲסַר שִׁקָּא פְּחֻרְצִיָּה,
 וַאֲתַאבֵּל עַל פְּרִיָּה יוֹמִין
 סְגִיאִין:
 יָמִים רַבִּים:

❧ רש"י ❧

(לד) יָמִים רַבִּים. עשרים ושתים שנה, משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים (בראשית רבה פפ"ד, ב), שנאמר (לעיל פסוק ב): "יוסף בן שבע עשרה שנה" וגו', ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה (להלן מא, מו), ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים, הרי עשרים ושתים שנה, כנגד עשרים ושתים שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם: עשרים שנה שהיה בבית לבן, ושתי שנים בדרך בשובו מבית לבן, שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל (ראה מגילה טז ע"ב). וזהו שאמר ללבן "זה לי עשרים שנה בביתך" (לעיל לא, מא), לי הן, עלי הן, וסופי ללקות כנגדן:

❧ עיון (המשך) ❧

ידי כך ישלימו עם יוסף. מהלך זה עלול היה להיכשל אילו יעקב היה יודע מראש שיוסף חי והאחים מכרו אותו. מידע זה יכול היה להגיע אל יעקב בדרכים שונות: על ידי סיפור של סוחרים או אנשים שהיו מעורבים במכירתו למצרים, על ידי משלוח מכתב מיוסף לאביו, או אפילו אם יוסף היה מצליח להשתחרר ולחזור אל בית אביו - אך למעשה שום דבר לא הועיל והמידע לא הגיע. הקב"ה, שידע על השנאה בין האחים, גזר על בני יעקב שיירדו למצרים תחילה וישלימו עם יוסף, ולאחר מכן יירדו לגור במצרים ולסבול שם מן השעבוד עד בוא עת הגאולה. יצחק, אביו של יעקב, הבין שהכל הוא חלק מן המהלך האלוקי, ועל כן נמנע מלהתערב ולהפריע לו.

❧ ביאור ❧

יָמִים רַבִּים. יעקב מתאבל על יוסף
 "ימים רבים". כמה זמן זה ימים רבים?²²
 עונה רש"י שמדובר בכ"ב שנה. חשבון
 יעקב ויוסף במצרים (להלן מו, כט-ל).
 יוסף היה בן 17 במכירתו, ובן 30 היה
 כשעמד לפני פרעה ופתר לו את
 החלום. מיד אחר כך החלו שבע שנים <

²² ראה לעיל כא, לד "ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים", וברש"י שם.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

של שבע, ואחריהן החלו שבע שנים של רעב. יוסף שלח להביא את אביו לאחר שנתיים רעב, וכפי שאומר יוסף שם (להלן מה, ו): "כי זה שנתיים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר". נמצא שיעקב נפגש עם יוסף לאחר 22 שנה, כאשר יוסף היה בן 39 ויעקב בן 130.

חז"ל אומרים כי עשרים ושתים שנה אלה בהן התאבל יעקב על יוסף היו עונש על כך שיעקב לא קיים עשרים ושתים שנה מצות כיבוד אב ואם. את לבן עזב לאחר 20 שנה, כפי שאומר יעקב ללבן בפירוש, ועוד

שנתיים התעכב יעקב בדרך עד שהגיע לחברון. 18 חודש היה יעקב בסוכות, זאת למדנו ממה שנאמר שם (לעיל לג, יז): "ויעקב נסע סוכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות", וראה רש"י שם²³.

רש"י מוסיף שיעקב הרגיש ששהותו אצל לבן היתה חטא והוא עתיד להיענש על כך, ועניין זה נרמז בפסוק "זה לי עשרים שנה בביתך". מהו הרמז? נראה לומר שהנה כבר אמר יעקב ללבן שם (בפסוק כח) "זה עשרים שנה אנכי עמך", ואם כן כפילות זו בשינוי לשון ודאי באה לרמז זאת.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

ימים רבים. משמע כאן שיעקב נענש על כל התקופה בה שהה אצל לבן, והדברים תמוהים ומעוררים שתי שאלות: ראשית, הרי יעקב יצא לחרן אל בית לבן במצות אביו ואמו על מנת לשאת לו אשה, ומדוע ייענש? שהרי לא זו בלבד שאין בכך ביטול כיבוד אב ואם, אלא אדרבה, בפעולה זו הוא מקיים את ציוויים ומכבדם! ושנית, הדיוק מן הפסוק "זה לי עשרים שנה בביתך", ו"לי" במשמעות 'עלי' ובמשמעות עונש נראה דחוק. אדרבה, נראה יותר לפרש "לי" במשמעות בשבילי, לצורכי, לטובתי. וכך משמע גם מן ההקשר, עיין שם. ונענה תשובה אחת לשתי השאלות.

ודאי הוא שעבודתו של יעקב היתה בעבורו, כדי שיוכל לקבל את נשיו ולהתפרנס, אך כאן למעשה נעוצה הבעיה. מצדיק ברמתו של יעקב אבינו אנו מצפים שכל מעשיו כולם יהיו קודש לקיים מצות בוראו ולא על מנת להגשים את רצונו האישי. כלומר, אנו מצפים מיעקב שיעבוד עבור נשיו כדי לקיים בכך את מצות אביו להמשיך השושלת, ולא בגלל רצונו האישי להתחתן. אנו מצפים ממנו להתפרנס כדי לחיות, אך הפרנסה היא אמצעי ולא מטרה לכשעצמה. אמנם ודאי אין אנו חושדים ביעקב שלא פעל כל מעשיו לשם שמים, אך מדבריו אל לבן נשמע

²³ ועיין רש"י סוף פרשת תולדות.

אונקלוס
 לה וְקָמוּ כָּל-בְּנֵי וְכָל-בְּנֹתָיו
 לְנַחֲמוֹ וַיִּמְאֵן לְהִתְנַחֵם
 וַיֹּאמֶר כִּי-אֶרְדּוּ אֶל-בְּנֵי אָבִל
 שְׂאֵלָה וַיִּבְדַּךְ אֶת־אָבִיו:
 אֶחָד מִן הַבָּנִים אַחֻת תְּאֻמָּה. בְּנוֹת אֱלֹהִים
 נִשְׂאוּ לְבָנָיו שֶׁל יַעֲקֹב, כְּלוּמָר,
 הַתְּאֻמוֹת שֶׁל בְּנֵי לָאָה נִשְׂאוּ לְבָנֵי
 הַשְּׁפָחוֹת וּלְבַנְיָמִין, וְהַתְּאֻמוֹת שֶׁל
 הַשְּׁפָחוֹת וּשְׁל יוֹסֵף וּבְנֵימִין נִשְׂאוּ לְבָנֵי
 לָאָה²⁴. לְדַעַת רַבִּי נַחְמִיָּה הֵיוּ אֱלֹהִים נְשִׁים
 כְּנַעֲנִיּוֹת שֶׁנִּשְׂאוּ לְבָנָיו שֶׁל יַעֲקֹב.
 לְכָל אַחַת מִן הַדְּעוֹת יֵשְׁנוּ קוּשִׁי

רש"י

(לה) וְכָל-בְּנֹתָיו. רבי יהודה אומר: אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבת ונשאום. רבי נחמיה אומר: כנעניות היו, אלא מהו "וכל בנותיו", כלותיו, שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו (ראה בראשית רבה פפ"ד, כא):

עיון (המשך)

כאילו היתה לו מטרה אחרת: "זה לי עשרים שנה בביתך, עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך". לכאורה נשמע מכאן צורך אישי-אנושי. לכן יש לפרש שבפסוק זה יעקב מקונן על מצבו: 'אוי לי, בשבילי עבדתי, ועל כן אני חושש שאיענש על כך'. על פי זה נוכל אף לומר שעונשו של יעקב בא לו כבר בזמן הארוך שנאלץ לעבוד עבור בנות לבן, כי לא היתה כל מטרתו רק עבודת ה' לקיים מצות הוריו. ועיין עוד מה שכתבנו בזה בסוף פרשת תולדות.

ביאור

וְכָל-בְּנֹתָיו. עד כה ידענו רק על בת אחת של יעקב, הלא היא דינה. מי הן, איפוא, "כל בנותיו" המוזכרות כאן בפסוק? רש"י מביא מחלוקת תנאים בעניין זה (אמנם, לשתי הדעות היו אלה נשי בניו): לדעת רבי יהודה הן היו בנותיו ממש, ומלבד דינה בתו, עליה סיפר הכתוב בפירוש, נולדה עם כל אחד מן הבנים אחות תאומה. בנות אלה נישאו לבניו של יעקב, כלומר, התאומות של בני לאה נישאו לבני השפחות ולבנימין, והתאומות של השפחות ושל יוסף ובנימין נישאו לבני לאה²⁴. לדעת רבי נחמיה היו אלה נשים כנעניות שנישאו לבניו של יעקב. לכל אחת מן הדעות ישנו קושי

²⁴ לבני נח מותר להינשא לאחים מן האב. על פי משכיל לדוד.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

מסוים: לדעה ראשונה קשה היאך בני יעקב התחתנו עם אחיותיהם. לדעה שניה קשה היאך התחתנו עם כנעניות, והרי אברהם ויצחק הקפידו שבניהם לא יקחו נשים כנעניות.

מכל מקום, משמע שמלבד דינה לא היו ליעקב בנות נוספות. כלותיו נשות בניו הרי הן טפלות לבניו ומשום כך לא נמנו עם היורדים למצרים (ראה להלן מו, טו).

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וְכָל-בְּנֹתָיו. בפסוק זה מסופר על נסיונותיהם של כל בני המשפחה לנחם את יעקב על מות בנו, ולב הקורא נחמץ בקרבנו ומתקשה להאמין עד היכן הגיעה שפלותם של האחים! הם הרי יודעים את האמת, הם יודעים שיוסף עודנו חי, אך הם מתעלמים. הם אינם מנסים לחפש את יוסף ולהחזירו הביתה, על אף שהם רואים את צערו הכבד מנשוא של יעקב אביהם הזקן. קשר של שתיקה אופף את המשפחה, ואף הקב"ה ויצחק אינם מגלים ליעקב את האמת. אך שפלותם של האחים אינה יודעת גבול - לא זו בלבד שהם אינם מגלים ליעקב את האמת, אלא הם אף 'מנחמים' אותו על מות בנו. דומה הדבר לרוצח אלמוני המופיע בלוויה של הנרצח ומנחם את המשפחה ומשתתף בצערה.

מדוע מדגישה התורה שבאו לנחם את יעקב "כל בניו וכל בנותיו"?

ישנן שתי דרכים לנחם אדם על פטירת קרוב משפחה. הדרך האחת היא על ידי שמסיחים דעתו מן האבלות על ידי שמספרים לו דברים אחרים, ומפעילים בסביבתו גורמים שישכיחו ממנו את צערו. אפשרות שניה, יעילה יותר, היא דווקא לדבר על הנפטר: על מעלותיו, על מידותיו, על הטוב שהיה בו, על החסד שהוא עשה. בני יעקב לא יכלו להשתמש באפשרות זו, שהרי הם שונאים את יוסף בכל לבם, ואיך ישבחוהו? על כן התכנסו "כל בניו וכל בנותיו", כלומר, הם הביאו את כל הבנים והבנות, כל הנכדים והנכדות, כדי 'לשעשע' את יעקב, ועל ידי כך הוא ישכח את מר גורלו. התרגיל הזה לא מצליח, ויעקב אינו מתנחם. האחים לא יכלו להגיד לאביהם 'אנחנו נמשיך את דרכו של יוסף', ולכן הניחומים לא התקבלו.

🌀 רש"י 🌀

וַיִּמְאֵן לְהִתְנַחֵם. אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת (בראשית רבה פפ"ד, כא), שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב (ראה פסחים נד ע"ב) ולא על החי:

🌀 ביאור 🌀

וַיִּמְאֵן לְהִתְנַחֵם. נאמר בפסוק (תהלים לג, יג) "נשכחתי כמת מלב", ואמרו חז"ל שהמת משתכח מן הלב לאחר י"ב חודש (ראה ברכות נח ע"ב), ואם כן היה מן הראוי שלאחר זמן מסויים יחזור יעקב לחיים נורמאליים ויפסיק להתאבל. מסביר רש"י, על פי המדרש, שחוק הטבע שהמת משתכח מן הלב אינו חל אלא רק במת ממש, אבל אם האדם אינו מת אלא עודנו חי, גם אם המתאבל עליו סבור שהוא מת אין הוא משתכח מלבו. משום כך, הואיל ויוסף עודנו חי לא יכול יעקב להפסיק להתאבל עליו.

🌀 עיון 🌀

וַיִּמְאֵן לְהִתְנַחֵם. קשה לנו לקבל את הכלל האומר שגזרה על המת שישתכח מן הלב. אדרבה, במציאות אנו רואים אנשים רבים, ובמיוחד הורים שכולים, המתקשים להינחם על אובדן יקיריהם, ואף מתקיימים בהם דברי יעקב "כי ארד אל בני אבל שאולה". על כן יש לומר כי אותה גזרה על המת שישתכח מן הלב אינה מתפרשת רק כחוק טבעי וכדרך העולם, אלא לפעמים יש לפרש אותה כציווי וכחיוב. מוטל על האדם חיוב להתגבר, לאסוף את עצמו מן האסון ומן השבר הנורא שפקד אותו, ולהמשיך את חייו ולהמשיך לעבוד את ה'. לאדם כזה אנו קוראים להמשיך את חייו על מנת שבכך ימשיך את זכרו ומורשתו של הנפטר, ובכך יעניק לו חיות. אנו מאמינים שחיי האדם אינם רק חיים פיסיים בעולם הזה, אלא הם בעלי משמעות גדולה ורחבה מזו. כאשר בנים ובנות ממשיכים בדרכי הוריהם לאחר שנפטרו, הרי בכך ההורים כאילו עדיין חיים. "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים" (תענית ה ע"ב). אצל יוסף היה זה עניין שונה, אכזרי מאוד. רצונם של האחים היה להרוג את יוסף הרג גמור, שלא יזכר זכרו, שחלומותיו לא יתגשמו, למחוק אותו מן העולם. גם נסיונותיהם לנחם את אביהם היו נסיונות למחוק את זכרו של יוסף, שלא יישאר אפילו בזיכרון, כפי שהסברנו בעיון הקודם. משום כך לא יכול היה יעקב להתנחם, כי איזו נחמה אפשר לקבל על אדם שרוצים למחוק את זכרו?

🕊️ רש"י 🕊️

אֲרֹד אֶל-בְּנֵי. כמו על בני, והרבה 'אל' משמשיין בלשון 'על', "אל שאול ואל בית הדמים" (שמואל ב' כא, א), "אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה" (שמואל א' ד, כא):

אֶבֶל שְׂאֵלָה. כפשוטו לישון קבר הוא, באבלי אקבר, ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו: גיהנם, סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם (תנחומא ויגש ט):

🕊️ ביאור 🕊️

עמדה ללדת בזמן המלחמה עם פלשתים. כאשר היא שמעה את השמועה הקשה על כך שארון הברית נשבה ביד פלשתים, ועל מות חמיה ובעלה היא כרעה ללדת ומתה בשעת לידתה. לפני מותה היא קראה שם לילד: "ותקרא לנער אי-כבוד לאמר גלה כבוד מישראל, אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה". היא קראה לבנה 'אי-כבוד' בגלל שנלקח ארון ה', ובגלל שמתו חמיה ובעלה.

אֶבֶל שְׂאֵלָה. מהו "שאול"? רש"י מפרש על פי פשוטו ועל פי מדרשו: על פי פשוטו שאול היינו קבר. כוונת יעקב לומר שהוא יירד אל קברו מתוך אבלו, ולעולם לא יינחם על מותו של יוסף בנו. על פי מדרשו שאול היינו גהינום. יעקב מכריז כי בגלל מותו של בנו הוא צפוי להגיע לגהינום.

אֲרֹד אֶל-בְּנֵי. בדרך כלל המילה "אל" באה במשמעות כיוון מסוים, ואף כאן ניתן היה להבין שיעקב אומר אני הולך אל בני, וכביכול אפגש איתו בשאול. רש"י אינו מפרש כך, משום שה'שאול' הוא קבר (כמו שמפרש להלן בסמוך), והאדם הנקבר בקבר אינו פוגש שם אף אחד. רש"י מפרש "אל" במשמעות 'על', בגלל - בגלל בני, בגלל צערי על מותו, אני אמות מתוך אבל. רש"י מביא שתי ראיות מן המקרא למילה "אל" במשמעות 'על', בגלל:

(א) "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה ויבקש דוד את פני ה', ויאמר ה': אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים". דוד המלך אינו מבין מדוע ה' העניש את ישראל ברעב, ובאה התשובה שהרעב בא משום ששאול המלך המית את הגבעונים.

(ב) כלתו של עלי הכהן, אשת פנחס,

🌀 רש"י 🌀

וַיִּבֶן אֹתוֹ אָבִיו. יצחק. בוכה היה מפני צרתו של יעקב, אבל לא היה מתאבל, שהיה יודע שהוא חי (בראשית רבה פפ"ד, כא):

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

אָבֵל שְׂאֵלָה. יעקב יודע כי תפקידו הוא להקים את בית ישראל מכל בניו, מבלי שיידחה אף אחד מן הבנים. אם בן אחד מבניו נדחה, כמו שנדחו ישמעאל ועֵשָׂו, משמע שהוא נכשל ולא השלים את ייעודו כאבי האומה, ואין לך גהינום גדול מזה.

🌀 ביאור 🌀

וַיִּבֶן אֹתוֹ אָבִיו. אלמלא דבריו המאירים של רש"י היינו מבינים שהפסוק מתייחס ליעקב עצמו שבכה על יוסף בנו. רש"י נמנע מלפרש כן, משום שיעקב הוא הנושא של כל הפסוק ואין צורך לחזור ולכנותו "אביו". מה גם שלכאורה אין במילים אלה חידוש על מה שכבר נאמר לפני כן. על

כן מפרש רש"י ש"אביו" היינו אביו של יעקב, יצחק, שבכה על יעקב בנו שהיה שרוי בצער. יצחק הצטער על יעקב אך לא התאבל על יוסף, משום שהוא ידע מכוח נבואתו שיוסף חי, ושעתידין חלומותיו להתקיים, והסתלקותו הזמנית היא היא הדרך להגשמת החלומות ומימושם.

🌀 עיון 🌀

וַיִּבֶן אֹתוֹ אָבִיו. רש"י 'מזכיר' לנו שיצחק אבינו עדיין היה חי במכירתו של יוסף, שהרי יצחק היה מבוגר מיעקב ב-60 שנה, שהרי היה בן 60 בשעה שנולדו יעקב ועֵשָׂו (לעיל כה, כו), והואיל ויעקב היה בן 108 בזמן מכירת יוסף²⁵ יצחק היה בן 168. יצחק נפטר בגיל 180, 12 שנים לאחר מכירת יוסף.

יתכן ש'ידיעתו' של יצחק היא ההבנה העמוקה שכל האירועים המתרחשים אצל זרעו של אברהם אינם אירועיים מקריים המונהגים על ידי בני אדם, אלא הם אירועים שיד ה' בהם. גם אם יצחק לא ניבא ממש, מכל מקום הוא לא בכה ולא הצטער, משום שהוא היה חדור אמונה שכל הנסיונות והחוויות הקשות של המשפחה הן לתכלית נעלה. אין לבכות על האירועים עצמם אבל אפשר להצטער על הצער הנגרם למי שחווה אירועים אלה על בשרו ואינו מבין תכליתם.

²⁵ ראה לעיל לה, כט וברש"י שם.

אונקלוס

לו ומְדִינָאֵי זְבִינּוּ יְתִיָּה
 לְמַצָּרִים, לְפֹטִיפֹר רָבָא
 דְּפָרְעָה רַב קְטוּלֵיָא:
 לו וְהַמְדָּנִים מְכָרוּ אֶתְּוּ אֶל-
 מְצָרִים לְפֹטִיפֹר סָרִיס פְּרַעְיָה
 שֶׁר הַטְּבָחִים: פ רביעי

🌀 רש"י 🌀

(לו) הַטְּבָחִים. שוחטי בהמות המלך:

🌀 ביאור 🌀

הַטְּבָחִים. בלשון ימינו 'טבח' הוא
 המבשל העובד במטבח, אך בלשון
 מקרא אינו כן.
 שורש טב"ח עניינו שחיטה והריגה.
 יש שפירשו²⁶ "שר הטבחים" היינו
 שהיה ממונה על הריגתם של הנידונים
 למוות מטעם המלכות, וכפי שכונה
 נבוזראדן "רב טבחים" (מלכים ב' כה, ח).
 רש"י אינו מפרש כן, אלא "שר
 הטבחים" היינו שוחט הבהמות עבור
 המלך.

🌀 עיון 🌀

הַטְּבָחִים. רש"י אינו מפרש כאונקלוס, וכנראה היה סבור שאין ללמוד מן
 התרבות הבלית לתרבות המצרית, ואצל המצרים לא סביר שיש שר שכל תפקידו
 להיות ממונה על ביצוע הריגה. רש"י מסביר שכמו שיש 'שר המשקים' ו'שר
 האופים' הממונים על ענייני אכילת המלך, כך יש גם 'שר הטבחים' שאחראי על
 שחיטת הבהמות והכנת הבשר למלך.
 כדאי לשים לב לכך שמכל שלושת השרים - שר הטבחים, שר המשקים ושר
 האופים - נמכר יוסף דווקא לשר הטבחים, וידוע הוא שהשוחטים מטבעם הם בדרך
 כלל אנשים גסים ואכזריים, ודווקא לשם נמכר יוסף, ובכך הגיע אל שיא השפלות.

²⁶ אונקלוס ועוד פרשנים רבים.

אונקלוס

לח א ויהי בעת ההוא וירד
 יהודה מאת אחיו ויט עד
 איש עדלמי ושמו חידה:
 א ויהוה בעדנא ההוא
 ונחת יהודה מלות
 אחוהי, וספא לות גברא
 עדלמאה ושמה חידה:

רש"י

(א) ויהי בעת ההוא. למה נסמכה פרשה זו לכאן, והפסיק בפרשתו של יוסף, ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם (ראה בראשית רבה פפ"ה, ב), אמרו: אתה אמרת למכרו, אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך (תנחומא ישן וישב, ח): ויט. מאת אחיו:

ביאור

ויהי בעת ההוא. יוסף הוא גיבור הפרשה, וכל הפרשה מתארת את קורותיו וגלגוליו, לפני מכירתו ואף לאחריה. כאן, במפתיע, קוטעת התורה את סיפורו של יוסף ועוברת לספר על יהודה וקורות משפחתו, והדבר נראה תמוה ולא שייך לעניין, ודורש הסבר. בנוסף, הפסוק מתחיל במילים "ויהי בעת ההיא", ופתיחה זו רומזת שיש קשר בין האירוע עליו סופר לפני כן - מכירת יוסף - לבין מה שאירע עם יהודה. גם הביטוי "וירד יהודה מאת אחיו" אינו ביטוי רגיל, ומצריך הסבר. מסביר רש"י שיהודה, מנהיג האחים, היה הדמות הפעילה במכירת

יוסף, והוא אשר הציע לאחים למכור אותו לישמעאלים. בעקבות צרת אביהם התחרטו האחים על המעשה הנורא שעשו, והאשימו את יהודה על שהציע הצעה זו, ולא השתמש במנהיגותו על מנת לשכנע אותם למחול ליוסף ולהניח לו. האחים מאשימים את יהודה במכירת יוסף, ומשום כך מעבירים אותו מגדולתו ומתפקידו כמנהיג המשפחה. לפירוש של רש"י משמעות המילים "וירד מאת אחיו" אינה לומר שהתרחק מהם פיזית, אלא שאיבד את מנהיגותו. תיאור ההתרחקות הפיזית מובא בהמשך, במילה "ויט".

עיון

ויהי בעת ההוא. אנו רואים כאן את ניצני התשובה והחרטה של האחים על מעשה המכירה. לאחר ש'ראו בצרת אביהם' הבינו את הטעות שעשו, והבינו כי אי אפשר למחוק את זכרו של יוסף, וזכרו עודנו קיים בדעתנו של אביהם.

אונקלוס

ב וַיִּרְאֵֽשֶׁם יְהוּדָה בֶּת־אִישׁ
 בְּוַחֲזָא תַמְנָן יְהוּדָה בֶּת
 גְּבַר תַּגְר וְשִׁמְיָה שׁוּעַ,
 כְּנַעֲנִי וְשִׁמּוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחָהּ וַיָּבֵא
 וַנְּסַבָּה וְעָאֵל לְוֹתָהּ:
 אֵלֶיהָ:

🌀 רש"י 🌀

וַיֵּט עַד־אִישׁ עַדְלָמִי. נשתתף עמו:

(ב) כְּנַעֲנִי. תגרא (פסחים נ ע"א; בראשית רבה פפ"ה, ד; ויש גורסים כך בתרגום אונקלוס):

🌀 עיון (המשך) 🌀

ירידתו של יהודה מאת אחיו אינה רק איבוד ההנהגה, אלא כל הסיפור להלן על יהודה ובניו מעיד על איבוד ערכי הקדושה במשפחתו שהגיעו כתוצאה מן המכירה. אנו רואים כאן מהי התדרדרות רוחנית. כאשר אדם עושה מעשה אחד חמור מבחינה מוסרית אזי מעשה זה משפיע על כל מהותו. מעשה כזה הוא תחילתה של ירידה רוחנית מתמשכת, שממנה קשה מאוד להתאושש. איך אפשר לדבוק בקדושה כשפוגעים באח?

🌀 ביאור 🌀

וַיֵּט עַד־אִישׁ עַדְלָמִי. ניתן היה רק ציון מקום היה מספיק לומר 'ויט עד להבין שיהודה רק 'עבר דירה' לגור בשכנות לאיש עדולמי. רש"י אינו מפרש כך, משום שהוא רואה בפסוק זה תיאור ירידתו של יהודה, הן ירידתו ממעמדו המשפחתי והן ירידתו הפיזית, ולכן גם הגעתו אל חירה האיש עדולמי יש בה תיאור של ירידה. אילו היה זה

רק ציון מקום היה מספיק לומר 'ויט עד עדולם', אלא משמע שיש כאן עניין מהותי. יהודה עוזב את אחיו ומתחבר לאנשים כנענים מחוץ למשפחה, ובונה עמהם חיים חדשים. הוא כבר אינו שותף עם אחיו אלא עבר להיות שותף עם מישהו אחר.

🌀 עיון 🌀

וַיֵּט עַד־אִישׁ עַדְלָמִי. אנו עדים להתפוררותה של משפחת יעקב. יוסף כבר איננו, וגם יהודה מתרחק מן הקן המשפחתי ומתחבר עם זרים.

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

כְּנַעֲנִי. לכאורה פשט התואר "כנעני" היינו מבני כנען יושבי הארץ, ויש מן המפרשים שאכן פירשו כך.²⁷ לפירוש זה מתוארת כאן המשך התדרדרותו של יהודה שלקח לו לאשה מבנות הכנעני, על אף שהן אברהם והן יצחק הזהירו את בניהם שלא ייקחו להם נשים מבנות הכנעני. על פי פירוש זה יכולים היינו גם להבין מדוע שני בניו הראשונים של יהודה מאשה זו - ער ואונן - היו רשעים שהלכו אחר תאוותיהם ומתו ביד ה'. רש"י, בעקבות חז"ל בגמרא סוחר.

ובמדרש, סבור שלא יתכן שיהודה לקח לו אשה כנענית שנאסרה על ידי האבות באיסור חמור.²⁸ משום כך מוכרחים לפרש ש"כנעני" היינו סוחר, ויש למשמעות זו ראיות מפסוקים שונים.²⁹ כמו כן ניתן להוכיח זאת מסגנון הפסוק, שהרי היה צריך לומר בפשטות 'וירא שם יהודה את בת שוע הכנעני ויקחה'. הביטוי המיוחד "איש כנעני" נראה יותר כתואר בפני עצמו ולא כייחוס לאומי. עוד אפשר לומר שיתכן והיתה מסורת בעל פה אצל חז"ל ש"כנעני" כאן היינו סוחר.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

כְּנַעֲנִי. כאן משמעותו סוחר, וכקבלת חז"ל בתורה שבעל פה, ושלא כנראה לכאורה מפשוטו. אך עדיין צריכים אנו להבין מדוע נקטה התורה לשון מטעה, שאינה כמשמעותה הראשונה, ומצריכה אותנו להיעזר להבנת הפסוק בתורה שבעל פה?

נראה לומר שהתורה כתבה בכוונה מילה דו-משמעית להודיע לנו עד היכן ירד יהודה, שהיה מוכן אף לשאת בת איש כנעני. אמנם ההשגחה העליונה על שושלתו של יהודה, שהוא שורש המשיח, דאגה לכך שהכנעני היה סוחר ולא כנעני ממש, אך מבחינת הידרדרותו של יהודה הרי זה כאילו נשא אישה כנענית ממש.

²⁷ רס"ג, אב"ע, ועוד.

²⁸ לעיל (לז, לה) הביא רש"י את שיטת ר' נחמיה שהשבטים כולם נשאו נשים כנעניות, וכך גם משמע מדבריו להלן (ג, יג). נראה לומר שאין כוונת רש"י כנעניות ממש אלא שהיו מבנות אומות אחרות הגרות בארץ כנען.

²⁹ "כנעניה נכבדי ארץ" (ישעיה כג, ח).

אונקלוס

ג וְעֵדִיאת וּלְיֵדֶת בְּרַ, וְתִהְיֶה וּתְלַד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־
 וְקָרָא יְת שְׁמִיהָ עֵר: ד וְעֵדִיאת עוֹד וּלְיֵדֶת בְּרַ,
 וְקָרָת יְת שְׁמִיהָ אוֹנָן: ה אֹסִיפֶת עוֹד וּלְיֵדֶת
 בְּרַ וְקָרָת יְת שְׁמִיהָ שְׁלָה, וְהָיָה בְּכֹזֵב כַּד
 יִלְיֶדֶת יְתִיהָ

ג וְתִהְיֶה וּתְלַד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־
 שְׁמוֹ עֵר: ד וְתִהְיֶה עוֹד וּתְלַד בֵּן
 וְתִקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן: ה וְתִסְפֹּף
 עוֹד וּתְלַד בֵּן וְתִקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
 שְׁלָה וְהָיָה בְּכֹזֵב בְּלִדְתָּהּ
 אֶתּוֹ:

רש"י

(ה) וְהָיָה בְּכֹזֵב. שם המקום. ואומר אני, על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב, לשון "היו תהיה לי כמו אכזב" (ירמיה טו, יח), "אשר לא יכזבו מימיו" (ישעיה נח, יא), ואם לא כן מה בא להודיענו. ובבראשית רבה (פ"ה, ד) ראיתי: ותקרא שמו שלה, פסקת:

ביאור

וְהָיָה בְּכֹזֵב. משמעות הפסוק הפשוטה היא ש"כזיב" הוא שם מקום, והכתוב מציין שבשעת הלידה היה יהודה במקום שנקרא כזיב, או שהלידה עצמה היתה בכזיב, ונושא המשפט הוא הילד שְׁלָה ולא אביו יהודה. רש"י אינו מסתפק בפירוש זה, משום שלא שמענו בשום מקום שהתורה מציינת כך את מקום הלידה, או את מיקומו של האב בשעת הלידה. תיאור שכזה ודאי יש בו משמעות נוספת - 'ואם לא כן, מה בא להודיענו?'.

רש"י חורג כאן ממנהגו הרגיל, ואינו מביא מדרש נוסף על הפשט הפותר את הבעיה, אלא הוא מפרש מעצמו פירוש חדש, והוא אף מקדים לו ופותח במילים: 'ואומר אני'. בפירוש זה מציע רש"י ש"כזיב" אינו שם מקום, אלא תיאור מצב כתוצאה מן הלידה. "כזיב" לשון אכזבה, הפסקה. משמעות הפסוק היא שבעקבות לידת שְׁלָה עמדה בת-שוע מלדת ולא יכלה ללדת עוד.

לחיזוק פירושו מביא רש"י מדרש המבאר את השם שְׁלָה במשמעות הפסקה, ולפי זה המילים "והיה בכזיב בלדתה אותו" עניינן לבאר מדוע קראה שמו שְׁלָה, ומכאן מקור בחז"ל לפירושו של רש"י.

אונקלוס

ו וְיִקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר
 בְּכוֹרוֹ וְשָׁמָּה תִּמְרָה: וְיִהְיֶה עֵר
 בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה
 וַיִּמָּתֶהוּ יְהוָה:

ו וְנָסִיב יְהוּדָה אֶתְתָּא
 לְעֵר בְּכָרְיָהּ, וְשָׁמָּה תִּמְרָה:
 וְיִהְיֶה עֵר בְּכָרְיָהּ דִּיהוּדָה
 בִּישׁ קָדָם יי, וְאַמְיָתִיָּה יי:

רש"י

(ז) רַע בְּעֵינֵי יְהוָה. כרעתו של אונן משחית זרעו, שנאמר באונן "וימת גם אותו" (פסוק י), כמיתתו של ער מיתתו של אונן. ולמה היה ער משחית זרעו, כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה (יבמות לד ע"ב):

ביאור (המשך)

רש"י מציין לשני פסוקים בהם שורש כז"ב עניינו הפסקה:
 א. "לְמָה הָיָה כְּאֲבִי נֹצֵחַ וּמִכְתִּי אֲנוּשָׁה, מֵאַנָּה הֲרַפָּא, הָיוּ תְהִיָּה לִי כְמוֹ אֲכָזָב, מִיָּם לֹא נֶאֱמָנוּ". הנביא ירמיהו מקונן על מצבו של עם ישראל, שכאבו נצחי, וציפייתו לשינוי נכזבת. המכה שאינה נרפאת גורמת לאכזבה, כמו

מעין שמימיו פוסקים מלזרום ואינם נאמנים.
 ב "וְהִיִּית כְּגֵן רֹוָה, וְכִמּוֹצָא מִיָּם אֲשֶׁר לֹא יִכְזְבוּ מִיָּמֵינוּ". זוהי נבואת נחמה, בה הנביא ישעיה מברך את עם ישראל שיהיה כמעין מים אשר נובע תמיד, ומימיו אינם פוסקים.

עיון (על עמוד קודם)

וְהָיָה בְּכִזְבִּי. גם לאחר פירושו של רש"י עדיין קשה, מדוע התורה מדגישה שבת-שוע עמדה מלדת בעקבות הולדת שְׁלָה?
 נראה שהתורה מתארת לנו בפרשה זו את כשלונותיו של יהודה. אנו עוקבים אחר אדם שעשה מעשה נורא ומנסה לשקם את עצמו, מתאמץ להקים משפחה ולהתחיל מחדש, אך הוא ממשיך ונתקל בקשיים. אשתו מצליחה ללדת לו שלושה ילדים אך הברכה נפסקת. בהמשך ינסה יהודה לדאוג להמשכיות המשפחה, והוא משיא את בניו, אך הם מתים זה אחר זה. יש כאן אכזבה גדולה, בדרך ליאוש.

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

רַע בְּעֵינֵי יְהוָה. התורה אינה מסבירה מהם המעשים הרעים בעיני ה' שעשה ער, שבגינם התחייב מיתה בידי שמים. אמנם, בפסוקים הבאים מספרת התורה על מעשהו הרע של אונן אשר הביא למיתתו אף הוא - "אם בא אל אשת אחיו ושיחת ארצה", כלומר, השתמש באשתו ככלי לתענוג בלבד ובכוונה תחילה מנע ממנה להתעבר. אומר לנו רש"י כי חטאו של ער היה זהה לחטאו של אונן, ואף הוא שיחת זרעו ומנע מאשתו להתעבר. רש"י

לומד זאת ממה שנאמר באונן להלן "וימת גם אותו", ומשמע שיש זיקה וקשר בין מותו של אונן למותו של ער. ברם, על אף שהיתה זו עבירה זהה מכל מקום כל אחד מהם עשה זאת מסיבה אחרת. אונן לא רצה שתמר תתעבר משום שידע "כי לא לו יהיה הזרע" (פסוק ט), ואילו ער לא רצה מלכתחילה שתמר תתעבר משום שהיתה יפה מאוד ולא רצה שיופיה יכחיש (=יפחת).

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

רַע בְּעֵינֵי יְהוָה. מדוע כתבה התורה את תיאור העבירה וסיבתה דוקא אצל אונן ולא אצל ער, והרי ער היה הראשון! נראה לומר שמעשהו של ער היה חמור יותר ממעשה אונן. אונן נשא אשה שלא מרצונו, אלא בציווי אביו נשא את אשת אחיו, ומשום כך לכאורה ישנה הצדקה מסויימת למעשה העבירה שעשה, ויש בכך להקהות במעט את חומרת המעשה. לעומת זאת מעשהו של ער כולו רע, והעלמת הסיבה האישית שלו מעידה על רשעות גמורה. השחתת הזרע ומניעת ההולדה היא מעשה המכוון כנגד כוונת הבריאה, וכנגד הציווי הראשון שנצטווה האדם: "פרו ורבו ומלאו את הארץ". התורה מצווה לנו חיים, ואילו ער לוחם נגד מטרתה העיקרית של הבריאה, ועל כן הוא מוגדר בפשטות "רע בעיני ה'".

אונקלוס
 ח וַיֹּאמֶר יְהוָה לְאוֹנָן עוֹל
 לְוַת אֶתֶת אַחִיךָ וַיְבִים
 יָתָהּ, וַאֲקִים זֶרַע
 לְאַחִיךָ:
 ח וַיֹּאמֶר יְהוָה לְאוֹנָן בְּאֵל-אִשֶׁת אַחִיךָ וַיְבִים אֶתְהָּ
 וְהָקִים זֶרַע לְאַחִיךָ:

☞ רש"י ☞

(ח) וְהָקִים זֶרַע. הבן יקרא על שם המת:

☞ ביאור ☞

וְהָקִים זֶרַע. יהודה דורש מאונן משום שהבנים אשר ייוולדו לו מאותה לייבם את אשת אחיו, אשר מת ללא האישה ייחשבו כבניו של אחיו המת³⁰. זרע של קיימא, ובכך 'יקים זרע לאחיו',

☞ עיון ☞

וְהָקִים זֶרַע. יש במעשה זה של ייבום חסד כפול עם המת: האח החי נאלץ לקחת לאשה מישהי שלא הוא בחר אלא נכפתה עליו שלא מרצונו, ובנוסף האח החי 'מעניק' לאחיו המת את בניו שלו. אונן לא היה מעוניין לעשות עם אחיו את החסד הגדול הזה, והוא העדיף להוליד את בניו מאישה אחרת, אותה הוא יבחר בעצמו, באופן שילדי יתייחסו אליו בלבד.

³⁰ אין צריך לפרש בדעת רש"י שהבנים ייקראו ממש בשמו של המת (במקרה זה יהיה שם הבן 'ער'), אלא כוונתו שייחשבו כבניו של המת לכל עניין. אמנם, כבר העירו המפרשים שהמתואר כאן הוא ייבום שנהגו בו לפני מתן תורה, אך מצנת ייבום שניתנה בסיני יש לה גדרים אחרים.

אונקלוס

ט וידע אונן ארי לא על
 שמייה מתקרי זדעא,
 והוי בד עליל לות אתת
 אחוהי ומחביל אורחיה
 על אדעא בדיל דלא
 לקימא זדעא לאחוהי:
 ובאיש קדם יי דעבד,
 ואמית אף יתיה:

ט וידע אונן כי לא לו יהיה
 הזרע והיה אס-בא אל-אשת
 אחיו ושחת ארצה לבלתי
 נתן-זרע לאחיו: וידע בעיני
 יהוה אשר עשה וימת גם-
 אתו:

🌀 רש"י 🌀

(ט) וְשַׁחַת אֶרְצָה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (בראשית רבה פפ"ה, ה):

🌀 ביאור 🌀

וְשַׁחַת אֶרְצָה. כלומר, בכל עת מקפיד לצאת ממנה לפני ששפך את
 שהיה מקיים יחסי אישות רגילים עם זרעו, כדי שזרעו לא יכנס אל רחמה
 אלמנתו של אחיו (=דש מבפנים) היה (=זורה מבחוץ).

🌀 עיון 🌀

וְשַׁחַת אֶרְצָה. בכך הפך אונן את כל עניין הייבום על פיו. במקום שיהיה זה
 מעשה טהור של חסד עם המת ואשתו, שמשום כך הותר לו לבוא על אשת אחיו,
 הפך הוא את הדבר למעשה שכולו שיקול אנוכי. הוא השתמש באשה להנאתו אך
 מנע ממנה את האפשרות להרות ולהוליד.

אונקלוס

יֵאָמֵר יְהוּדָה לְתִמְרָה
 בְּלִיתִיהָ תִּיבִי אֲדַמְלָא בֵּית
 אַבְוִיךָ עַד דִּירְבִּי שְׁלָה
 בְּרִי אֲרִי אֲמַר דְּלָמָּא
 יָמוּת אָף הוּא כְּאַחֻזָּהּ,
 וְאַזְלֵת תִּמְרָה וְיִתִּיבֵת בֵּית
 אֲבוּהָא:

יֵאָמֵר יְהוּדָה לְתִמְרָה בְּלִיתָו
 שְׁבִי אֶלְמָנָה בֵּית־אֲבִיךָ עַד־
 יְגַדְלִי שְׁלָה בְנִי כִּי אֲמַר פֶּן־
 יָמוּת גַּם־הוּא כְּאַחֻזָּהּ וְתִלְךְ
 תִּמְרָה וְתִשָּׁב בֵּית אֲבִיהָ:

רש"י

(י"א) כִּי אָמַר. וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש, שלא היה בדעתו להשיאה לו: כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה:

ביאור

כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת. 'לדחות בקש' היינו להמציא תירוץ שאיננו הסיבה האמיתית. יהודה הסביר לתמר שאין הוא מעוניין שהיא תתחתן עתה עם שְׁלָה מפני שהוא צעיר מדי, אך בלבו ידע יהודה שאין הוא מעוניין כלל להשיאה לְשָׁלָה, משום שחשש שמא

ימות אף הוא כשני אחיו. יהודה לא ידע את סיבת מותם של שני בניו, והיה סבור שמתו בגלל תמר, כי כנראה יש בה משהו שגורם לאנשיה למות, ומשום כך חשש לתת אותה לבנו השלישי.

עיון

כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת. אכן, מצאנו בהלכה דין 'אישה קטלנית' (ראה שלחן ערוך אבן העזר סימן ט סעיף א), ולכתחילה אסור להינשא לאשה ששני בעליה הראשונים מתו עליה, 'שכבר הוחזקה להיות אנשיה מתים'. כלומר, בעקבות שני המקרים מתעורר חשש שמא האשה היא הגורם העקיף למיתתם.

אמנם מן המקרה של תמר אנו לומדים שצריך לבדוק ולעיין היטב בכל מקרה לגופו, כי הנה התורה מעידה על תמר שהיתה צדקת ובעליה היו רשעים, ובחטאם מתו. ובאמת אף הלכה למעשה דין 'קטלנית' מוגבל מאוד, ואינו חל אלא במקרים שאין דרך להסביר באופן הגיוני את נסיבות מותם של בעליה הראשונים.

אונקלוס

יב וְסִגְיָאוּ יוֹמֵיָא וּמִיתַת
 בַּת שׁוֹעַ אֶתַת יְהוּדָה,
 וְאַתְנַחֵם יְהוּדָה וּסְלִיק
 עַל גְּזֵי עֲנִיָּה הוּא
 וְחִירָה רַחֲמֵיהָ עַד לְמָאָה
 לְתַמְנַת:

יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וְתַמַּת בַּת־שׁוֹעַ
 אִשְׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֵם יְהוּדָה
 וַיַּעַל עַל־גְּזֵי צֶאֱנוּ הוּא וְחִירָה
 רַעְהוּ הַעֲדֵלְמִי תַמְנַתָּה:

🌀 רש"י 🌀

(יב) וַיַּעַל עַל־גְּזֵי צֶאֱנוּ. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו:

🌀 ביאור 🌀

וַיַּעַל עַל־גְּזֵי צֶאֱנוּ. בקריאה פשוטה הפסוק אינו מובן, והביטוי "ויעל על גוזזי צאנו" לכאורה חסר משמעות, על כן אומר רש"י שעל מנת להבין את כוונת הפסוק יש לשנות את סדר המילים בו ('סרסוה ופרשהו'³¹), וכן חסרה מילת הסבר.

המילה "תמנתה" המופיעה בסוף הפסוק מתייחסת אל הפועל היא תיאור המקום - 'ויעל תמנתה'. לשם מה עלה יהודה תמנתה? מפרש רש"י: "על גוזזי צאנו" היינו 'לעמוד על גוזזי צאנו', כלומר לפקח על עבודתם של גוזזי הצאן.

🌀 עיון 🌀

וַיַּעַל עַל־גְּזֵי צֶאֱנוּ. עליית יהודה לתמנה מתוארת פעמיים: פעם אחת בפסוק זה, ופעם שנייה בפסוק הבא כפי שהוגד הדבר לתמר. מעניין לשים לב להבדל בין שני הפסוקים: בפסוק זה ההדגשה היא שיהודה הולך "על גוזזי צאנו", ורק בסוף הפסוק מצויין שהוא הולך לתמנה, ואילו בפסוק הבא מצויין תחילה כי יהודה "עולה תמנתה", ורק אחר כך מוזכרת מטרת עלייתו - "לגוז צאנו". מה פשר הבדל זה? כוונתו של יהודה היתה לפקח על הגזיזה, וכדי לעשות זאת הוא צריך ללכת עד תמנה, אך זהו פרט שולי ולכן נדחק לסוף הפסוק. אמנם להשגחה היו כוונות אחרות: ההליכה לתמנה נועדה כדי שיהודה יפגוש את תמר ומתוך כך ייולד המשיח, ולכן ההליכה לתמנה היא העיקר, ואילו כוונתו של יהודה לגוזז את צאנו היא הפרט השולי.

³¹ לדוגמאות נוספות ראה רש"י לעיל ב, יט ד"ה וכל אשר; שם יד, טו; להלן מא, נו; ועוד.

אונקלוס

יג וַיִּגְדַּל לְתַמָּר לֵאמֹר הִנֵּה
 חַמְיֵךְ עָלֶיךָ תִּמְנַתָּה לְגֹזַע
 עֵאֲנֹן: יד וְהִסֵּר בְּגֵדֵי
 אֲלִמְנוֹתָה מֵעַלֶיךָ וְהִכַּסּוּ
 בַּצִּעִיף וְהִתְעַלְף וְהִשָּׁב בְּפֶתַח
 עֵינָיו אֲשֶׁר עַל־הַדָּרֶךְ תִּמְנַתָּה
 כִּי רָאתָה כִּי־גָדַל שְׁלָה וְהָוּא
 לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה:

יג וַאֲתַחֲוֵא לְתַמָּר לְמִימַר,
 הָא חַמְוִיךְ סְלִיק
 לְתַמְנַתָּה לְמִגְזַע עֵנִיָּה:
 יד וְאֵעֲדִיאת לְבוּשֵׁי
 אֲדַמְלוֹתָה מִנָּה
 וְאֲתַכְסִיאת בְּעִיפָא
 וְאֲתַקְנַת וְיִתִּיבַת
 בְּפִרְשׁוֹת עֵינָיו דְּעַל
 אֲוֶרַח תִּמְנַתָּה, אֲרִי חֲזַת
 אֲרִי רְבָא שְׁלָה וְהִיא לָא
 אֲתִיְהִיבַת לִיהָ לְאִתָּו:

רש"י

יג) עלה תמנתה. ובשמשון הוא אומר "וירד שמשון תמנתה" (שופטים יד, א), בשפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן (סוטה י ע"א, עיי"ש):

יד) ונתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה:

ביאור

עלה תמנתה. תמנה יושבת באמצע ירידה, יהודה הגיע אל תמנה מן העמק שיפועו של הר - שמשון הגיע אל ולכן נאמרה בו לשון עלייה. תמנה מפסגת ההר ולכן נאמרה בו לשון

עיון

עלה תמנתה. עבור שמשון היתה ההליכה לתמנה ירידה רוחנית, שהרי שם נקשר עם דלילה, שהיתה מבנות פלשתים. עבור יהודה ההליכה לתמנה היתה עלייה רוחנית, כי שם הוא עתיד להיפגש עם תמר, ומחיבור זה ייולד דוד המלך והמשיח. על כן דאגה ההשגחה שזה יירד את ההר וזה יעלה את ההר.

🌀 רש"י 🌀

וַיָּשָׁב בְּפֶתַח עֵינָיִם. בפתחת עינים, בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה. ורבותינו דרשו, בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו (סוטה י ע"א):

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

וַתִּתְעַלֶּף. לשורש על"פ (וכן לשורש עט"פ הקרוב אליו) שתי משמעויות: א) עיטוף וכיסוי. ב) חולשה ורפיון כוח. עיטוף וכיסוי, כמו "מעולפת ספירים" (שיר השירים ה, יד). חולשה ורפיון כוח, כמו: "בנייך עולפו שכבו בראש כל חוצות" (ישעיה נא, כ); "ותך השמש על ראש יונה ויתעלף" (יונה ד, ח); "רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף" (תהלים קז, ה).

אומר רש"י כי כאן בפסוק זה משמעות המילה "ותתעלף" היא לשון עיטוף וכיסוי. אמנם יש להדגיש שאין זה כיסוי רגיל, שהואיל וכבר נאמר "ותכס בצעיף", ומשמע שכבר נתכסתה בו, אם כן מה מוסיפה המילה "ותתעלף"? על כן מסביר רש"י שמלבד מה שכיסתה ראשה אף הוסיפה תמר וכיסתה גם את פניה, כדי שיהודה לא יכירה ולא יזהה אותה. רש"י נקט בדבריו את לשון הפסוק להלן (טו): "כי כסתה פניה".

וַיָּשָׁב בְּפֶתַח עֵינָיִם. מסתבר לומר ש"פתח עינים" אינו שם ישוב³², אלא תיאור נקודה מסויימת על הדרך, ויש להבין את משמעו של התיאור. רש"י מפרש זאת בשני פירושים, על דרך הפשט ועל דרך הדרש.

על דרך הפשט: "פתח עינים" היינו צומת דרכים, ממנה נפתחות דרכים לכיוונים שונים, וניתן לראות ממנה לכל הכיוונים³³. על פירוש זה קשה, כי אין לתיאור "פתח עינים" עד במקרא במשמעות זו. על כן נזקק רש"י גם לדברי חז"ל במדרש, הנותנים אור נוסף להבנת הביטוי התמוה.

על דרך הדרש: "פתח עינים" אינו תיאור המקום בו עמדה תמר, אלא זהו תיאור תכלית עמידתה שם. כוונתה של תמר היתה להמשיך את מה שהחל אברהם אבינו, אשר החל להקים אומה שמקבלת עליה עול מלכות שמים. בנקודת הזמן הזו נראה כאילו החלום של אברהם אבינו והמאמצים להגשימו מתרסקים לנוכח המציאות העגומה

³² במדרש נאמר (בראשית רבה פפ"ה, ז): אמר ר' אמי: 'חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו פתח עינים'. אמנם אין זו ראייה ניצחת, שהרי שמות מקומות רבים מופיעים במקרא פעם אחת בלבד. המפרשים הוכיחו זאת מלהלן פסוק כא: "איה הקדשה היא בעינים על הדרך", ומן הניקוד 'הידוע' בקמ"ץ משמע ש"עינים" הוא כינוי לנקודה הנמצאת על הדרך ואינו שם המקום.

³³ ויש שפירשו שבכניסה לצומת צריך להסתכל היטב, כלומר לפתוח עינים.

🌀 רש"י 🌀

כִּי רְאִיתָהּ כִּי־גָדַל שְׁלָה וְגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה, שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים:

🌀 ביאור (המשך) 🌀

אליה הגיעה משפחתו השסועה. נינו של אברהם אבינו, שהיה המנהיג של אחיו, אינו מעוניין להביא זרע לעולם, ובכך ייעצר התהליך ההיסטורי אותו החל אברהם. העולם עומד ומצפה לראות כיצד תתגשם ותצא אל הפועל שליחותו של אברהם בעולם, ועל צומת תקווה זו עמדה תמר.

כִּי רְאִיתָהּ כִּי־גָדַל שְׁלָה. הפסוק נותן הסבר למעשה זה של תמר. מדוע תמר גרמה ליהודה לחשוב שהיא זונה ולבוא אליה? - "כי ראתה כי גדל שְׁלָה והיא לא ניתנה לו לאשה". אך עדיין אינו מובן מה רצתה בדיוק, וניתן היה להבין שנמאס לה לחיות כאלמנה בלי גבר, ונתאוותה ליחסי אישות, וכשראתה שלא נותנים לה את שְׁלָה גברה עליה תאוותה ופרקה עול והפקירה עצמה.

רש"י שולל פירוש זה, שהרי אם כל רצונה של תמר היה למעשה זנות אזי יכולה היתה לעשות זאת בחשאי עם גבר אחר. אין זאת אלא שרצתה להישאר דווקא במשפחתו של יהודה, ואם לא תזכה לקבל את שְׁלָה אז היא תידבק ביהודה עצמו.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וְתִשָּׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם. עיון בפירוש על דרך הפשט: הצומת נקרא כאן "פתח עינים" משום שתמר רצתה שיהודה יראה אותה. היא בחרה מקום בו תוכל לראות את יהודה מתקרב אל המקום, ותוכל להיראות לו ולפתות אותו.

עיון בפירוש על דרך הדרש: "עינים" בתורה מסמלות מנהיגות, הבנה עמוקה. משה מבקש מיתרו "והיית לנו לעינים" (במדבר י, לא), מנהיגי הדור נקראים "עיני העדה" (במדבר טו, כד). כנראה מתוך כך הבין רש"י שנתנית השם "פתח עינים" לצומת דרכים באה להדגיש לנו שמעשיה של תמר הם למעשה 'צומת היסטורית', והיא תהיה זו אשר תצליח להוציא את 'עגלת ההיסטוריה' של עם ישראל מן הבוץ בו שקעה.

🌀 עיון 🌀

כִּי רְאִיתָהּ כִּי־גָדַל שְׁלָה. רש"י מדגיש שכוונתה של תמר היתה לשם שמים ואין במעשה זה מעשה זנות. רצונה של תמר היה טהור, ורצתה להציל את משפחת יעקב על ידי התחלה חדשה, וכפי שהסברנו בעיון הקודם

אונקלוס

טו וַיִּחַשְׁבֶּה יְהוּדָה וַיִּחְשְׁבֶה
 וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיִּחְשְׁבֶה
 לְזוֹנָה בִּי כְסֶתֶה פְּנֵיהָ:
 כְּנִפְקֶת בְּרֵא, אֲרִי
 כְּפִיִּאת אֶפְהָא:

❧ רש"י ❧

(טו) וַיִּחְשְׁבֶה לְזוֹנָה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כִּי כְסֶתֶה פְּנֵיהָ. ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו, כִּי כְסֶתֶה פְּנֵיהָ. כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה, לפיכך לא חשדה (מגילה י ע"ב; סוטה י ע"ב, עיי"ש):

❧ ביאור ❧

וַיִּחְשְׁבֶה לְזוֹנָה בִּי כְסֶתֶה פְּנֵיהָ. הפסוק אומר: "ויחשבה לזונה כי כסתה פניה", ולכאורה נראה שיש כאן נתינת טעם: מפני מה חשבה יהודה לזונה? מפני שכיסתה פניה. אך פירוש זה תמוה, שהרי אין דרכן של זונות להסתיר פניהן, אלא אדרבה, הן רוצות להראות יופיין ולחשוף עצמן בפני העוברים ושבים על מנת לפתותם. וכן מקשה הגמרא (מגילה וסוטה י ע"ב): 'משום דכסתה פניה חשבה לזונה?'. על כן מפרש רש"י את הפסוק באופן אחר: "ויחשבה לזונה" יהודה היה בטוח שתמר היא זונה בגלל שישבה במקום שיושבות בו זונות (נשים צנועות אינן יושבות ברשות הרבים). עכשיו בא הפסוק לענות על שאלה אחרת: סוף סוף קשה, כיצד יתכן לומר שיהודה חשב שתמר היא זונה, הרי

יהודה מכיר היטב את תמר, והלא היא היתה כלתו והיתה נשואה לשני בניו הראשונים, וכיצד לא הכיר אותה (כמו שנאמר בפסוק הבא "כי לא ידע כי כלתו היא")? על כך עונה הפסוק: "כי כסתה פניה" ומשום כך לא זיהה אותה. כיצד תשובה זו מתרצת את הקושיא? לכך נותן רש"י שני הסברים, הראשון על דרך הפשט, והשני על דרך הדרש:

על דרך הפשט: בגלל שתמר כיסתה עכשיו את פניה בצעיף (כמתואר לעיל בפסוק יד) על כן לא יכול היה יהודה לזהות אותה.

על דרך הדרש: יהודה כלל לא ידע כיצד תמר נראית, משום שכל השנים אשר היתה גרה בביתו עם בניו היא היתה צנועה מאוד, והוא מעולם לא ראה את פניה.

❧ עיון ❧

וַיִּחְשְׁבֶה לְזוֹנָה בִּי כְסֶתֶה פְּנֵיהָ. ראו עד כמה מעריכים חז"ל את צדקותה וצניעותה של תמר, לא רק במעשה זה אלא בכל אורחות חייה. אין ספק שאישה

אונקלוס

טז וּסְטָא לִוְתָהּ לְאוֹדְחָא
 וְאָמַר הָבִי כְּעֵן אֵיעוּל
 לְוֹתִיךָ אָרִי לָא יָדַע אָרִי
 כְּלִיתִיהָ הִיא, וְאָמַרְתָּ מָא
 תִּתִּין לִי אָרִי תִיעוּל לְוֹתִי:

טז וַיֵּט אֵלָיָהּ אֶל-הַדֶּרֶךְ
 וַיֹּאמֶר הִבֵּה־נָא אָבוֹא אֵלֶיךָ
 כִּי לֹא יָדַע כִּי כָלְתָו הוּא
 וְהִתְאָמַר מִה־תִּתֶּן-לִי כִּי תָבוֹא
 אֵלָי:

🌀 רש"י 🌀

(טז) וַיֵּט אֵלָיָהּ אֶל-הַדֶּרֶךְ. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה, ובלשון לע"ז דישטוליי"ר [לסטות]:

🌀 עיון (המשך) 🌀

מיוחדת שכזאת הבינה את ערכו של בית יהודה, ועל כן רצתה בכל מחיר להתחבר אליהם. עכשיו אנחנו גם יכולים להבין כמה סבלה תמר בכל שנותיה תחת ער ואונן, אשר השתמשו בה ככלי להנאתם בלבד, על אף צניעותה, ולא נתנו לה את אשר ייחלה אלא מנעו ממנה פרי בטן.

תמר מסוגלת לחשוף את הטוהר הטמון בבניו של יהודה על אף שחטאו, ולמרות בגידתם כלפיה רצתה להישאר נאמנה לבית יהודה.

🌀 ביאור 🌀

וַיֵּט אֵלָיָהּ אֶל-הַדֶּרֶךְ. בקריאה שטחית של הפסוק ניתן היה להבין שיהודה סטה מן הדרך ובא אליה בצד הדרך. רש"י אינו מפרש כך, כי לא ייתכן שיהודה יירד לשפל מדרגה בזוי כזה לבוא אל זונה בצד הדרך, וכמנהג בעלי חיים, ואף תמר הצנועה לא תנהג כן.

אלא יש לפרש שנטה מן הדרך בה תכנן ללכת לתמנה, ועבר אל דרך אחרת בה היתה תמר, כדי ללכת אחריה לאיזו סוכה או מקום סתר שם נתייחדו.

המילה בצרפתית עתיקה אותה מזכיר רש"י דומה למילה DETOUR הנהוגה גם כיום, ופירושה 'דרך עוקפת'.

🌀 רש"י 🌀

הֶבְהֵנָּא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון "הבה" לשון הזמנה הוא, חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה, ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם:

🌀 ביאור 🌀

הֶבְהֵנָּא. שורש המילה "הבה" הוא יה"ב, ומשמעותו נתינה³⁴, כמו: "הבה לנו לחם" (להלן מז, טו). (יתכן ושורש אה"ב קרוב במשמעותו לשורש זה, ומשמעותה של 'אהבה' היא נתינה הדדית). אך יש "הבה" שהיא לשון זירוז, הכנה והזמנה, כמו "הבה נבנה לנו עיר" (לעיל יא, ד)³⁵, הכינו עצמכם לבנות עיר.

רש"י מדגיש שיש הבדל בין שתי המילים, ובכל מקום יש לדקדק במשמעות המילה שם אם היא לשון הזמנה והכנה או לשון נתינה, אך גם משמעות הזמנה 'קרובה ללשון נתינה', כלומר לשון הזמנה היא הרחבה של לשון נתינה. נראה לבאר שלשון הזמנה והכנה עניינה 'תן דעתך', והמתכוון למשהו מוכן לתת מעצמו לאותו עניין.

🌀 עיון 🌀

הֶבְהֵנָּא. רש"י כבר ביאר לעיל (יא, ג) את מילת "הבה" בלשון הזמנה³⁶, אך כאן הוסיף לבאר ולציין כי יש "הבה" בלשון נתינה, ומשמעותיהן קרובות. יהודה פונה לתמר ומזמין אותה, אך יש כאן גם מעשה נתינה עצום מצידה של תמר. תמר נותנת מעצמה בשביל יהודה, ומבחינה פנימית מדובר בהקרבה אמיתית של תמר למען הקמת המלוכה בישראל. היא מתקנת את חטאם של ער ואונן, שהפכו את הזיווג להנאה גרידא, והיא מזלזלת בעצמה ליהפך מאשה מכובדת לזונה, וזוהי ההקרבה הגדולה מצידה, רק כדי לתת המשך ליהודה ולהקים המלוכה בישראל.

³⁴ יש להבחין: שורש קרוב לזה הוא בו"א, ומשמעותו הקרבה, הכנסה, העברה ממקום למקום. 'הב' הוא ציווי בשורש יה"ב, 'הבא' הוא ציווי בשורש בו"א, ומשמעותם קרובה.

³⁵ וראה רש"י שם (פסוק יא): 'כל הבה לשון הזמנה הוא, שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה, או לעצה, או למשא'.

³⁶ ראה הערה קודמת.

אונקלוס

י' וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲשַׁדֵּד גְּדִיָּא
 בְּרַ עֵזִי מִן עָנָא, וַאֲמַרְתָּ
 אִם תִּתֵּינ מִשְׁכּוֹנָא עַד
 דְּתִשְׁלַח: י"ח וַיֹּאמֶר מָא
 מִשְׁכּוֹנָא דְּאִתֵּינ לִיךְ
 וַאֲמַרְתָּ עֲזוּקְתְךָ וְשׁוֹשִׁיפְךָ
 וְחִטְרְךָ דְּבִידְךָ, וַיֵּהֵב לָהּ
 וְעָאֵל לְוֹתָהּ וְעֵדִיאתָ
 לִיה:

י' וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲשַׁלַּח גְּדִי-
 עֵזִים מִן-הַצֹּאן וְהִנֵּמְךָ אִם-
 תִּתֵּן עֲרֻבּוֹן עַד שְׁלַחְךָ:
 י"ח וַיֹּאמֶר מָה הָעֲרֻבּוֹן אֲשֶׁר
 אֶתֶּן-לְךָ וְהִנֵּמְךָ חִתְמוֹךָ
 וּפְתִילְךָ וּמִטְבֵּךְ אֲשֶׁר בְּיַדְךָ
 וַיִּתֵּן-לָהּ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ וַתֵּהָר
 לוֹ:

רש"י

(יז) עֲרֻבּוֹן. משכון (תרגום אונקלוס):

(יח) חִתְמוֹךָ וּפְתִילְךָ. 'עזוקתך ושושיפך' (תרגום אונקלוס), טבעת שאתה
 חותם בה, ושמלתך שאתה מתכסה בה:

ביאור

עֲרֻבּוֹן. 'משכון' הוא חפץ הניתן לבעל החוב כהבטחה לתשלום עתידי. אין הוא משמש כפירעון ותחילת תשלום אלא הוא עתיד לחזור בשלמותו לבעליו. רש"י מדגיש שאין מדובר כאן על ערבון שהוא פירעון ותחילת התשלום, אלא תמר דורשת מיהודה דווקא ערבון זמני, 'משכון', והיא מתחייבת להחזירו כאשר תקבל את גדי העזים. כך גם מוכח מן הפסוקים בהמשך: יהודה שולח את רעהו העדולמי על מנת לתת לתמר את גדי העזים ולקחת ממנה את הערבון (פסוק כ), ורק כאשר הוא אינו מוצא אותה - מתייאש יהודה מן הערבון ואומר: "תיקח לה" (פסוק כג), כלומר, מכאן ואילך הערבון יהיה שלה.³⁷

³⁷ על פי 'נחלת יעקב'.

🌀 רש"י 🌀

וְתֵהָר לֹו. גבורים כיוצא בו, צדיקים כיוצא בו (בראשית רבה פ"ה, ט):

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

חֲתָמָךְ וּפְתִילֶךָ. מילים אלה אינן אשר בא עליה. מוכרות לנו מן התורה, ועל כן נזקק רש"י לעזרת התרגום. תמר דורשת חפצים אישיים מאוד של יהודה - את הטבעת האישית שלו, ואת הבגד המיוחד שלו - על מנת שבבוא העת לא יוכל להכחיש שהוא זה

וְתֵהָר לֹו. המילה "לו" לכאורה מיותרת³⁸, על כן דרשו חז"ל שהכוונה 'בדומה לו'. אנחנו כבר יודעים שתמר הרתה תאומים, ועל כן דיבר רש"י בלשון רבים: 'גבורים', 'צדיקים'.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

חֲתָמָךְ וּפְתִילֶךָ. הטבעת שחותם בה היא עדות לאדם חשוב, למנהיג שחותם על ההוראות שלו. השמלה מכסה את הגוף, ובדרישה זו רומזת תמר לכך שהיא רוצה להתחבר לגופו של יהודה. השילוב של שני החפצים יחד - הטבעת והשמלה - מוכיח שמטרתה של תמר להידבק ביהודה היא לא עניין של תאוה, אלא משום שהוא עתיד להנהיג את עם ישראל, ולהקים שושלת חשובה של מלכות שממנה עתיד לבוא גם המשיח. תמר רוצה להיות שותפה להקמת שושלת זו.

וְתֵהָר לֹו. רש"י מדגיש את התכונות 'גיבור' ו'צדיק', משום שזוהי מהותה של מלכות ישראל, ומלך ישראל צריך שתהיינה בו שתי תכונות אלה המשלימות זו את זו. אמנם, עד כה לא קיבלנו רושם לכך שיהודה הוא צדיק, הן בהתנהגותו כמנהיג האחים במכירת יוסף, והן כאדם פרטי בהתייחסותו אל תמר, שכיחש לה ומנע ממנה להינשא לבנו השלישי ועיגן אותה. אף כאן הוא מתפתה לבוא אל זונה העומדת על אם הדרך, מעשה הנראה כפסול - ואיה צדיקותו?

אמנם רש"י מזכיר לנו כאן כי יהודה הוא צדיק וגיבור. כל המעשים האלה אינם אלא קליפה המכסה את טבעו האמיתי, והם באו כתוצאה מן ההידרדרות שנבעה מחטא השנאה הנוראה, שהפכה את בני יעקב לאנשים אחרים. אך רש"י מעיד לנו שבמהותו יהודה הוא צדיק, ועניין זה עתיד להתגלות בהמשך הפרשה, כאשר הוא יודה על האמת על אף הבושה הכרוכה בהודאתו.

רש"י מלמדנו כאן שהתשובה שעושה האדם מגלה את הטוב שהיה טמון בו מתחילה.

³⁸ ויש מפרשים שדייקו שבכל מקום נאמר "ותלד לו", אבל ההריון עצמו אינו מיוחס לאיש אלא לאישה, וכאן באופן חריג נאמר "ותהר לו".

אונקלוס

יט וְקַמַת וְאַזְלַת וְאַעֲדִיאת
 עֵיפָה מְנָה, וּלְבִישַׁת
 לְבוּשֵׁי אֲרַמְלוּתָהּ: כ וְשִׁדְר
 יְהוּדָה יָת גְּדִיא בַר עֲזִי
 בִּיד רַחֲמִיָּה עֲדִלְמָאָה
 לְמַסַּב מְשֻׁנָּא מִיָּדָא
 דְּאַתְתָּא, וְלֹא אֲשַׁכַּחַהּ: כא
 וְשִׂאִיל יָת אֲנָשֵׁי אֲתָרָה
 לְמִימַר אֲן מְקַדְשָׁתָא
 דְּהִיא בְּעֵינִים עַל אֲוֹרְחָא,
 וְאַמְרוּ לִית הָבָא
 מְקַדְשָׁתָא:

יט וְתַקָּם וְתַלְךְ וְתַסֵּר עֵיפָה
 מֵעֵלְיָה וְתַלְבֵּשׁ בְּגָדֵי
 אֲלֻמְנוּתָהּ: כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה
 אֶת־גְּדֵי הָעֲזִים בְּיַד רַעְהוּ
 הָעֲדִלְמִי לְקַחַת הָעֲרֻבֹן מִיַּד
 הָאִשָּׁה וְלֹא מֵצֵאָהּ: כא וַיִּשְׂאֵל
 אֶת־אֲנָשֵׁי מְקֻמָּהּ לֵאמֹר אֵיךְ
 הִקְדָּשָׁה הוּא בְּעֵינִים עַל־
 הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הִיְתָה בִּזְהָ
 קִדְשָׁה:

☞ רש"י ☞

(כא) הַקְדָּשָׁה. מקודשת ומזומנת לזנות:

☞ ביאור ☞

מסויים, ועניין זה יכול להיות נעלה ומיוחד, והוא גם יכול להיות ירוד ומזולזל. האיש הקדוש פרוש ומובדל מן החיים רגילים ומקדיש את עצמו לעבודת ה', ואילו האישה הקדשה נבדלת מן החיים הרגילים ומזולזלת עצמה בפני לקוחותיה.

הַקְדָּשָׁה. השימוש במילה "קדשה" לתיאור אישה זונה מעורר תמיהה, משום ששורש קד"ש משמש בדרך כלל לעניינים נעלים, שיש בהם ערך גבוה ומיוחד, ואילו "קדשה" היא אישה ירודה.

מסביר רש"י שעניין קדושה הוא עניין של התבדלות והתמסרות לעניין

אונקלוס

כב וְתָב לֹת יְהוּדָה
 וְאָמַר לָא אֲשַׁכַּחְתָּהּ,
 וְאִף אַנְשֵׁי אֲתָרָא אָמְרוּ
 לִית הָכָא מְקַדְשָׁתָא: כג
 וְאָמַר יְהוּדָה תִּסָּב לָהּ
 דְלָמָא נְהִי חוּךְ, הָא
 שְׁדָרִית גְּדִיא הֲדִין וְאִתָּ
 לָא אֲשַׁכַּחְתָּהּ:

כב וַיֵּשֶׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא
 מִצְאָתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
 אָמְרוּ לֹא־הִיתָה בָּזָה קִדְשָׁה:
 כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן
 נְהִיָה לְבוֹז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי
 הַזֶּה וְאִתָּהּ לֹא מִצְאָתָהּ:

❧ רש"י ❧

(כג) תקח-לה. יהיה שלה מה שבידה:

פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד, יתפרסם הדבר ויהיה גנאי. כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי:

❧ ביאור ❧

על פירוש זה קשה, כי מה שייך לשון 'קיחה' הרי החפצים כבר נמצאים בידה! על כן מסביר רשי שהכוונה היא שהחפצים יהפכו להיות שלה, והוא מוכן שהם יהיו קנויים לה להיות שלה. בוותור הזה לוקחת תמר את החפצים וקונה אותם (קיחה לשון מקח וממכר). פן נהיה לבוז. יהודה חושש שאם החיפושים יימשכו ייצא קול לדבר, וכך יתפרסם הדבר שהוא בא על זונה, וגנאי יש בדבר. ולענין המחוייבות לשלם לתמר מרגיש יהודה שהמאמץ שעשה עד כה הוא מספיק.

תקח-לה. ניתן היה להבין שיהודה מצווה את רעהו העדולמי לא להתיימשך ולחזור וללכת פעם שנייה ולהמשיך לחפש את תמר, ומצווה עליו לקחת אליה את גדי העזים - "תקח" כמו 'קח', ציווי לזכר בגוף ראשון³⁹. לפירוש זה יהודה מתעקש להמשיך ולחפש "פן נהיה לבוז", כי לא יתכן שיהודה אינו עומד בדיבורו. רש"י אינו מפרש כן, והוא מבין שבשלב זה יהודה מוותר על האפשרות להמשיך ולחפש את תמר - "תקח" הוא בניין קל, עתיד, לנקבה בגוף שלישי.

³⁹ פירוש זה הובא ברס"ג.

🕊️ רש"י 🕊️

הִנֵּה שְׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה. לפי שרימה יהודה את אביו בגדי עזים, שהטביל כתנת יוסף בדמו, רמוהו גם אותו בגדי עזים (בראשית רבה פפ"ה, ט):

🕊️ עיון (על עמוד קודם) 🕊️

פֶּן נִהְיֶה לְבוּז. מדברי יהודה אנו רואים שהוא הבין שההתנהגות שלו אינה ראויה ויש בה גנאי. אמנם נכון הוא שבאותו הזמן התנהגות זו היתה מקובלת, אך תירוץ זה אינו בא בחשבון עבור משפחת בני יעקב. ממשפחה זו נדרש להתנהג בקדושה, והם עצמם אף באו בחשבון עם מי שהתייחסו לאחותם כאל זונה, והחזיקו עצמם ברמה גבוהה יותר. יהודה, שלא התנהג ברמת הקדושה הנדרשת, מרגיש כי אכן יש לו על מה להתבייש.

🕊️ ביאור 🕊️

<p>התורה מאריכה בכל הסיפור הזה שלא לצורך. וכי מה אכפת לי מה התחייב יהודה לשלם לתמר? כל מה שחשוב לנו לדעת הוא שיהודה נתן לתמר את חותמו ופתיליו ועכשיו היא נעלמה עם החפצים!</p> <p>מאריכות הדברים והפרטים משמע שגם להם ישנה חשיבות. רש"י,</p>	<p>בעקבות חז"ל, מבין כי לא לחינם מתארת התורה את עניין גדי העזים אותו התחייב יהודה (ביוזמתו!) לשלם לתמר תמורת הביאה, ובסופו של דבר לא הצליח לתת לה אותו. אין זאת אלא כדי לרמוז ליהודה שמעשה זה נעשה לו מידה כנגד מידה על השתתפותו במכירת יוסף, ועל הצער הגדול שנגרם ליעקב בעקבות מעשה זה.</p>
---	--

🕊️ עיון 🕊️

הִנֵּה שְׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה. אחת מן המידות שהקב"ה מודד ומנהיג בעולמו היא מידה כנגד מידה, ומטרתה היא להביא את האדם להכרה בחטאו כשיבין שהוא נענש בדיוק במה שחטא בו.

מהשתלשלות סיפור זה של יהודה ותמר אנו לומדים יסוד חשוב בהנהגתו של הקב"ה את העולם.

הנה כל הקורא את הפרשה מזהה מייד כי זהו מהלך א-לוהי, מראשיתו ועד סופו, שכל מטרתו היא להביא לעולם צאצא ליהודה אשר ממנו ייצא מלך המשיח. כשמבינים זאת עולה המחשבה שבמהלכים כאלה אין לבני האדם המעורבים בהם אחריות למעשיהם, ואין להם כלל יכולת בחירה, אלא הם נגררים ומוכרחים במעשיהם על ידי כוח עליון על מנת שהתוכנית הא-לוהית תצא אל הפועל. ◀

אונקלוס

כד וְהוּדָה כְּתֻלְתּוֹת יִרְחִיא
 וְאֶת־חַוָּא לִיהוּדָה
 לְמִימְרָא זְנִיאת תְּמָר
 כְּלַתְךָ וְאִף הָא מְעַדִּיא
 מְזֻנְוֹתָהּ, וְאִמְרַיְהוּדָה
 אֶפְקוּדָא וְתִתְקַד:

כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלַשׁ חֳדָשִׁים וַיָּגֵד
 לִיהוּדָה לֵאמֹר זְנִיאתָ תְּמָר
 כְּלַתְךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזֻנְוָנִים
 וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הֲוֹצִיאֶנָּה
 וְתִשְׂרָף:

🌀 רש"י 🌀

(כד) כְּמִשְׁלַשׁ חֳדָשִׁים. רובו של ראשון, ורובו של אחרון, ואמצעי שלם. ולשון כמשלש חדשים, כהשתלש החדשים, כמו "ומשלוח מנות" (אסתר ט, יט), "משלוח ידם" (ישעיה יא, יד), ובן תרגם אונקלוס 'כתלתות ירחיא':

🌀 עיון (המשך) 🌀

אך באמת אין הדבר כן. רש"י מלמד אותנו שהקב"ה אינו גורם לאדם לעשות טוב או רע, אלא הקב"ה משתמש במעשי האדם, גם במעשיו הרעים, כדי להביא למימוש התוכנית הא-לוהית. אילו לא חטאו האחים במכירת יוסף היתה התוכנית הא-לוהית מתקיימת בדרך אחרת, והרבה דרכים לפני המקום. ההשגחה העליונה מציבה את המטרה והתכלית, אך הדרכים לממש אותן הן על ידי מעשי בני האדם ובחירתן החופשית.

🌀 ביאור 🌀

כְּמִשְׁלַשׁ חֳדָשִׁים. לא עברו שלושה חודשים שלמים אלא כְּשִׁלוּשָׁה חודשים⁴⁰, ומסביר רש"י שהיו אלה שני חודשים מלאים ועוד מעט ימים. את החודשים לא מנו מיום הביאה עד לאותו תאריך בחודש הבא, אלא המניין הוא על פי חודשי השנה. לכן, אם נניח הביאה היתה בי"ג ניסן - חודש ניסן

הוא החודש הראשון, חודש אייר הוא החודש השני וכו'. 'רובו של ראשון ורובו של אחרון' היינו בחודש הראשון היו למעלה 15 יום, ובחודש השלישי גם כבר עברו למעלה מ-15 יום, וביניהם היה חודש אחד מלא - סך הכל שני חודשים ומשהו. זאת משמעות הביטוי "כמשלוש חודשים" - המניין השלם

⁴⁰ הכ"ף של "כמשלוש" משמעותה 'בערך'.

🌀 רש"י 🌀

הָרָה לְזָנוּנִים. שם דבר, מעוברת, כמו "אשה הרה" (שמות כא, כב), וכמו "ברה כחמה" (שה"ש ו, ז):

וְתִשָּׂרֵף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר: בתו של שם היתה, שהוא כהן, לפיכך דנוה בשרפה (בראשית רבה פפ"ה, ז):

🌀 ביאור (המשך) 🌀

נמצא בחודש השלישי כי כבר מלאו חודשיים שלמים מיום ליום.	מעוברת, ויצא הקול בעיר.
המילה "משלוש" מעט קשה, כי לא ברור מה תפקידה של המ"ם בתחילת המילה. מסביר רש"י שהמ"ם היא חלק מהבניין, כמו במילה "משלוח". משמעות המילה "משלוש" היא קבוצה של שלוש, וכך גם משמעות המילה 'תלתות' בארמית.	הָרָה לְזָנוּנִים. המילה "הָרָה" מנוקדת עם שני קמ"צים, והיא 'שם דבר', כלומר שם תואר, ואיננה פועל ⁴¹ . משמעות המילה "הרה" היא מעוברת. "אשה הרה" היינו אשה שיש לה היריון והיא מעוברת. "הרה לזנונים" היינו מעוברת ממעשה זנות.
לאחר תקופה זו של "כמשלוש" חודשים" כבר נראה לכל שתמר	גם המילה "ברה" איננה פועל אלא 'שם דבר' שפירושו בהירות, זכה ובהירה כשמש.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים. להלן (פסוק כז) נלמד שהיה זה הריון קצר של שבעה חודשים, ולכן מסתבר שגם השלב הראשון של 'הכרת העובר' היה קצר, וכבר ניכר ההיריון לאחר שני חודשים וכמה ימים, במקום לאחר שלושה חודשים.

⁴¹ יש "הָרָה" שהיא פועל בהווה, ומשמעותה מתעברת, וכמו בפסוק שנאמר להגר (לעיל טז, יא) "הינך הרה ויולדת בן", שמשמעותו לזמן עתיד (וכמו שמפרש רש"י שם). אמנם בפסוקנו "הרה" אינו פועל אלא שם תואר.

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

וְתִשְׁרֹף. מדוע דינה של תמר היה בשריפה? כדי להבין זאת יש להגדיר תחילה את מעמדה ההלכתי של תמר. הרי היא היתה אלמנה ולא היתה אשת איש, ומדוע היתה אסורה להינשא לאחר? אמנם מסתבר שהיה לה דין של 'שומרת יבם', וכשם שאונן נצטווה לייבם את תמר לאחר מותו של ער, כך גם שָׁלָה, האח השלישי, אמור לייבם את תמר לאחר מותם של שני אחיו. אם כן, תמר נחשבת כ'שומרת יבם' והיא ממתנינה לייבום, ואסורה על כל העולם. על פי ההלכה שומרת יבם אינה נהרגת אם זינתה, ואינה אלא באיסור

לאו, אך יהודה דן אותה בחומרה מיוחדת כאילו הייתה מאורסת לשָׁלָה, ודן אותה כאשת איש. אך הנה, אשת איש שזינתה דינה בחנק, שהיא מיתה קלה יותר, ואין דינה בשריפה החמורה, ומדוע נידונה תמר לשריפה?

על כך עונה רש"י בשם אפרים מקשאה בשם רבי מאיר: תמר היתה בתו של שם בן נח, עליו נאמר "והוא כהן לא-ל עליון" (לעיל יד, יח, וברש"י), ועל כן היה לה דין של בת כהן. בת כהן ארוסה או נשואה שזינתה דינה בשריפה (ראה ויקרא כא, ט), ולכן תמר נידונה לשריפה.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וְתִשְׁרֹף. אנו רואים כאן את יהודה פועל באופן שפל ומכוער. לא זו בלבד שעיגן את כלתו ומנע ממנה להינשא לבנו והשאירה אלמנות חיות, ובכך מדרך הטבע דחף אותה למעשי זנות, הוא עדיין מצפה ממנה לשמור אמונים ולא לחטוא, ואף דן אותה על פי ייחוסה בעונש החמור ביותר! ממנה הוא מצפה לחיות ברמה גבוהה של יראת שמים ויראת חטא, ואילו מעצמו הוא אינו דורש כן. זוהי ממש עזות פנים וחוסר מוסריות!⁴²

במעשה זה התורה ממשיכה לתאר לנו עד היכן התדרדרו האחים. השנאה ליוסף העבירה אותם על דעתם, ומאנשים צדיקים הם הפכו לאנשים משוללי ערכים. ובאמת הדבר מובן, שהרי אין לך חטא גדול יותר מלגנוב אח ולמכור אותו. לאחר שעשו מעשה כל כך נורא כמעשה מכירת יוסף בהכרח נפגעה פנימיותם של האחים, ושוב אין הם מסוגלים להכיר מהי הדרך האמיתית בחיים.

⁴² בזה מתורצת קושיית המפרשים שדין שריפה אינו על פי דין. לפי פירושו אכן לא היה זה על פי דין, ויהודה אכן לא שפט משפט צדק.

אונקלוס

כה הוּא מוּצֵאת וְהִיא שְׁלַחַה
 אֶל-חַמְיָהּ לֵאמֹר לְאִישׁ
 אֲשֶׁר-אֵלֶּה לּוֹ אֲנֹכִי הִרָה
 וְהִנֵּי אֲנִי לְמִי
 הַחֲתָמָת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטָּה
 הָאֵלֶּה:

כה הִיא מִתְּפַקָּא וְהִיא
 שְׁלַחַת לְחַמוּדָא לְמִימְר
 לְגַבְר דְּאֵלִין דִּילִיה
 מְנִיה אֲנָא מְעַדִּיא,
 וְאִמְרַת אֲשֶׁת־מוֹדַע בְּעַן
 דְּמֵאֵן עֲזָקְתָּא וְשׁוֹשְׁפִיא
 וְחֻטְרָא הָאֵלִין:

רש"י

(כה) הוּא מוּצֵאת. להשרף: וְהִיא שְׁלַחַה אֶל-חַמְיָה. לא רצתה להלבין פניו ולומר: ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו, אמרה: אם יודה מעצמו, יודה, ואם לאו ישרפוני, ואל אלבין פניו. מכאן אמרו: נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (סוטה י ע"ב):

ביאור

הוּא מוּצֵאת וְהִיא שְׁלַחַה אֶל-חַמְיָה. רש"י מדגיש שכבר הוציאו את תמר להשרף, ולא היה מדובר רק ביציאה מבית הדין לאחר ההודעה על גזר הדין, ואף על פי כן לא ביישה תמר את יהודה ולא גילתה בפרהסייה שממנו היא מעוברת.

עיון

הוּא מוּצֵאת וְהִיא שְׁלַחַה אֶל-חַמְיָה. התורה מספרת לנו את רום מדרגתה של תמר, כי ודאי מן הדין יכולה היתה לפרסם מיהו אבי ההיריון שלה, ובכך היתה ניצלת ממוות שהרי יהודה ראוי לייבם אותה (על פי המנהג באותו הזמן). מכאן נלמד אנו עד כמה יש להיזהר שלא לבייש בן אדם, ואף שאין אנו מחוייבים להגיע למדרגת תמר שהפילה עצמה לכבשן האש, מכל מקום צריך להיזהר עד מאוד שלא לבייש שום אדם.

אונקלוס

כו וַיִּכַּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צְדָקָה
 מִמְּנֵי כִי־עַל־כֵּן לֹא־נִתְּתִיָּה
 לְשִׁלְה בְּנֵי וְלֹא־יִסָּף עוֹד
 לְדַעְתָּהּ:

כו וַאֲשַׁתְּמוּדַע יְהוּדָה
 וַאֲמַר זָפָא מְנֵי מְעַדִּיא
 אַרִי עַל כֵּן לֹא יִהְבֶּתָה
 לְשִׁלְה בְּנֵי, וְלֹא אוֹסִיף
 עוֹד לְמַדְעָה:

🌀 רש"י 🌀

הַפְּרִיָּנָא. אין נא אלא לשון בקשה, הכר נא בוראך (סוטה י ע"ב) ואל תאבד
שלש נפשות:

(כו) צְדָקָה. בדבריה: מִמְּנֵי. היא מעוברת. ורבותינו ז"ל דרשו, שיצאה בת
קול ואמרה: ממני ומאתי יצאו הדברים, לפי שהיתה צנועה בבית חמיה
גזרתי שיצאו ממנה מלכים, ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים
בישראל:

🌀 ביאור 🌀

הַפְּרִיָּנָא. תמר לא התחננה על האמת. רש"י מפרש שתמר קוראת כאן
נפשה מתוך פחד השריפה, שהרי אילו ליהודה לחזור בתשובה ולהציל את
רצתה להינצל יכולה היתה לגלות את ביתו, משפחתו ואת עתידו.

🌀 עיון 🌀

הַפְּרִיָּנָא. תמר מאמינה בטוב שביהודה, על אף הגילויים הרבים של רוע שספגה
ממנו.

🌀 **ביאור** (על עמוד קודם) 🌀

צְדָקָה מְמַנֵּי. אין כוונת יהודה לומר שתמר צדקה יותר ממנו (ומ"ם של ממני היא מ"ם היתרון⁴³), משום שאין כאן בכלל השוואה ביניהם, שהרי תמר צדקה לגמרי ואילו יהודה לא צדק כלל. אלא יש כאן שתי אמירות: "צדקה" - תמר צדקה בדבריה. "ממני" - שני פירושים, האחד על דרך הפשט והשני על דרך הדרש.

על דרך הפשט: **מְמַנֵּי** - ההיריון שלה הוא ממני.
על דרך הדרש: **מְמַנֵּי** - כביכול הקב"ה אומר: ממני יצא הדבר. החלטתי שתמר ראויה להיות האישה ממנה ייצאו מלכי בית דוד.
 המשך הפסוק "כי על כן לא נתתיה לשלה בני" מתייחס ל"צדקה".

🌀 **עיון** (על עמוד קודם) 🌀

צְדָקָה מְמַנֵּי. עיון בפירוש על דרך הפשט:

אנו רואים כאן אדם שלוקח אחריות על מעשיו, ומוכיח שיש בו מידה של מנהיג. מנהיג הוא אדם שהולך לפני המחנה ומראה את הדרך, ואדם שלא לוקח אחריות על מעשיו אלא מטיל את הכישלונות על אחרים חסרה לו המידה הבסיסית של מנהיגות.

עיון בפירוש על דרך הדרש:

אמנם יהודה ותמר פעלו מרצונם החופשי, ויהודה חשב שהוא בא על קדשה, ותמר פעלה בערמה על מנת לפתות את יהודה במיקום ובזמן הנכון, אך מכל מקום ניתן לומר בפה מלא כי מה' יצא הדבר. על מנת שתוכניתה של תמר תצא אל הפועל צריכה היתה להיות מציאות מאוד מורכבת: אשתו של יהודה צריכה היתה למות כדי שהוא יהיה שרוי בלא אשה; צריך היה שתמר תהיה צנועה כל ימיה בבית יהודה כדי שהוא לא יזהה אותה עתה; צריך היה שבאותו היום תהיה תמר ראויה להתעבר; וכן עוד צירופים רבים. שוב אנו רואים כיצד הקב"ה 'משתמש' בבחירה החופשית של בני האדם כדי לקיים את תוכניותיו.

⁴³ וכך פירש רשב"ם, וכן משמע ברמב"ן.

🌀 רש"י 🌀

כִּי-עַל-כֵּן לֹא-נִתְּתִיהָ. כי בדין עשתה, על אשר לא נתתיה לשלה בני:

🌀 ביאור 🌀

כִּי-עַל-כֵּן לֹא-נִתְּתִיהָ. יהודה ולא השארתי לה מוצא אחר. היא מצדיק את פעולותיה של תמר. היא צודקת בדבריה ואף צודקת במעשיה, לשלה בני⁴⁴. משום שהתנהגותי כלפיה היתה פסולה

🌀 עיון 🌀

כִּי-עַל-כֵּן לֹא-נִתְּתִיהָ. לכאורה הדברים אינם מובנים. כיצד תמר יוצאת נקיה מממה שעשתה, שהרי אם היא היתה מיועדת לשלה ממילא הייתה אסורה גם על יהודה חמיה! הרי ביבום התורה התירה לאלמנה להתחתן רק עם אחיו של הנפטר ולא עם אביו!

כדי לענות על שאלה זו נקדים שני עניינים: (א) עניינו של היבום. (ב) אופן שמירת המצוות לפני שניתנה תורה.

(א) מטרתה של מצות היבום היא ליצור המשכיות לאח שנפטר בלי זרע של קיימא. המשכיות זו מתאפשרת על ידי שאשת המת הופכת להיות חלק מן המשפחה, ואינה יוצאת החוצה לאיש זר. מבנה המשפחה בתקופות קדומות היה שהבנים ממשיכים לגור בסמוך לבית ההורים, ואילו הבנות יוצאות ועוברות לבית בעליהן. כאשר אדם בוחר לו אישה הוא מכניסה לבית המשפחה והם מקימים את ביתם. ילדיהם הנולדים להם מצטרפים למשפחה, וכך המשפחה הולכת ומתרחבת. במקרה בו הבעל מת, האשה וילדיה נשארים בבית המשפחה, וילדיו נושאים את שמו, גם אם האלמנה תלך ותינשא לגבר אחר. אך במקרה בו הבעל מת ללא ילדים, אין שום דבר הקושר את האשה אל המשפחה, והיא קמה לה וחוזרת לבית אביה, וזכרו של המת אובד מן העולם. התורה מעוניינת לשמור על האישה האלמנה בתוך המשפחה, ובכך להנציח את בחירתו של המת להפוך אותה להיות חלק בלתי נפרד ממנה. התורה קבעה שמעשה זה יעשה על ידי שאחד מן האחים של המת הוא אשר יישא את האלמנה לאישה.

(ב) כידוע, האבות קיימו את מצוות התורה, אך הם לא קיימו את התורה על פי כל דקדוקי המצוות כפי שהם כתובים ב"שולחן ערוך", שהרי עדיין לא נקבע אופן קיום המצוות, אלא הם קיימו את 'הנשמה' של התורה. הם הבינו את האור הגנוז בה וחיו על פיה, אך לא היו להם חוקים עם גבולות ברורים, ואלה יינתנו רק מאוחר יותר. ◀

⁴⁴ ראה רש"י לעיל יח, ה: כי על כן - כמו על-אשר, וכן כל כי-על-כן שבמקרא... "כי על כן לא נתתיה".

🌀 רש"י 🌀

וְלֹא־יִסָּף עוֹד. יש אומרים לא הוסיף, ויש אומרים לא פסק. [וחברו גבי אלדד ומידד: "ולא יספו" (במדבר יא, כה), ומתרגמינן 'ולא פסקו']:

🌀 עיון (המשך) 🌀

על פי זה נוכל להבין כי כדי לקיים את מצות הייבום לפני מתן תורה יכול היה גם אבי המת לייבם את האלמנה. גם על ידי נישואיו לאישה היא נשארת במשפחה והופכת להיות חלק בלתי נפרד ממנה. אמנם התורה קבעה כי דווקא אחי המת ראויים לייבום, כנראה מפני שנישואי אשה צעירה עם אבי בעלה המבוגר נראים לא הגיוניים, והתורה לא רצתה לכפות על האישה מצב שכזה. תמר הצדקת לא נמנעה מכך, ולא הפריע לה להיות אשתו של יהודה המבוגר, הואיל ופעלה לשם שמים.

🌀 ביאור 🌀

וְלֹא־יִסָּף עוֹד. שורש המילה "יסף" לחיות עם תמר כבעל ואישה לכל דבר. יכול להיות יס"ף, לשון הוספה, או סו"ף, בדפוסים מאוחרים נוספה כאן לשון הפסקה, כמו "וזכרם לא יסוף דוגמא נוספת לשימוש במילה זו באופן מזרעם" (אסתר ט, כח), והיו"ד אינה מן הניב השורש אלא להטייה. הנותן מקום להבין כשתי האפשרויות. על אלדד ומידד שהתנבאו במחנה שתי אפשרויות אלה מביאות נאמר "ויתנבאו ולא יספו", ואפשר להבין שלא המשיכו להתנבאות אלא עוד". לפי ההבנה הראשונה יהודה לא פסקו, ואפשר להבין שלא הפסיקו להתנבאות אלא המשיכו, וכמו שתירגם אונקלוס שם 'ולא פסקו'.

🌀 עיון 🌀

וְלֹא־יִסָּף עוֹד. אם נאמר כפירוש הראשון שיהודה לא הוסיף עוד לבוא על תמר, הרי זה משתלב יפה עם מה שכתבנו לעיל, שכל כוונתה של תמר היתה להעמיד המשכיות ליהודה. לאחר שקיימה את המצוה והרתה ממנו שוב אין לה שום סיבה לחיות עמו.

אם נאמר כפירוש השני שיהודה ותמר המשיכו לחיות כאיש ואשה, הרי זה משום שהתורה מעידה כאן שתמר אכן היתה במהותה מתאימה להיות אשתו של יהודה, והיא היא הזיווג האמיתי שלו.

מכאן אפשר גם ללמוד זכות על ער ואונן. הנה מטרתה של מצות הייבום היא לתת המשכיות לבעל שנפטר, אך האם גם לרשעים מגיעה המשכיות? ער ואונן

אונקלוס
 כו וְהָיָה בְּעֵדֶן מִיְלֻדָּה, כו וַיְהִי בְּעֵת לְדָתָהּ וְהָיָה
 וְהָאֲתוּמִין בְּמַעְהָא:
 תְּאוּמִים בְּבִטְנָהּ:

🌀 רש"י 🌀

(כו) בְּעֵת לְדָתָהּ. וברבקה הוא אומר "וימלאו ימיה ללדת" (לעיל כב, כד),
 להלן למלאים וכאן לחסרים:

🌀 עיון (המשך) 🌀

חטאו ומתו בגלל חטאם, אך עם כל זה יהודה דואג להשאיר להם שם וזכר בעולם.
 דבר דומה ראינו גם במקרה של רות ובוועז, שבזיווגם זה עשו זכר למחלון והמשכיות
 לשמו, על אף שחז"ל דנו אותו כאדם רשע. יתכן שער הביא את תמר למשפחת
 יהודה מטעמים שאינם הגונים, ומתוך חטאו וחטא אחיו התגלגלה תמר ויועדה
 ליהודה. נמצא איפוא כי גם מתוך פועלם הרע בעולם יצרו ער ואונן את הטוב הגדול,
 והכשירו את הקרקע ללידת שושלת דוד ומלך המשיח. ואולי טמון בזה עומק
 תפקידו של המשיח - להפוך את הרע לטוב ואת הרעים לטובים.

🌀 ביאור 🌀

בְּעֵת לְדָתָהּ. 'למלאים' היינו לידה שהולידה אותם בתחילת החודש
 בתום תשעה חודשי לידה מלאים. השביעי.
 'לחסרים' היינו למניין חודשים חסר,

🌀 עיון 🌀

בְּעֵת לְדָתָהּ. מה אנו לומדים מכך שהיריון זה היה היריון קצר?

אנו רואים בפסוק הבא שפרץ עקף את אחיו בשעת הלידה. זריזות זו היא ביטוי
 של מלכות בית דוד, שתהיה הנהגה מלכותית ומכובדת ותשלוט ביד רמה, ועל כן
 הזדרז לצאת ראשון. יעקב אבינו נולד עם עֵשָׂו אחיו לרבקה לאחר היריון ארוך, כי
 ההתמודדות שלו עם עֵשָׂו היא התמודדות גלותית, הוא בורח ממנו, שולח לו מתנות,
 מנהל משא ומתן - התמודדות מתמשכת שלוקחת זמן.

אונקלוס
 כח וְהָיָה בְּמִלְדָּה וַיְהִיב
 יָדָא, וְנָסִיבַת חֵיטָא
 וְקִטְרַת עַל יָדִיהָ
 זְהוּרִיתָא לְמִימְרֵי דִין נְפִק
 קְדָמוּתָא:
 כח וַיְהִי בְּלִדְתָהּ וַיִּתֶּן יָד וַתִּקַּח
 הַמְּיֻלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל-יָדוֹ שְׁנֵי
 לְאֵמֹר זֶה יֵצֵא רִאשׁוֹנָה:

🌀 רש"י 🌀

וְהָיָה תְּאוּמִים. מלא, ולהלן "תומים" (לעיל כה, כד), חסר, לפי שהאחד
 רשע, אבל אלו שניהם צדיקים (בראשית רבה פפ"ה, ג):
 (כח) וַיִּתֶּן יָד. הוציא האחד ידו לחוץ, ולאחר שקשרה על ידו השני
 החזירה:

🌀 ביאור 🌀

וְהָיָה תְּאוּמִים. 'מלא' היינו כתיב
 מלא, שכל האותיות של המילה
 מופיעות בה, ואילו 'חסר' היינו כתיב
 חסר, והמילה מופיעה שלא בשלמותה.
 כאן המילה תאומים מלאה, ואילו
 ברבקה המילה תאומים חסרה את
 האות אל"ף. אמנם לרבקה נולדו שני
 בנים, אך רק בן אחד המשיך את דרכה,
 ונמצא שיש לה רק בן אחד. אצל
 תמר שני הבנים שייכים לעם ישראל
 ומתנהגים בדרך ה' ועל כן יש לה שני
 בנים תאומים.
 וַיִּתֶּן יָד. המילה "יתן" אינה מובנת,
 וכי מה נתינה יש כאן? מסביר רש"י
 שהכוונה הוציא את ידו.

🌀 עיון 🌀

וְהָיָה תְּאוּמִים. אצל בניה של רבקה חסרה דווקא האות אל"ף, אות האחדות, כי
 באמת לא היתה אחדות בין שני הבנים.

אונקלוס

כט וְהָיָה כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יֵצֵא
 אָחִיו וְהִתְאַמֵּר מִהַפְּרִצָּת עֲלֵיךָ
 פְּרִיץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּרִיץ: ל וְאַחַר
 יֵצֵא אָחִיו אֲשֶׁר עַל-יָדוֹ הַשְּׁנִי
 וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זֶרַח: ס חמישי

כט וְהָיָה כְּדֵי אֲתֵיב יְדֵיהָ
 וְהָא נֶפֶק אַחוּהִי וְאַמְרַת
 מָא תְּקוּף סְגִי עֲלֵךְ
 לְמִתְקָף, וְקָרָא שְׁמִיהָ
 פְּרִיץ: ל וּבְתֵר בֵּין נֶפֶק
 אַחוּהִי דְעַל יְדֵיהָ
 זְהוּרִיתָא, וְקָרָא שְׁמִיהָ
 זֶרַח:

רש"י

(כט) פְּרִצָּת. חזקת עליך חוזק:
 (ל) אֲשֶׁר עַל-יָדוֹ הַשְּׁנִי. ארבע ידות כתובות כאן, כנגד ארבעה חרמים
 שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח (ראה
 יהושע ז, כא): אדרת שנער, ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים, ולשון
 זהב אחד (בראשית רבה פפ"ה, יד):

ביאור

פְּרִצָּת. בדרך כלל שורש פר"צ
 עניינו מעשה שבירה כדי לעבור, אך לא
 מקובל להתבטא כך על לידה ויציאה מן
 הרחם. אומר לנו רש"י שכאן
 המשמעות שונה, ופירושו לשון חוזק.
 נראה שזוהי הרחבת המשמעות
 הרגילה, ופעולת הפריצה והשבירה
 נעשית בחוזקה ובהפעלת כוח.

אֲשֶׁר עַל-יָדוֹ הַשְּׁנִי. המילה "יד"
 מופיעה בפסוקים אלה ארבע פעמים:

"ויתן יד", "ותקשור על ידו", "ויהי
 כמשיב ידו", "אשר על ידו השני". חז"ל
 רואים בזה רמז למעשה עכן, מבני בניו
 של זרח, שמעל מן החרם בימי יהושע.
 כאשר יהושע כבש את הארץ כבש
 תחילה את ירחו, ומשום שהיתה זו
 העיר הראשונה וגם נכבשה במעשה
 של ניסים גלויים, קבע יהושע כי כל
 רכוש של העיר יהיה חרם לה' ואסור
 יהיה לאיש להשתמש בו. עכן שהיה
 מבני בניו של זרח, "עכן בן כרמי בן זבדי" ◀

🌀 ביאור (המשך) 🌀

בן זרח" (יהושע ז, א), לקח מן השלל, אותם לקח עכן מן החרם, וכפי שהוא נענש על כך ונידון למוות⁴⁵. מתוודה בעצמו: "ואראה בשלל אדרת הפירוש הראשון נשען על מדרש חז"ל הטוען כי החרם ממנו מעל עכן היה שלל של ארבע מלחמות: עמלק, מדין, עוג, יריחו. אם כן ארבע ידות רומז למעילה מארבע חרמות. הפירוש השני מתייחס לפריטים

שנער אחת טובה, ומאתים שקלים כסף, ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו". רש"י מסביר ש"מאתיים שקלים כסף" היינו שתי חתיכות כסף של מאתיים שקלים, סך הכל ארבעה פריטים.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

אֲשֶׁר עַל-יְדוֹ הַשְּׂנִי. כיצד נרמז כאן עניין מעילה בחרם?

נראה שהמילה "יד" רומזת ללקיחה הנעשית ביד. זרח תחילה מוציא את ידו - "ויתן יד", אז נקשר על ידו השני כדי להודיע שהוא נולד ראשון, אך באמת הוא לא יצא ראשון ומתברר שהשני לא שייך לו. "ויהי כמשיב ידו", כלומר הוא מכניס את הגניבה לביתו, ואחר כך נחשב לו מה שלקח להיות שלו - "אשר על ידו השני". להסבר משלים של דברי רש"י תמוהים אלה עיין בעיון הבא.

⁴⁵ ראה יהושע פרק ז.

🌀 רש"י 🌀

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זֶרַח. על שם זריחת מראית השני:

🌀 ביאור 🌀

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זֶרַח. "שני" הוא בד הזריחה. בצבע אדום, ועל כן הוא מסמן את

🌀 עיון 🌀

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זֶרַח. פרשייה זו סתומה, ופירושו של רש"י אף מגדיל את התמיהה. רש"י מסביר לנו שזרח הוא צדיק ולכן המילה "תאומים" בכתב מלא, ומייד אחר כך מביא את דברי חז"ל הלומדים שהמעשה שעשה זרח בלידתו מרמז על מעשה נבלה שיעשה עכן, מצאצאיו של זרח, ואם כן היכן צדקתו? רק על רשתו שמענו אך לא קיבלנו ראייה אחת על היותו צדיק!

אלא באמת רש"י רוצה שנבין שעל אף שמעשה לקיחת השלל יש בו עבירה גדולה, ועל כך אכן נענש עכן בסקילה, מכל מקום יש במעשהו מקור קדוש, ואנו זקוקים לזרח וזרעו שילוו את פרץ וזרעו המייצגים את מלכות ישראל. אמנם המעשה שעשה עכן בזמנו היה פסול ולא נכון, אך טמון בו רעיון חשוב שמבלעדיו אין אפשרות למלכות ישראל להתפתח.

איסור לקיחת השלל נועד להזכיר לעם ישראל שלא בזכות גבורתו הוא זכה לנצח את אויביו. על כן אמר ה': 'אל תקחו מן השלל, כי מצד האמת הוא אינו שלכם, שהרי לא בזכות מסירותכם ניצחתם'. במעשה לקיחת השלל כפר עכן בקביעה זו, וכביכול העיד שהניצחון בא בזכות האדם ומגיע לו שכר. בנוסף לכך, מעשה זה של לקיחת שלל באופן פרטי הוא הניגוד הגמור של מהות המלכות. המלך אינו צריך לדאוג לעצמו או לכיסו, וכל מהותו היא לדאוג לעמו, ולמסור את כל אשר יש לו לטובת העם. לקיחת השלל מבטאת אנוכיות וחיים על חשבון אחרים, מלבד מה שמבטאת כפירה בניסים ובמעשי ה'.

שני הפירושים ברש"י רומזים לשני החסרונות האלה. הפירוש הראשון, הסובר שעכן לקח גם משלל של מלחמות אחרות ולא רק מחרם יריחו, רואה את החיסרון במעשהו מצד האנוכיות וחוסר התחשבות באחרים. אין כאן כפירה בניסים שעשה ה' משום שבשאר המלחמות לא היו ניסים גלויים כל כך כמו ביריחו. לעומת זאת הפירוש השני רואה את החיסרון דווקא בכפירה בניסים, ומתמקד בחרם יריחו דווקא.

עיון (המשך)

אך הנה, בעבירה של עכן טמונים גם רעיונות שיש בהם אמת: אל לו לאדם לשים בטחונו בה' ולא להילחם בכל כוחו ובכל עוזו. האדם צריך להשתדל ולהתאמץ ותוך כדי כך לבטוח בה', אך ישיבה בחיבוק ידיים תוך ציפייה שה' יילחם לנו היא מעשה שגוי. "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (שמות יד, יד) נאמר רק בקריעת ים סוף, שם רצה הקב"ה להוכיח באותות ובמופתים ובניסים גלויים את כוחו וגבורתו, ועל כן באופן חריג דרש מעם ישראל שלא יעשו מאומה להצלתם, אך לדורות עם ישראל נזקק להילחם בעצמו ולבטוח בה', בבחינת "תנו עוז לא-להים". והנה באמת, מייד אחרי שהתברר חטאו של עכן חזרו ישראל בתשובה, ויהושע הובטח על ידי ה' שינצח במלחמה עם העי, אך מכל מקום על אף ההבטחה פעל יהושע בכל כוחו, ותכנן תכנון משוכלל כדי לגבור על האויב. ואכן, יהושע וישראל ניצחו ושללה של העי לא נאסר. אם כן, טענתו של עכן לראות באדם שותף פעיל עם הקב"ה הוא רעיון נכון, אלא שמלחמת יריחו היתה מלחמה יוצאת מן הכלל, שם ה' נלחם עבור ישראל וישראל לא עשה כלום, וכמו ביציאת מצרים. בשאר מלחמות ישראל צריכים להתכונן ולהילחם בכל הכוח, תוך כדי ביטחון בקב"ה, וזהו תפקידו של מלך ישראל.

גם הדאגה לשמור לעצמו צורכי מחיה היא ביסודה רעיון נכון, אלא שצריך לעשות זאת מתוך עבודה נמרצת ולא כגנב בלילה. הרצון לדאוג לכלכלה הוא רעיון נכון, ואף זהו רעיון הנדרש ללוות את המלך.

על פי זה נוכל להבין מדוע זרח הוא 'הצל' הנלווה לפרץ ומאיר לו את הדרך. המלך צריך ללמד לאומה היאך כל אחד צריך לדאוג לעצמו ולמשפחתו, ולא לחשוב שאחרים ידאגו לו ויפול לנטל על הציבור, אלא צריך להתאמץ ולהשתדל ככל יכולתו.

על אף שלא יצא שום מנהיג מזרעו של זרח, מכל מקום הוא מאיר את הדרך במעשה של עכן, משום שהרעיונות העומדים בבסיסו הם נכונים, רק היישום שלהם באותה שעה ובאותו האופן היה שגוי.

אונקלוס

א וְיֹסֵף אֶתְחַת לְמִצְרַיִם,
וְזָבְיָהּ פּוֹטִיפֶר רַבָּא
דְּפִרְעָה רַב קְטוּלָא
גְבָרָא מִצְרָאָה מִיָּדָא
דְּעִרְפָּא דְאַחַתוּהִי
לְתַמּוֹן:

לט א וְיֹסֵף הוֹרֵד מִצְרַיִם
וְיִקְנֶהוּ פּוֹטִיפֶר סָרִיס פִּרְעֹה
שֶׁר הִטְבַּחִים אִישׁ מִצְרַיִם מִיָּד
הַיִּשְׁמַעֲאֵלִים אֲשֶׁר הוֹרְדוּהוּ
שָׂמָה:

🌀 רש"י 🌀

(א) וְיֹסֵף הוֹרֵד. חוזר לענין ראשון, אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף, לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד, כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר, לומר לך, מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים, שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו, ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה (בראשית רבה פפ"ה, ב):

🌀 ביאור 🌀

וְיֹסֵף הוֹרֵד. סיפורו של יוסף הופסק באמצעו, בשלב שלאחר המכירה, ואז עברה התורה לספר את סיפורו של יהודה, כדי לחזור ולספר את סיפורו של יוסף מאותה נקודה בה הופסק. מדוע קטעה התורה את סיפור יוסף? הרי לכאורה אפשר היה לספר את סיפורו של יהודה לפני סיפורו של יוסף, בתחילת פרשת וישב, ורק לאחריו להתחיל לספר את סיפור יוסף מתחילתו עד סופו! ניתן היה לומר בפשטות, ששני הסיפורים אירעו כרונולוגית באותו הזמן במקביל, ובאותן

השנים בהן יוסף היה עבד במצרים - יהודה אחיו נקלע לאסון משפחתי והסתבך עם תמר. רש"י אינו מפרש כן, משום שהוא מבין שהתורה רומזת על קשר הדוק בין שני הסיפורים, שהוא למעשה קשר כפול. סיפורו של יהודה פותח במילים "ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו" (לח, א), ורומז לזיקה בין מכירת יוסף לירידתו של יהודה מגדולתו⁴⁶. גם פרק זה, אשר חוזר לסיפורו של יוסף, פותח בוי"ו החיבור: "ויוסף הורד מצרימה", ומשמע שיש גם חיבור וקשר בין המשך סיפורו של

⁴⁶ וראה מה שכתב רש"י שם.

🌀 ביאור (המשך) 🌀

יוסף לסיפורו של יהודה. הקשר בין סיפור יהודה למכירת יוסף הוזכר בדברי רש"י גם בתחילת הפרק הקודם, והוא שבעקבות מכירת יוסף הורידו האחים את יהודה מתפקידו כמנהיג המשפחה. רש"י מוסיף שיש גם קשר בין המתרחש בפרק זה, בו מתנכלת אשת פוטיפר ליוסף, לבין מעשה תמר. בשני הסיפורים מסופר על אשה הנוקטת יוזמה ומנסה לפתות גבר למעשה זנות, ובשני הסיפורים היה מקום לחשוב שזהו מעשה פסול. רש"י, בעקבות חז"ל, מגלה לנו כאן, בתחילת הפרק, שגם אשת פוטיפר פעלה לשם שמים, ואף היא, כמו תמר, לא עשתה זאת אלא כדי להוליד ילדים ולא כדי ליהנות ממעשה זנות.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

יוסף הורד. מעניין לראות שרש"י לומד מסמיכות שני הסיפורים עניינים חיוביים. הורדת יהודה מגדולתו על ידי אחיו מלמדת על ניצני תשובה וחרטה של האחים על מעשה המכירה⁴⁷. האחים מתרחקים ממי שנתן להם עצה לא מוסרית. מעשה תמר היה לשם שמים ונעשה רק כדי להוליד מיהודה בנים (כפי שכתב רש"י לעיל לח, יד), ואכן על ידי כך הפכה תמר את יהודה להיות אביו של משיח. גם במעשה של אשת פוטיפר רואה רש"י ניצוץ של קדושה. אשת פוטיפר ראתה ביוסף משהו עדין וטהור, בניגוד לפוטיפר בעלה, שהיה כנראה אדם גס.

אולם אסור להתבלבל! אין בדברים של רש"י שום הצדקה למעשה זה של אשת פוטיפר. רש"י ודאי לא מתכוון לומר שבגלל שאדם רואה באיזה חיזיון שהוא צריך להתחתן עם אישה פלונית, אזי מותר לו לעשות מעשים שלא ייעשו כדי להשיג אישה זאת. זהו ודאי איסור חמור! לא רק שאסור לו לעשות מעשה איסור של נגיעה או ביאה בזמן שהיא נשואה, אלא גם אסור לעשות שום מעשה אשר מטרתו להביא לפירוד בין בני הזוג. אלא כוונת רש"י לומר שעל אף חומרת המעשה והבעייתיות הגדולה שבו, יש ברוע הזה גם ניצוץ של טוהר. היא הצליחה להכיר בגדלותו של יוסף ובערכו, והבינה שאין להשוות אותו לשום גבר הנמצא בסביבתה.

⁴⁷ וראה מה שכתבנו בעיון לעיל לח, א.

אונקלוס

ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ
 מְצַלִּיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו
 הַמְצָרִי: ג וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה
 אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה
 יְהוָה מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ:
 ב וַהֲוֵה מִימְרָא דִּי
 בְּסַעֲדִיה דְּיוֹסֵף וַהֲוֵה
 גְּבַר מְצַלַח, וַהֲוֵה בְּבֵית
 רַבּוּנִיָּה מְצַרָּה: ג וַחֲזָא
 רַבּוּנִיָּה אֲרִי מִימְרָא דִּי
 בְּסַעֲדִיה, וְכֹל דְּהוּא
 עָבִיד יִי מְצַלַח בְּיָדֵיה:

🌀 רש"י 🌀

(ב) כִּי יְהוָה אִתּוֹ. שם שמים שגור בפיו (תנחומא וישב ח):

🌀 ביאור 🌀

כִּי יְהוָה אִתּוֹ. איך ראה פוטיפר שה' שם שמים היה שגור בפיו של יוסף, עם יוסף? בגלל שכל אשר הוא עושה הוא מצליח? הרי אפשר להסביר שהצלחותיו באו לו בזכות כישרונות מיוחדים שיש בו! לכן מפרש רש"י

🌀 עיון 🌀

כִּי יְהוָה אִתּוֹ. כאן אנו רואים את גדלות האמונה של יוסף. הוא הושלך על ידי אחיו אל הבור, אחר כך נמכר כעבד כמה פעמים, ונאלץ לשרת בבית מצר, אך הוא אינו מתלונן כלל על מר גורלו, אלא אדרבה, הוא מודה כל יום לה' יתברך על חסדו ועל אמינותו. אין ספק שגדלות רוח זו עשתה רושם על כל הסובבים אותו. זהו גם שיעור חשוב בשביל כל אחד ואחד מאיתנו, לדעת גם בעיתות משבר להודות לה'.

אונקלוס

ד וּמִצָּא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו
 וַיִּשְׂדֶּת אֹתוֹ וַיִּפְקְדֵהוּ עַל-
 בֵּיתוֹ וְכָל-יִשְׁ-לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ:
 ד וַאֲשַׁבַּח יוֹסֵף רַחֲמֵינָן
 בְּעֵינוֹהֵי וְשִׁמְיֵשׁ יְתִיָּה,
 וּמְנִיָּיה עַל בֵּיתִיהָ וְכָל
 דְּאִית לִיהָ מְסַר בְּיָדֶיהָ:

🕒 רש"י 🕒

(ד) וְכָל-יִשְׁ-לוֹ. הרי לשון קצר, חסר 'אשר':

🕒 ביאור 🕒

וְכָל-יִשְׁ-לוֹ. 'לשון קצר' היינו
 שלכאורה חסרה מילה במשפט, וכדי
 לפרשו יש להוסיפה. את הביטוי "וכל
 יש לו" לכשעצמו ניתן היה לפרש כ'יש
 לו כל', כלומר שהיה פוטיפר עשיר גדול
 והיה לו הכל, ואת רכושו הרב נתן ביד
 יוסף. רש"י משלים את המילה החסרה
 ומבאר שכאילו נאמר 'וכל אשר יש לו',
 כלומר כל מה שיש לו - בין רב בין מעט
 - נתן פוטיפר ביד יוסף. ואכן בפסוק
 הבא נאמר המשפט באופן מלא: "ויהי
 מאז הפקיד אותו בביתו ועל כל אשר
 יש לו".

🕒 עיון 🕒

וְכָל-יִשְׁ-לוֹ. מדוע התורה העלימה כאן את המילה 'אשר'? אין להסתפק
 בתשובה שזוהי דרך ביטוי וכך מקובל במקרא, שהרי בשני הפסוקים הבאים מופיע
 הביטוי המלא שלש(!) פעמים: "ויהי מאז הפקיד אותו בביתו ועל כל אשר יש לו",
 "ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו", ובפסוק ו': "ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו
 מאומה" (אמנם כאן בלי המילה "יש").

נראה לומר שישנה כאן הדרגתיות. בתחילה, לפני בואו של יוסף אל בית פוטיפר,
 הקשר של פוטיפר אל רכושו היה מתוך הרגשה חזקה של בעלות, כי אדם שעסוק
 בטיפול ברכושו הפרטי הוא מרגיש קשור אליו בקשר חזק, על כן נאמר על פוטיפר
 "כל יש לו", בלי 'אשר', להדגיש את הקירבה החזקה בינו לבין רכושו. מיום שיוסף
 החל לטפל ברכושו ולהיות אחראי עליו, סרה האחריות והדאגה מעל פוטיפר
 וממילא נוצר איזשהו מרחק בינו לבין רכושו, והמרחק ניכר במילה 'אשר' - "כל
 אשר יש לו". ולבסוף, לאחר שראה שהוא יכול לסמוך על יוסף לגמרי סרה ממנו
 אפילו הרגשת ה"יש", וממילא - "ולא ידע אתו מאומה". שוב לא היה טרוד כלל
 בממונו ורכושו, והיה עסוק רק בליהנות מן הלחם אשר הוא אוכל.

אונקלוס

ה וְהוּהוּ מְעַדְדִין דְּמַנְי יְתִיָּה
 בְּבֵיתִיהָ וְעַל כָּל דְּאִית
 לִיהָ וּבְרִיךְ יְיָ יְתֵית בֵּית
 מְצַדָּאָה בְּדִיל יוֹסֵף,
 וְהוּהוּ בְּרַכְתָּא דִּי בְּכָל
 דְּאִית לִיהָ בְּבֵיתָא
 וּבְחַקְלָא: וּשְׁבַק כָּל
 דְּלִיָּה בִּידָא דְּיוֹסֵף וְלֹא
 יָדַע עֲמִיָּה מְדַעַם אֱלֹהִין
 לְחַמָּא דְּהוּא אָכִיל,
 וְהוּהוּ יוֹסֵף שְׁפִיר בְּרִיָּא
 וַיָּאִי בְּחֻזָּא:

ה וַיְהִי מֵאִזְּ הַפְּקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ
 וְעַל כָּל־כָּל־אֲשֶׁר יִשְׁלֹו וּבְרַךְ
 יְהוָה אֶת־בֵּית הַמְּצַרִּי בְּגִלְלֵ
 יוֹסֵף וַיְהִי בְּרַכַּת יְהוָה בְּכָל־
 אֲשֶׁר יִשְׁלֹו בְּבֵית וּבִשְׂדֵה:
 וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא־יָדַע
 אֶתֹּ מְאוּמָה כִּי אִסְהֶלְחֶם
 אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף
 יִפְה־תֵּאֲרַר וַיִּפֶּה מְרֹאָה: שְׁשׁי

רש"י

(1) וְלֹא־יָדַע אֶתֹּ מְאוּמָה. לא היה נותן לבו לכולם:

כִּי אִסְהֶלְחֶם. היא אשתו, אלא שדבר בלשון נקיה (בראשית רבה פפ"ו, ו):

ביאור

פשוטו, ופשט הכתוב לומר "הלחם
 אשר הוא אוכל" היינו האוכל אשר היה
 אוכל, אלא רש"י מסביר שיש לראות
 אכילה זו כשם כללי לצריכה הקבועה
 שלו, לצורכי גופו, ועיקרם ענייני אישות
 שלו עם אשתו.

רש"י מדגיש זאת כאן משום שזוהי
 נקודת מפתח להבנת המשך הסיפור.

וְלֹא־יָדַע אֶתֹּ מְאוּמָה. אין הכוונה
 פשוטיפר לא ידע כלל מה מתרחש
 בביתו ומה יוסף עושה, אלא לומר
 שהוא הרגיש כל כך בטוח במעשיו של
 יוסף עד שלא היה מוטרד כלל מרכושו.
 כִּי אִסְהֶלְחֶם. אומר רש"י שהפסוק
 רומז לאשתו של פוטיפר, לומר שנתן
 ליוסף את כל אשר לו, מלבד את אשתו.
 אמנם ודאי ש'אין מקרא יוצא מידי

אונקלוס

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֵּשֶׂא אִשְׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שְׁכַבָּה עִמִּי:

וַיְהוּה בְּתֵר פְּתַגְמִיא הָאֵלִין וּזְקַפַּת אֶתֶת רְבוּנִיהָ יֵת עֵינְהָא בְּיוֹסֵף, וְאִמְרַת שְׁכֹב עִמִּי:

🕒 רש"י 🕒

וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאֵר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו. אמר הקב"ה, אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך, אני מגרה בך את הדוב (תנחומא וישב ח), מיד "ותשא אשת אדוניו" וגו':

🕒 עיון (על עמוד קודם) 🕒

פִּי אִם־הֶלְחֵם. חייו של פוטיפר הפכו להיות חיים של נהנתן. שוב אין הוא טרוד כלל בענייני ביתו ועסקיו, והוא פנוי לתענוגות החיים. מכאן יש ללמוד עניין מוסרי חשוב, המופיע בדברי חז"ל (אבות דרבי נתן): "רבי יהודה בן בתירא אומר: אדם שאין לו מלאכה לעשות, מה יעשה? אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה ילך ויתעסק בה, שנאמר: 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך'". כלומר, גם מי שאין לו צורך לעבוד, או שאין לו עבודה, מכל מקום צריך שימצא לו תעסוקה, כי הבטלה והנהנתנות הן שורש לחטאים.

🕒 ביאור 🕒

וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאֵר. מדוע התורה מספרת כאן על יופיו של יוסף? היה נראה לומר שמידע זה נכתב כאן כדי להסביר מדוע אשת פוטיפר נשאה עיניה אל יוסף. אמנם רש"י רואה כאן משמעות נוספת, משום שלכאורה קשה, מדוע נתון זה נכתב באותו פסוק בו נאמר שפוטיפר עזב כל אשר לו ביד יוסף? לכאורה אין ליופיו של יוסף שייכות לפסוק זה. אלא, אומר רש"י, יש קשר בין תחילת הפסוק לסופו: הואיל ופוטיפר הפקיד את יוסף על ביתו ומינה אותו אחראי על כל נכסיו, נתמלא יוסף הרגשת גאווה וחשיבות, שכח את החינוך שקיבל בבית אביו, והחל להתנהג כאנשי המקום ונתן חשיבות לאכילה, לשתייה ולהופעתו החיצונית.

אונקלוס

ח וְסָרִיב וְאָמַר לְאַתָּת רְבוּנִיהָ הָא רְבוּנִי לָא יָדַע עִמִּי מָא בְּבֵיתָא, וְכָל דְּאֵית לִיה מְסַר בְּיָדֵי: ט לִית דְּרַב בְּבֵיתָא הָדִין מְנִי וְלֹא מְנַע מְנִי מְדַעַם אֱלֹהִין יִתִּיךְ בְּדִיל דְּאֵת אֲתַתִּיהָ, וְאֵיכְדִין אֲעֵבִיד בְּשֵׁתָא רַבָּתָא הָדָא וְאַחוּב קָדַם יי:

ח וַיִּמְאָן וַיֹּאמֶר אֶל-אִשְׁתֵּי אֲדֹנָיו הֲנָן אֲדֹנֵי לֹא-יָדַע אֶתִּי מִהַבַּיִת וְכָל אֲשֶׁר-יֵשְׁלוּ נָתַן בְּיָדֵי: ט אֵינְנוּ גְדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא-חָשַׁךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִסְרוּתְךָ בְּאִשְׁרֵי אֶתְ-אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הַרְעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים:

❧ רש"י ❧

(ז) וְתִשָּׂא אֶשֶׁת-אֲדֹנָיו וגו'. כל מקום שנאמר "אחר" סמוך (בראשית רבה פמ"ד, ה, כרב הונא):
(ט) וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים. בני נח נצטוו על העריות (ראה סנהדרין נו ע"א):

❧ ביאור ❧

וְתִשָּׂא אֶשֶׁת-אֲדֹנָיו מדוע נאמר "ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה", הרי לכאורה אין קשר בין פסוק זה לפסוק הקודם, וכי בגלל שיוסף היה אחראי על הנכסים והיה יפה תואר זה מסביר את מעשיה של אשת פוטיפר? אמנם לפי דברי רש"י בפסוק הקודם הקשר מובן: אחרי שיוסף החל להתנהג כמצרי, והקפיד על הופעה חיצונית מודרנית המתאימה לרוח התרבותית הקלוקלת של מצרים, או אז החלה אשת פוטיפר להתעניין ביוסף. אלמלא נהג כן לא היתה רואה בו אשת פוטיפר מועמד אפשרי למעשה זנות.

אונקלוס
 , וַיְהִי כַּדְבָרָה אֶל-יוֹסֵף יוֹם ו
 יוֹם וְלֹא-שָׁמַע אֵלָיָה לְשֹׁכֵב
 אֶצְלָה לְהִיּוֹת עִמָּה:
 , וַהּוּהַ כַּד מַלְּיֵלַת עִם
 יוֹסֵף יוֹם יוֹם, וְלֹא קָבִיל
 מִנָּה לְמִשְׁכָּב לְוֹתָהּ
 לְמַהוּי עִמָּה:

❧ רש"י ❧

(י) לְשֹׁכֵב אֶצְלָה. אפילו בלא תשמיש (בראשית רבה פפ"ז, ו):

❧ ביאור (על עמוד קודם) ❧

וְחָטְאֵתִי לְאֱלֹהִים. יוסף מאריך בדבריו לאשת פוטיפר ומסביר לה עד כמה האדון סומך עליו ונותן לו יד חופשית בכל, ורק אותך, שאת אשתו, הוא מנע ממני. לכאורה אחר כל ההקדמה הזאת היינו מצפים מיוסף לומר שחטא עם האישה יהיה חטא חמור כנגד האדון ובגידה באמונו - אך יוסף אינו אומר כן, אלא אומר "וחטאתי לא-להים!"
 מסביר רש"י שיש כאן בדברי יוסף נימוק נוסף. לא זו בלבד שמצד הנאמנות לאדון ועל פי המוסר האנושי ישנו כאן מעשה שאינו ראוי, אלא אף יש כאן צו א-לוהי עליון בו נצטוו כל בני האדם, ונאסרו על עריות ועל אשת איש.

לְשֹׁכֵב אֶצְלָה. לעיל (בפסוק ז) ביקשה האישה מיוסף "שכבה עמי" אך יוסף סירב, ואף נימק באריכות את סירובו (פסוקים ח-ט). בפסוק זה מסופר שהאישה לא התייאשה מסירובו והמשיכה לדבר עמו "יום יום" בניסיון לשכנעו, אך יוסף המשיך בסירובו. אילו הפסוק רצה לספר לנו רק שיוסף סירב להצעתה - די היה לו לכתוב "ולא שמע אליה". מדוע הוסיף את המילים "לשכב אצלה להיות עמה"? משמע מכאן שאשת פוטיפר צימצמה את בקשתה הראשונית, ושוב לא ביקשה מיוסף "שכבה עמי" אלא רק "לשכב אצלה", כלומר רק שישכב לידה ויחבק אותה בלא תשמיש.

❧ עיון (על עמוד קודם). ❧

וְחָטְאֵתִי לְאֱלֹהִים. רש"י מגלה לנו כי בשעת ניסיון מול חטא לא תועיל ההכרה שזהו חטא מוסרי. על האדם להזכיר לעצמו שיש בזה גם צו עליון, ועל ידי כך אולי יוכל להימנע מלחטוא.

🌀 רש"י 🌀

להיות עמה. לעולם הבא (בראשית רבה פ"ז, ו, עיי"ש):

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

לְשֹׁכֵב אֶצְלָהּ. הואיל והבקשה של אשת פוטיפר היתה רק שישכב אצלה ללא תשמיש - מדוע סירב יוסף לכך? נראה שיוסף סירב לכך משתי סיבות: א) יודע היה יוסף כי כך היא דרכו של היצר: תחילה אומר לו לאדם: מעשה זה הוא עניין של מה בכך ואין בו שום נזק, הרי זה לא עצם המעשה אלא רק חיבוק, אך כאשר מגיעים למצב כזה משתלטת התאוה ואין לאדם שליטה על יצרו. ב) גם אם היה יוסף משוכנע שיוכל לעמוד ביצרו ולא יבוא אליה, מכל מקום עצם מעשה הקירבה עם אשת רעהו היא איסור בפני עצמו. אמנם בימי יוסף עדיין לא גזרו חכמים על היחוד, ולא היה אסור אלא מעשה הביאה עצמו, אך באמת מהות האיסור אינה רק עצם המעשה אלא היא רעיון רחב יותר. אישה ובעלה הם כגוף אחד, ואל לה לאישה אפילו להרהר בגבר אחר, כי יש בכך פגיעה באותה אחדות אידיאלית שבינה ובין בעלה. אמנם התורה אסרה רק את עצם המעשה, משום שזהו המעשה המשפטי בו האישה פוגמת את מעמדה האישי, אך חכמים זיהו את מהות האיסור ואסרו אף על היחוד⁴⁸ ועל כל סוג של קירבה הפוגמת בקדושה הנדרשת מן האדם. זאת דוגמא נוספת לכך שחלק נכבד מגזירת חכמים בא לגלות את מהות האיסור מן התורה.

🌀 ביאור 🌀

להיות עמה. דברי רש"י לכאורה עמה? מסביר רש"י שיוסף סירב שתומים, כי מה עניין עולם הבא לכאן? אפילו לקשר שאין בו מגע פיזי כלל, לעיל בסמוך למדנו ברש"י שיוסף קשר רוחני של ישיבה משותפת ושיחה סירב אפילו לשכב אצלה בלא תשמיש, בעניינים גבוהים ורוחניים. ומהו אם כן הסירוב הנוסף "להיות

🌀 עיון 🌀

להיות עמה. הנה בתחילת פרק זה כתב רש"י שאישה זו התכוונה לשם שמים, ומסתבר שראתה ביוסף אישיות מיוחדת בעלת רמה רוחנית גבוהה, ונמשכה אחריו דווקא בגלל רמה רוחנית זו. יוסף סירב אפילו לשבת ולשוחח עמה ביחידות בדברים רוחניים, הואיל והיא אישה נשואה ואסור לגבר זר לפתח עמה כל סוג של קשר, אפילו מן הסוג הגבוה ביותר. להלן (מא, מה) נראה שיוסף אכן התחתן עם בתם של

⁴⁸ ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך יחוד, על מקור איסור יחוד ומעמדו ההלכתי.

עיון (המשך)

פוטיפר ואשתו, וכנראה באמת היתה במשפחה זו רגישות לרוחניות ומשיכה לטוב הפנימי של יוסף.

בהימנעות זו מלמד אותנו יוסף הצדיק שגם רצונות לקשר רוחני "לשם שמים" אינם מצדיקים בשום פנים ואופן לעבור בשבילם שום עבירה. אין זה משנה אם הרצון להתקרב אל יוסף הוא משיכה מינית או משיכה רוחנית, בכל מקרה הדבר אסור בתכלית האיסור, ואין שום לגיטימציה ושום הצדקה למעשה נבלה שכזה. קשר רוחני עם אישה נשואה הוא פסול והוא אפילו חמור יותר מקשר פיזי. אמנם ההלכה אסרה בעיקר את מעשה הביאה עצמו, אך קשר אישי-רוחני במהותו הוא עוצמתי וחזק יותר מאשר קשר פיזי. על הגברים להימנע מכל סוג של קשר כזה עם נשים של גברים אחרים, ואף על הנשים הנשואות להיזהר ולא ליצור קשרים שכאלה עם גברים זרים, יהיו כריזמטים ובעלי שאר רוח ככל שיהיו.

והנה ראיתי מי שרוצה להצדיק את מעשהו של דוד המלך ששכב עם בת שבע, ומסביר שהואיל וראה דוד שממנה ייצא המשיח התיר לעצמו לבוא עליה, ואם כן הייתה זו 'עבירה לשם שמים'. ואני נחרד ומזדעזע למשמע דברים אלה, כי אדרבה, הרי זה הופך את העבירה לחמורה יותר - וכי מי התיר לאדם לשכב עם אישה נשואה כדי להביא את המשיח? לא זו בלבד שעבר עבירה חמורה של גילוי עריות, שהיא אחת משלש עבירות של ייהרג ובל יעבור, ובא על אשת איש, אלא אף חטא בזה בעוון כפירה ממש, שעלתה בדעתו המחשבה שבידי האדם להתיר לעצמו לעשות עבירה בגלל איזו שהוא רצון נעלה! ומלבד העבירה ומחשבת הכפירה, יש במעשה כזה גם מידה מגונה של גאווה גדולה. פירוש זה בא לכאורה להקל בחטאו של דוד המלך, אך באמת אין הוא מקל מעליו כלל, אלא אדרבה, הוא אף מחמיר ומעצים את חומרת המעשה! על כן אין להעלות על הדעת פירושים מן הסוג הזה כדי להסביר מעשיהם של צדיקים.

ואם תשאל, אם דוד המלך חטא בחטא חמור שכזה, היאך אנו רואים אותו לדורות כדמות מופת, והוא 'נעים זמירות ישראל', המלך שעניי כל העם מצפות ומייחלות לחידוש מלכותו על ידי מלך המשיח שיהיה מצאצאיו? התשובה היא, שגדלותו ועוצמתו האישית של דוד הוכחה במעשה התשובה הגדולה שעשה על חטא זה. האדם עלול ליפול ולחטוא, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, אבל בכוחו גם לקום ולהתרומם. משום כך דוד המלך הוא אביו של מלך המשיח, כי זהו בדיוק תפקידו של מלך המשיח, לתקן את העולם, להעלות אותו מרע לטוב ולהחזיר את כל העולם בתשובה. בתשובתו הראה דוד המלך את הדרך לכל הנופלים, שגם אחרי נפילה אפשר להתרומם ולהתקרב לה' יתברך.

אונקלוס

יא וְהָיָה כִּי־יִמָּא הַדִּין יא וְיִהְיֶה כִּהְיוֹם הַזֶּה וַיָּבֵא
 וְעָאֵל לְבֵיתָא לְמַבְדֵּק הַבַּיִתָּה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ וְאִין
 בְּכַתְּבֵי חֲשַׁבְנִיָּה, וְלִית אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבַּיִת שֶׁם בְּבֵית:
 אָנֹשׁ מֵאֲנָשֵׁי בֵּיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא:

🌀 רש"י 🌀

(יא) וְיִהְיֶה כִּהְיוֹם הַזֶּה. כלומר, ויהי כאשר הגיע יום מיוחד, יום צחוק, יום איד שלהם, שהלכו כולם לבית עבודה זרה, אמרה: אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה. אמרה להם: חולה אני ואיני יכולה לילך (סוטה לו ע"ב):

🌀 עיון (המשך) 🌀

יוסף הצדיק מראה לנו את הדרך להימנע מן החטא. על אף שבוודאי הבין שיש ברצונה של אשת פוטיפר להתקרב אליו עניין מסויים של טהרה, מכל מקום הוא סירב לכל סוג של קירבה אליה, וסופו לשאת בהיתר את בתה.

🌀 ביאור 🌀

וְיִהְיֶה כִּהְיוֹם הַזֶּה. הביטוי "ויהי כהיום הזה" הוא חריג ומעורר תמיהה, ולכן רש"י מבאר. אותו היום לא היה סתם יום של חול אלא היה יום מיוחד, יום חג של עבודה זרה. היום הזה גרם לכך שלא היו אנשים בבית, כמו שנאמר בהמשך הפסוק "ואין איש מאנשי הבית שם בבית"⁴⁹, וכך הצליחה אשת פוטיפר להתייחד עם יוסף לבדה.

🌀 עיון 🌀

וְיִהְיֶה כִּהְיוֹם הַזֶּה. רש"י מדגיש לאיזו שפלות הגיעה אשת פוטיפר, שמנצלת יום חג דתי כדי לעשות מעשה זנות ולמעול מעל בבעלה. כמו כן רש"י מכריז ומודיע לנו שלא היה זה רגע של מעידה רגעית והשתלטות היצר על אשת פוטיפר, אלא היה זה מעשה שהיה מתוכנן על ידה בקפידה ובקור רוח.

⁴⁹ זו היתה שאלת הגמרא (סוטה לו ע"ב): "אפשר בית גדול כביתו של אותו רשע לא היה בו איש?".

🌀 רש"י 🌀

לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ. רב ושמואל, חד אמר מלאכתו ממש, וחד אמר לעשות צרכיו עמה, אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו', כדאיתא במסכת סוטה (לו ע"ב):

🌀 ביאור 🌀

לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ. על פי הפשט "מלאכתו" היינו עבודתו הרגילה של יוסף בבית, שהרי היה אחראי על כל אשר שם, ובוודאי נדרש ממנו לעשות בו מלאכות רבות. אמנם יש שראו כאן ניסוח בלשון נקייה לעניין תשמיש⁵⁰, והתורה אכן רומזת שיוסף התכוון בתחילה לחטוא עם אשת פוטיפר, ורק

ברגע אחרון הוא נרתע וחזר בו ולא עבר עבירה. 'נראית לו דמות דיוקנו של אביו', כלומר יוסף הבין שאם הוא יעבור את העבירה החמורה הזאת הוא ינתק את עצמו רוחנית מאביו. רש"י לכאורה אינו מכריע במחלוקת אלא מציג בפנינו את שתי הדעות.

🌀 עיון 🌀

לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ. דווקא הפירוש אשר לכאורה מחמיר עם יוסף ומייחס לו כוונות זדון - הוא אשר מדגיש את גדלותו! מסתבר שיוסף לא היה גיבור על-אנושי שאין לו תאוות ויצרים, אלא אף הוא מתמודד ונאבק עם היצר. לאחר הפצרותיה התכופות של אשת פוטיפר יוסף נשבר וכמעט נכשל עמה, אך ברגע האמת כוח מצפונו התגבר ועל אף הקושי הגדול הוא הצליח לכבוש את יצרו ולהימנע מן החטא. מעשה זה הפך את יוסף להיות "יוסף הצדיק", והוא מהווה דוגמא ומופת לכך שיש בכוחו של אדם לעמוד מול יצרו, על אף שיש לו תאוה וחולשה לכך, ולהימנע מלעבור על דבר ה'.

כאן אנו רואים את החשיבות הגדולה של החינוך בבית ושל דמות ההורים. יוסף ראה בעיני רוחו את דמותו של אביו, ועל ידי כך נזכר בכל התורה והערכים שלמד בביתו, וזה נתן לו את הכוח להתגבר על יצרו בשעה הכי קשה.

⁵⁰ תוס' שם (ד"ה לעשות צרכיו) כתבו שמלבד המילה "מלאכה" גם המילה "ויבוא" רומזת לעניין ביאה.

אונקלוס

יב וְאַחַדְתֵּיהָ בְּלִבוֹשֵׁיהָ
 לְמִימְרָ שְׂכֹב עִמּוֹ
 וְשִׁבְקֶיהָ לְלִבוֹשֵׁיהָ
 בִּידָהּ וְעָרַק וּנְפַק
 לְשׁוֹקָא: ג וְהָיָה כִּד חֲזַת
 אָרִי שִׁבְקֶיהָ לְלִבוֹשֵׁיהָ
 בִּידָהּ, וְעָרַק לְשׁוֹקָא: יד
 וְקָרַת לְאֲנָשֵׁי בֵּיתָהּ
 וְאָמְרַת לְהוֹן לְמִימְרָ
 חֲזוּ אֵימִי לְנָא גְבָרָא
 עֲבָרָאָה לְחִיכָא בְּנָא,
 עָאֵל לְוֹתִי לְמִשְׁכַּב עִמּוֹ
 וְקָרִית בְּקָלָא רָמָא:

יב וְתַתְּפֹשֶׁהוּ בְּבִגְדוֹ לְאֹמֶר
 שְׂכָבָה עִמּוֹ וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בִּידָהּ
 וַיִּנָּס וַיֵּצֵא חֲחוּצָה: ג וַיְהִי
 כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עֲזַב בְּגָדוֹ בִּידָהּ
 וַיִּנָּס חֲחוּצָה: יד וְתִקְרָא לְאֲנָשֵׁי
 בֵּיתָהּ וְתֹאמַר לָהֶם לְאֹמֶר רְאוּ
 הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֲבָרִי לְעַחֵק
 בָּנוּ בָּא אֵלַי לְשֹׁכֵב עִמּוֹ
 וְאִקְרָא בְּקוֹל גְּדוֹל:

🕒 רש"י 🕒

(יד) ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה, "הביא לנו" ולא פירש מי הביאו, ועל בעלה אומרת כן:

🕒 ביאור 🕒

ראו הביא לנו. לעיתים המקרא משמיט את מילת הנושא או עושה הפעולה, במקום שהדבר ברור ומובן מאיליו גם מבלי לציינו בפירוש, ורש"י מכנה תופעה זאת 'לשון קצרה'⁵¹. בדברי אשת פוטיפר חסרה המילה

"בעלי", שהרי הוא אשר הביא את יוסף אל ביתו. אשת פוטיפר מאשימה את בעלה על כך שהכניס אדם מפוקפק אל תוך ביתם, וכביכול מטרתו בכך היתה להתעלל בבני ביתו.

⁵¹ ראה להלן רש"י מא, יג ד"ה השיב על כני: "...ולא פירש מי השיב, לפי שאין צריך לפרש מי השיב - מי שבידו להשיב והוא פרעה, וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר".

אונקלוס

טו וַיְהִי בְשִׁמְעוֹ כִּי־הִרְיַמְתִּי
 קוֹלִי וְאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ
 אֶצְלִי וַיֵּנֶס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:
 טו וַהֲוֶה כַּד שְׁמַע אֲדִי
 אֲדִימִית קְלִי וְקָרִית,
 וְשִׁבְקִיה לְלִבּוֹשִׁיה לְוֹתִי
 וְעָרַק וְנָפַק לְשׁוּקָא:

🌀 רש"י 🌀

עבר. מעבר הנהר, מבני עבר:

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

ראו הביא לנו. רש"י אינו מסביר לנו מדוע אשת פוטיפר לא אמרה את המילה "בעלי" בצורה מפורשת, אלא הסתירה אותה בלשון קצרה. נראה להציע לכך שלושה פירושים: א) כדי לא לזלזל בבעלה בצורה מפורשת בעיני זרים. ב) אפשרות הפוכה, בהסתרת שמו היא מדגישה את זלזולה בו. ג) אשת פוטיפר יודעת שהיא משקרת בטענתה, ולכן קשה לה להוציא מפיה שקר באופן כל כך מפורש. היא אינה יכולה להאשים בגלוי את בעלה בפני אחרים על כך שהביא עבד לצחק בה, כאשר היא זו שעשתה הכל כדי לפתות את העבד.

🌀 ביאור 🌀

עבר. רש"י מציג שני פירושים הנהר (הכוונה לנהר פרת). ב) מצאצאיו למילה "עברי": א) מוצאו הוא מעבר של עבר, בן שם בן נח.

🌀 עיון 🌀

עבר. אשת פוטיפר השתמשה בכינוי "איש עברי" כתואר משפיל לאדם בזוי. לפי הפירוש הראשון היא מדגישה שיוסף הוא איש זר, ממוצא אחר (כנראה הוא גם נראה שונה והיה בהיר יותר מהמצרים שהיו בני חם). לפי הפירוש השני אשת פוטיפר היתה "אנטישמית". יעקב ובניו הם הממשיכים של שם בן נח, שראה ברוחניות ובמידות ערכים עליונים. לאחר שנכשלה בניסיונה להביא את יוסף לבגוד בערכים שלו, ומעשה זה הוכיח בפועל כי הוא נעלה ממנה, שוב אין היא יכולה לסלוח לו.

אונקלוס
 טז וְאַחֲתִיתִּיהָ לְלְבוּשִׁיהָ
 לְוָתָהּ, עַד דְּעָאֵל רְבוּנִיהָ
 לְבֵיתֶיהָ:
 טז וְתַנַּח בְּגָדוֹ אֶצְלָהּ עַד-בּוֹא
 אֲדָנָיו אֶל-בֵּיתוֹ:

🌀 רש"י 🌀

(טז) אֲדָנָיו. של יוסף:

🌀 ביאור 🌀

אֲדָנָיו. לכאורה לא ברור מה בא לחדש ולבאר אלא כדי להדגיש את רש"י לבאר כאן, ובוודאי "אדוניו" הניסוח המיוחד של הפסוק. אשת מתייחס לפוטיפר אדונו של יוסף!⁵² פוטיפר אינה ממתינה לבואו של בעלה נראה שרש"י לא כתב זאת כדי אלא לבואו של 'אדוניו של יוסף'.

🌀 עיון 🌀

אֲדָנָיו. רש"י מדגיש לנו עד כמה אשה זו התרחקה מבעלה, עד שאין היא רואה בו כי אם את 'אדוניו של יוסף'. אמנם היא נכשלה בכך שרצתה לשכב עם יוסף, אך היא מאשימה את בעלה על שהכניסו אל תוך ביתם. היא רואה את 'אדוניו של יוסף' כאחראי על כל מה שקרה.

⁵² מפרשי רש"י ביארו שרש"י בא להוציא מן האפשרות להבין ש"אדוניו" מתייחס אל הבגד, והכוונה ליוסף שהוא הבעלים של הבגד. לענ"ד לא נראה סביר שמישהו היה סבור לפרש כן, ועל כן גם לא נראה לומר שרש"י בא להוציא מפירוש זה.

אונקלוס

יז	וּמְלִילַת עַמִּיָּה	יז	וַתְּדַבֵּר אֵלָיו בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים
	כְּפִתְגַּמֵּי אֱלֹהִים לְמִימְרָהּ,		לֵאמֹר בְּאֵלֵי הָעֶבֶד
	עָאֵל לֹתִי עֲבָדָה		הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הִבֵּאתָ לְנוּ
	עֲבָדָה דְּאִיתִּיתָא לְנָא		לְצַחֵק בֵּי: יח וַיְהִי כִּהְרִימִי
	לְחִיכָא בֵּי: יח וְהָוָה פֶּד		קוֹלִי וַאֲקִרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ
	אַרְיִמִית קָלִי וְקָרִית,		אֶצְלֵי וַיִּנָּס הַחוּצָה:
	וְשִׁבְקִיה לְלִבּוּשִׁיהָ לֹתִי		
	וְעָרַק לְשׁוּקָא:		

🌀 רש"י 🌀

(יז) בְּאֵלֵי. לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו:

🌀 ביאור 🌀

וּפְרָשָׁהוּ ⁵³ : נושא המשפט הוא "העבד	בְּאֵלֵי. אין לפרש שהאשה
העברי אשר הבאת לנו", הפועל הוא	מאשימה את בעלה שהביא את העבד
"בא אלי", והמילים "לצחק בי" הם	אל ביתם על מנת שיצחק בה, אלא כדי
תואר הפועל (לשם מה בא העבד?).	להבין את תחביר המשפט כראוי יש
כלומר, העבד בא אלי כדי לשכב עמי.	לשנות את סדר המשפט, וכפי שרש"י
	מכנה זאת במקומות אחרים 'סרסוהו

🌀 עיון 🌀

בְּאֵלֵי. רש"י סידר את הפסוק כדי לבאר את משמעותו, אמנם התורה כתבה את הפסוק באופן בו משתמע שאכן האשה רואה בבעלה את האחראי על מה שקרה, וכפי שראינו בפסוק הקודם.

⁵³ ראה למשל רש"י לעיל ב, יט; שם יד, טו; להלן מא, נז; שמות ב, ה; ועוד. וראה לעיל לח, יב.

אונקלוס

יט וַיְהִי כְשִׁמְעַ אֲדָנָיו אֶת־דְּבָרֵי
 אֲשֶׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְרָה אֵלָיו
 לֵאמֹר כִּדְבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה
 לִי עֲבָדְךָ וַתְּקִיף רַגְזִיָּה:
 כ וּדְבַר רַבּוּנִיָּה דְיוֹסָף
 יִתִּיָּה וַיְהִיָּה בְּבֵית
 אֲסִירֵי אֶתְרָא דְאֲסִירֵי
 מַלְכָּא אֲסִירִין, וַהֲוֵה
 תַּמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי:

יט וַיְהִי כְשִׁמְעַ אֲדָנָיו אֶת־דְּבָרֵי
 אֲשֶׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְרָה אֵלָיו
 לֵאמֹר כִּדְבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה
 לִי עֲבָדְךָ וַיִּחַר אַפּוֹ: כ וַיִּקַּח
 אֲדָנָיו יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־
 בֵּית הַסֵּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־ (כתב
 אֲסִירֵי קרִי) אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסִירִים
 וַיְהִי־שֵׁם בְּבֵית הַסֵּהַר:

רש"י

(יט) וַיְהִי כְשִׁמְעַ אֲדָנָיו וּגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן, וזהו שאמרה:
 כדברים האלה עשה לי עבדך, עניני תשמיש כאלה (בראשית רבה פפ"ז, ט):

ביאור

וַיְהִי כְשִׁמְעַ אֲדָנָיו. ישנה כאן
 ארכיות וכפילות מיותרת:
 תחילה נאמר (פסוק ז): "ותדבר אליו
 כדברים האלה לאמר" וכו', וכאן נאמר
 (פסוק ט): "ויהי כשמוע אדוניו את דברי
 אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים
 האלה עשה לי עבדך". רש"י מבין שאין
 כאן חזרה על מה שכבר נאמר אלא יש

כאן תוספת דברים. מלבד מה שסיפרה
 לבעלה בתחילה (וזהו אותו סיפור
 שסיפרה לכל אנשי הבית בפסוק יד)
 הוסיפה לספר לו פרטים חסויים
 נוספים. את הפרטים האלה היא סיפרה
 לבעלה בשעת תשמיש על מנת לעורר
 את כעסו על יוסף.

עיון

וַיְהִי כְשִׁמְעַ אֲדָנָיו. רש"י חוזר ומדגיש את רשעותה של אשת פוטיפר שעושה
 כל שביכולתה על מנת להתנקם ביוסף. היא יודעת שיוסף חשוב מאוד לבעלה
 וקשה יהיה לו להענישו, ועל כן היא צריכה לנקוט בתחבולות מיוחדות כדי להגביר
 את זעמו.

אונקלוס

כא וְהוּא מִימְרָא דִּי
 בְּסַעֲדִיָּה דִּי־יֹסֵף וְנִגְדַּ לִּיה
 חֶסֶדָא, וְיִהְיֶה לְרַחֲמִין
 בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי: כב
 וְיִהְיֶה רַב בֵּית אֲסִירֵי
 בִּידָא דִּי־יֹסֵף יֵת כָּל
 אֲסִירָא דְּבֵית אֲסִירֵי,
 וְיֵת כָּל דְּעֵבְדִּין תַּמָּן
 מִמִּימְרִיָּה הוּא מִתְּעִבִיד:

כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יֹסֵף וַיַּט
 אֵלָיו חֶסֶד וַיִּתֵּן חָנוּן בְּעֵינָיו שֶׁר
 בֵּית־הַסֵּהֶר: כב וַיִּתֵּן שֶׁר בֵּית־
 הַסֵּהֶר בְּיַד־יֹסֵף אֵת כָּל־
 הָאֲסִירִים אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֵּהֶר
 וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שֵׁם הוּא
 הָיָה עֹשֶׂה:

רש"י

(כא) וַיַּט אֵלָיו חֶסֶד. שהיה מקובל לכל רואיו, לשון 'כלה נאה וחסודה'
 שבמשנה (מסכת דרך ארץ פ"ד ה"ד; כתובות יז ע"א):
 (כב) הוּא הָיָה עֹשֶׂה. כתרגומו 'במימריה הוה מתעביד':

ביאור

וַיַּט אֵלָיו חֶסֶד. אלמלא דבריו המאירים של רש"י היינו מבינים שהקב"ה הראה חסד כלפי יוסף. רש"י מפרש ביטוי זה בצורה עמוקה יותר. הקב"ה הקרין על יוסף חן וחסד ועל ידי כך הפך יוסף להיות אדם אהוב וחביב שאנשים רוצים להיות בחברתו. כראיה למשמעות זו של המילה חסד מביא רש"י את הביטוי 'כלה נאה וחסודה', היינו שמלבד הנוי הטבעי שלה נסוך על פניה 'חוט של חסד', והיא מקרינה טוב על כל סביבותיה.

הוא הָיָה עֹשֶׂה. לכאורה ישנה סתירה בפסוק. מן המילים "ויתן שר בית הסוהר ביד יוסף את כל האסירים אשר בבית הסוהר" משתמע שיוסף היה ממונה על האסירים, ואילו מן המילים "ואת כל אשר עושים שם הוא היה עושה" משתמע שגם יוסף היה משועבד כמותם. על מנת ליישב את הסתירה נזקק רש"י לדברי תרגום אונקלוס: "הוא היה עושה" - 'במימריה הוה מתעביד' (=במאמרו [במצוותו] היה נעשה), כלומר, הוא לא היה עושה

אונקלוס

כג לית רב בית אסירי
 חזי ית כל סרחן בידיה
 בדמימרא דיי בסעדיה,
 ודהוא עביד יי מצלח:
 כג אין ו שר ביתהסהר ראה
 את כל מאומה בידו באשר
 יהוה אתו ואשר הוא עשה
 יהוה מצליח: פ שביעי

🌀 רש"י 🌀

(כג) באשר יהוה אתו. בשביל שה' אתו:

🌀 ביאור (המשך) 🌀

בעצמו אלא הדברים היו נעשים על פי נדירה בתורה,⁵⁵ ויש לה כמה הוראותיו.⁵⁴ משמעויות. כאן משמעה 'בשביל ש',
 באשר יהוה אתו. המילה "באשר" בגלל (וכן הוא משמעה לעיל פסוק ט).

🌀 עיון 🌀

באשר יהוה אתו. הצלחתו של יוסף לא באה לו בזכות התכונות והכשרונות שלו אלא באה לו בסיוע אלוקי - "באשר ה' אתו". אף אנו נלמד מכאן בעת הצלחה לא לתלות אותה לזכות תכונותינו אלא לעזרת ה'. גם ההכרה שהתכונות שלנו הן עצמן מתנה מה' יתברך הם אין זה מספיק, אלא צריך להבין כי אין הצלחה בלי עזרתו יתברך, וכפי שמלמדנו כאן הפסוק על יוסף הצדיק.

⁵⁴ על פי 'פרשגן'.

⁵⁵ מופיעה רק שלש פעמים בתורה, כולן בספר בראשית, ושתיים מהן בפרק זה (כא, יז "באשר הוא שם"; לט, ט "באשר את אשתו").

אונקלוס
 מ ׀ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה ׀
 חֲטָאוּ מִשְׁקָה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
 וְהָאִפֶּה לְאֲדֹנָיהֶם לְמֶלֶךְ
 מִצְרַיִם׃
 ׀ וַיְהִי בְּתֵר פְּתַגְמִיָּא
 הָאֵלִין סְרַחוּ שְׁקִיָּא
 דְּמִלְפָּא דְּמִצְרַיִם
 וְנַחְתֻּמָּא, לְדַבּוּנְהוּן
 לְמִלְפָּא דְּמִצְרַיִם׃

❧ רש"י ❧

(א) אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כולם לדבר בו ולגנותו, הביא להם הקדוש ברוך הוא סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו (בראשית רבה פפ"ח, א). ועוד, שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם (שם שם, ג):

❧ ביאור ❧

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. פתיחת פרשייה זו במילים "ויהי אחר הדברים האלה" מוכיחה שהתורה רואה קשר הדוק בין השלכת יוסף אל הכלא לבין השלכתם אל הכלא של שר האופים ושר המשקים, ואין כאן סתם תיאור כרונולוגי של השתלשלות האירועים. רש"י מבאר קשר זה בשתי דרכים. לפי הפירוש הראשון, מעשה השלכתם לכלא של שני השרים בא לעולם על מנת להסיח את הדעת הציבורית מסיפורו של יוסף. אין ספק שסיפור עסיסי שכזה, על משרת עברי שניסה לאנוס את גבירתו המצרית, עבר מפה לאוזן כאש בשדה קוצים, וכולם עסקו ודיברו בעניין זה. משום כך ראתה ההשגחה צורך לעורר פרשייה עסיסית לא פחות, על שני שרים חשובים שנידונו למאסר, על מנת להשכיח את הפרשה הקודמת, ובכך שירבוב שמו של יוסף בעניין מגונה ישתכח מן הבריות. לפי הפירוש השני, שני השרים הושלכו לכלא על מנת שבסופו של דבר, לאחר זמן רב, ייצא יוסף מן הכלא בסיועם העקיף.

❧ עיון ❧

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. שני הפירושים מציינים דרך מיוחדת בדרכי ההשגחה. לפי הפירוש הראשון, אף שעדיין לא הגיעה העת לגאול את יוסף מבית הכלא, אך מכל מקום יש להשכיח מתודעת הציבור את השמועה השקרית על כך שיוסף

🌀 רש"י 🌀

חָטָאוּ. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו, וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו (בראשית רבה פ"ח, ב):

🌀 עיון (המשך) 🌀

הוא בוגד ונואף. מציאות של מחשבה רעה ולשון הרע על צדיק היא פגם גדול בעולם, ועל כן יוצרת ההשגחה מציאות שתמנע המשך פגם זה. הפירוש השני מלמד אותנו שלכל מקרה בעולם ישנה סיבה והכל נעשה בהשגחה. גם אם אנחנו לא מבינים באותה השעה כיצד מעשה זה שייך לעניין, ונראה כאילו עולם כמנהגו נוהג, לכל מעשה ישנה השפעה על המציאות - השפעה ישירה או עקיפה מאוד - והכל נעשה בהשגחת מְכוּוֹן.

🌀 ביאור 🌀

חָטָאוּ. 'פיילי פוטירין' היינו כוס של 'גלוסקין' היינו לחמניה. בשמים, 'צרור' היינו אבן קטנה,

🌀 עיון 🌀

חָטָאוּ. רש"י מפרש שחטאם של שני השרים לא היה חמור. הם לא היו מורדים במלכות ואף לא ניסו להתנקש בחיי המלך, אלא היה זה מקרה פעוט שאף לא נעשה במזיד אלא אירע כדרך העולם, ורק על כך נענשו. פירוש זה מחזק את מה שלמדנו בדברי רש"י לעיל בסמוך שהכל קרה בהשגחה עליונה, שהרי סביר להניח שחטאים פעוטים כאלה - באופן נורמאלי - לא היו גורמים להשליך אותם אל בית הכלא.

יתכן גם לומר שרש"י רומז על הבדל בין שני השרים.

אכן, זבוב שנכנס אל כוס מבושמת אינו באשמת השר, ואי אפשר להשגיח על כך בצורה מושלמת, אבל צרור אינו מגיע מעצמו אל העיסה, ובזה אכן ישנה פשיעה של שר המשקים שלא עבד את אדונו בצורה נאמנה. הבדל זה מוכיח ששר האופים הוא רשע, וכפי שיתברר דינו בהמשך הפרשה, ורש"י רומז לנו על כך כבר בתחילת הסיפור.⁵⁶

⁵⁶ ועיין במזרחי.

אונקלוס

ב וּדְגִיז פְּרַעָה עַל תְּרִין
 רַבְרַבְנֹהִי, עַל רַב שְׁקִי
 וְעַל רַב נְחֹתוּמִי: ג וַיְהִי
 יְתָהוֹן בְּמִטְרַת בֵּית רַב
 קְטוּלָא בְּבֵית אֲסִירִי,
 אֲתָרָא דִּי־וֹסַף אֲסִיר תַּמָּן:

ב וַיִּקְצֹף פְּרַעָה עַל שְׁנֵי סְרִיסִין
 עַל שֵׁר הַמְּשָׁקִים וְעַל שֵׁר
 הָאוּפִים: ג וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמֶר
 בֵּית שֵׁר הַטְּבָחִים אֶל־בֵּית
 הַסֵּהָר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר
 שֵׁם:

רש"י

וְהָאֵפָה. את פת המלך. ואין לשון אפייה אלא בפת, ובלע"ז פישטו"ר
 [אופה]:

ביאור

וְהָאֵפָה. מילה זו מופיעה כאן
 לראשונה, ומסביר רש"י שאפייה אינה
 שם כולל לכל סוגי הבישול אלא דווקא
 להכנת פת, וכמשמעות המילה גם
 היום⁵⁷. יתכן שרוצה להדגיש את
 ההבדל בין תפקיד "שר הטבחים",
 הממונה על שחיטת הבהמות והבישול
 (ראה לעיל לז, לו, וברש"י שם), לבין "שר
 האופים" הממונה על האפייה.
 למילה בצרפתית עתיקה יש קירבה
 למילה pâte שפירושו כמו פסטה,
 והוא לשון של עיסה.

⁵⁷ ראה רש"י שמות טז, כג: 'לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל'.

אונקלוס

ד וּמְנֵי רַב קְטוּלָיָא יִתְּ יוֹסֵף עֲמֵהוּן וְשִׁמִּישׁ יִתְּהוּן, וְהוּן יוֹמִין בְּמִטְרָא: ה וַיַּחְלְמוּ חֲלֵמוֹ חֲלָמָא תְּרוּיְהוּן גְּבַר חֲלָמִיָּהּ בְּלֵילֵיאָ חַד גְּבַר כְּפִשְׁרֵן חֲלָמִיָּהּ, שְׁקִיא וְנַחְתוּמָא דְלַמְלָכָא דְמִצְרַיִם דְאִסְרִין בְּבֵית אִסְרִי:

ד וַיִּפְקֹד שֵׁר הַטַּבָּחִים אֶת־ יוֹסֵף אֶתְּם וַיִּשְׁרֹת אֶתְּם וַיְהִיו יָמִים בְּמִשְׁמֶרֶת: ה וַיַּחְלְמוּ חֲלֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֵמוֹ בְּלֵילָה אֶחָד אִישׁ כְּפַתְרוֹן חֲלֵמוֹ הַמְּשֻׁקָּה וְהָאֵפָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֵּהֶר:

🕒 רש"י 🕒

(ד) וַיִּפְקֹד שֵׁר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף. להיות אתם:

וַיְהִיו יָמִים בְּמִשְׁמֶרֶת. שנים עשר חדש:

(ה) וַיַּחְלְמוּ חֲלֹם שְׁנֵיהֶם. ויחלמו שניהם חלום, זה פשוטו. ומדרשו, כל אחד חלם חלום שניהם, שחלם את חלומו ואת פתרון חלום חברו, וזה שנאמר (להלן פסוק טז): "וירא שר האופים כי טוב פתרו" (ברכות נה ע"ב; בראשית רבה פפ"ח, ד):

🕒 ביאור 🕒

וַיִּפְקֹד שֵׁר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף. במשמעות שנה, וכמו שמצאנו רש"י מסביר שבפסוקנו חסרה המילה "להיות" כדי להבין את המשפט. הנערה איתנו ימים או עשור" (לעיל כד, נה)⁵⁸, "ימים תהיה גאולתו" (ויקרא כה, מספר ימים מועט, אלא "ימים" כט)⁵⁹.

⁵⁸ וכתב רש"י שם: 'ימים - שנה, כמו "ימים תהיה גאולתו"'.
⁵⁹ וכתב רש"י שם: 'ימים - ימי שנה שלימה קרויים ימים, וכן "תשב הנערה איתנו ימים"'.

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

וַיַּחְלְמוּ חֵלֹם שְׁנֵיהֶם. הביטוי "ויחלמו חלום שניהם" אינו מובן. מספיק היה לכתוב "ויחלמו חלום", בלשון רבים, וממילא היינו יודעים שכל אחד מהם חלם חלום. גם אם רוצה הכתוב להדגיש ששניהם חלמו צריך היה לכתוב 'ויחלמו שניהם חלום' - הביטוי "ויחלמו חלום שניהם" הוא מסורבל ותמוה.

רש"י מבאר ביטוי זה בשני פירושים.

פירוש ראשון הוא שאכן יש לפרש את הביטוי במשמעות 'ויחלמו שניהם חלום', וזהו פשט הפסוק, אך לפי זה עדיין יש לתמוה מדוע סדר המילים הסתרבל.

בגלל הקושי הזה נזקק רש"י לדברי המדרש, לפיו יש לקרוא את הביטוי כך:

ומבאר רש"י שכל אחד מהם חלם גם את חלום חברו, והבין את משמעותו של חלום חברו ואת פתרונו.

על פי זה ניתן לפרש באופן מחודש מה שנאמר בהמשך: "וירא שר האופים כי טוב פתר".

בפשטות הכוונה היא ששר האופים ראה שיוסף פתר את חלומו של שר המשקים לטובה, ומתוך כך נזרקה בו התקוה שגם את חלומו יפתור יוסף באופן חיובי.

אמנם על פי המדרש יש לבאר זאת באופן אחר. שר האופים הבין בחלומו את הפתרון של חלומו של שר המשקים, וכששמע את פתרונו של יוסף מייד התברר לו שזהו הפתרון האמיתי אותו ראה אף הוא בחלומו.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

וַיַּחְלְמוּ חֵלֹם שְׁנֵיהֶם. כל אחד מהם יכול היה להבין את פתרון חלום חברו, אך את פתרון חלום עצמו לא יכול היה להבין.

כתב הרב קוק ב'מוסר אביך' שהאדם אינו מסוגל להיות אובייקטיבי בנוגע לעצמו, ויש לו מחסום שאין הוא יכול לפנותו, אך בכל מה שנוגע לחברו יכול האדם להבין, כי אין לו בזה נגיעה אישית. אף כאן, כל אחד מהם היה מסוגל להבין את פתרון חלומו של חברו, אך לא היה מסוגל להבין את פתרון חלומו הוא.

אונקלוס

ו וַאֲתָא לְוִתְהוֹן יוֹסֵף וַיִּבֹא אֵלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבִקְרָא
 בְּצַפְרָא, וַחֲזָא יְתְהוֹן וַיֵּרָא אֹתָם וְהֵנֵם זַעֲפִים:
 וְהָא אֲנֹן נְסִיסִין:

❧ רש"י ❧

אִישׁ כְּפַתְרוֹן חֵלְמוֹ. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם:

(1) **זַעֲפִים.** עצבים, כמו "סר וְזַעֲף" (מלכים א' כ, מג; שם כא, ד), "זַעֲף ה' אֲשָׁא" (מיכה ז, ט):

❧ ביאור ❧

אִישׁ כְּפַתְרוֹן חֵלְמוֹ. וכן להלן, על הפסוק (מא, יא): "ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא, איש כפתרון חלמו חלמנו", כתב רש"י שם: 'איש כפתרון חלמו - חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו'. כלומר, להבדיל מחלומות מוזרים ומשונים שיש בהם הרבה דמיונות ואי-סדר ואי-הבנה, שני החלומות הללו היו בנויים בצורה מסודרת ופשוטה, באופן המרמז בוודאות לכך שיש להם פתרון פשוט. היו אלה חלומות 'הראויים לפתרון'. ממילא גם לא היה קושי רב לפתור את החלום, כי החלום עצמו ביטא כמעט מפורשות את הפתרון.

❧ עיון ❧

אִישׁ כְּפַתְרוֹן חֵלְמוֹ. מדרגת הצדיק היא שהוא כל-כולו עבד ה' ולכן הוא מסוגל לראות נכונה את המציאות, אבל האדם הפשוט אינו רואה את המציאות נכונה כי הוא שבוי ברצונות שלו. משום כך, על אף הדמיון בין החלומות והשינוי המהותי ביניהם, דבר המרמז על הפתרון הפשוט של שני החלומות, לא הצליחו השרים להבין את משמעות החלומות. כל אחד מהשרים יכול היה להבין רק את פתרון החלום שאינו נוגע אליו, אבל לא את הפתרון של החלום הפרטי שלו. יוסף, שהוא צדיק גמור ואינו שבוי ברצונות, יכול לפתור את החלומות הן של עצמו והן של אחרים.

אונקלוס

וַיִּשְׂאֵל אֶת־דָּרְסֵי פְרֻעָה
 אֲשֶׁר אֵתוּ בְּמִשְׁמַר בֵּית
 אֲדָנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פָּגַעְתֶּם
 רַעִים הַיּוֹם:
 וַיִּשְׂאֵל יְת דְּבָרְבֵי פְרֻעָה
 דְּעַמִּיהָ בְּמִטְרַת בֵּית
 רְבוּנִיהָ לְמִימְרָהּ מְדִין
 אֶפְיִכּוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דִּין:

❧ ביאור (על עמוד קודם) ❧

סופו יהיה רע ומר. "יען שילחת את איש חרמי מיד - והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו". בעקבות זאת הלך אחאב אל ביתו "סר וזעף". "סר" שרוחו סרה ממנו, ואיבד את החשק להמשיך, ו"זעף" שנפשו היתה מרה בעקבות הדברים הקשים ששמע.

"זעף ה' אשא כי חטאתי לו" - הנביא מיכה מסביר שהצרות אותן הוא עובר הן תוצאה של זעף ה' על חטאיו. לא נאמר שה' זעף אלא שהנביא נושא עליו את זעף ה', כלומר, הנביא מרגיש לא טוב עם עצמו על ריחוקו מאת ה', ומפרש את מצבו בעקבות כך. אף זה אינו כעס רגיל אלא כעס מהול בעצבות.

זְעָפִים. רש"י מבאר ששורש זע"ף אינו דומה לכעס, ובשונה מן הכעס זעף אינו מופנה כלפי אדם מסוים, אלא זעף דומה יותר לעצבות, הרגשה רעה האגורה באדם. אף כאן השרים היו "זועפים", ואי אפשר לומר שהשרים כעסו, כי על מי ועל מה יש להם לכעוס? את מי הם יכולים להאשים? אלא בעקבות החלום היתה להם תחושה מרה שהביאה אותם לידי עצב. רש"י מביא שתי ראיות מפסוקים למשמעות זו.

"סר וזעף" - המלך אחאב קיבל מסר נבואי בו נאמרה לו נבואת פורענות. בגלל שהוא שיחרר לחופשי את בן הדד מלך ארם וכרת עמו ברית,

❧ עיון (על עמוד קודם) ❧

זְעָפִים. מדוע שניהם היו זועפים?

כאמור, כל אחד מהם חלם את חלומו ואת חלומו חבירו, וכן הבין את פתרון חלומו חברו, ואם כן כל אחד מהם חווה מראה מפחיד. שר המשקים חווה את הפתרון הטראגי של שר האופים, ושר האופים הרגיש שחלם חלום רע, וממילא הרגיש דאגה ואי נוחות. הרגשה זו גרמה לשניהם עצבות, והרגשת מרירות וכעס פנימי בלא כתובת.

אונקלוס

ח וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי חֲלוֹם חֲלֻמָּנוּ
 ח חֲלֻמָּנָא וּפְשַׁד לִית לִיהּ,
 וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הָלֵא
 מִן קָדָם יִּפְשַׁדֵּן חֲלֻמָּיָא
 אֲשֶׁתְּעוּ בְּעֵן לִי: ט
 וְאֲשֶׁתְּעִי רַב שְׂקֵי יִת
 חֲלֻמִּיָּה לְיוֹסֵף, וַאֲמַר
 לִיהּ בְּחֻלְמֵי וְהָא גְּפָנָא
 קָדְמִי: י וּבְגָפְנָא תִּלְתָּא
 שְׁבַשְׁוִין, וְהִיא פַּד
 אֲפֻרְחַת אֲפִיקַת לְבַלְבִּין
 אֲנִיצַת גַּן בְּשִׁילוֹ
 אֲתַפְלְהָא הוּוּ עֲנָבִין:

ח וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי חֲלוֹם חֲלֻמָּנוּ
 ח חֲלֻמָּנָא וּפְשַׁד לִית לִיהּ,
 וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הָלֵא
 מִן קָדָם יִּפְשַׁדֵּן חֲלֻמָּיָא
 אֲשֶׁתְּעוּ בְּעֵן לִי: ט
 וְאֲשֶׁתְּעִי רַב שְׂקֵי יִת
 חֲלֻמִּיָּה לְיוֹסֵף, וַאֲמַר
 לִיהּ בְּחֻלְמֵי וְהָא גְּפָנָא
 קָדְמִי: י וּבְגָפְנָא תִּלְתָּא
 שְׁבַשְׁוִין, וְהִיא פַּד
 אֲפֻרְחַת אֲפִיקַת לְבַלְבִּין
 אֲנִיצַת גַּן בְּשִׁילוֹ
 אֲתַפְלְהָא הוּוּ עֲנָבִין:

רש"י

(י) שְׂרִיגִים. זמורות ארוכות שקורין וידי"ן [ענף גפן] בלע"ז:
 וְהוּא כְּפֻרְחַת. דומה לפורחת: [וְהוּא כְּפֻרְחַת. נדמה לי בחלומי כאילו היא
 פורחת, ואחר הפרח עלתה נצה. נעשו סמדר, אישפני"ר [להנין] בלע"ז,
 ואחר כך הבשילו, וְהִיא כד אפרחת אפיקת לבלבין, עד כאן תרגום של
 "פורחת". נץ גדול מפרח, כדכתיב "ובסר גמל יהיה נצה" (ישעיה יח, ה),
 וכתיב (במדבר יז, כג): "ויוצא פרח" והדר "ויוצן ציץ":]

ביאור

שְׂרִיגִים. מילה זו מופיעה כאן ש"שריג" הוא ענף גפן דק וארוך.
 לראשונה, והיא נדירה. רש"י מבאר

🌀 **ביאור** (על עמוד קודם) 🌀

התרגום, ונראה שחולק עליו בהבנת הפסוק.

אונקלוס תירגם "והיא כפורחת" - 'והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין', כלומר שפירש את כ"ף של כפורחת במשמעות 'כאשר' - 'כאשר היא פרוחה יצאו הלבלין', כלומר יצאו הפירות כשהם בתחילת התפתחותם, ורק אחר כך "עלתה ניצה".

רש"י מדגיש שיש את שלב הפרח שהוא קודם לשלב הניץ, ולכן הוא מבאר שהכ"ף מלמדת שמדובר בתהליך: תחילה פורחת, אחר כך עלתה ניצה, ואחר כך הבשילו אשכולותיה ענבים.

ראיה לכך שהניץ בא לאחר הפרח מביא רש"י משני פסוקים:

"כי לפני קציר כָּתָם פרח, ובָּסַר גִּמְלֵי יהיה נִצָּה" - כשיסתיים הפרח וניצה יהיה לבוסר גומל (=בשל). הרי לך השלבים: פרח, ניצה, בוסר, גומל.

"ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים" - גם בעניין מטה אהרן שפרח והוציא פירות בן-לילה מתואר תהליך הצמיחה: תחילה פרח, אחר כך ציץ, אחר כך הפירות הבשילו.

והוא כְּפֹרַחַת. רש"י מבאר את תיאור החלום לפרטיו, ונסביר תחילה את הדברים באופן כללי ואחר כך נבאר כל פרט:

שר המשקים מתאר: ראיתי בחלומי גפן עם שלושה ענפים דקים וארוכים, והנה לנגד עיניי הגפן החלה לצמוח ולהתפתח במהירות, וכך ראיתי את כל התהליך: תחילה פרוחה (העלתה פרח), אחר כך הנצו ניצני הפירות, ואחר כך הבשילו האשכולות והיו לענבים בשלות.

"והיא כפורחת" - ראיתי תהליך שנראה בתחילה כפריחה.

"עלתה ניצה" - לאחר שהעלים של הפרח נופלים רואים את תחילת הופעת הפרי.

'נעשו סמדר' - רש"י מוסיף שלב שחסר בתיאור פרטי החלום, כלומר ניצני הפירות גדלו והפכו לפירות שהם עדיין בוסר.

"הבשילו אשכולותיה ענבים" - הפירות המשיכו להתפתח עד שהפכו להיות בשלים. הפכו מסמדר לענבים.

כאן עובר רש"י להתייחס לדברי

אונקלוס

יא וְכִסָּא דְפִרְעָה בְיַדִּי, וְנִסְיָבִית יָת עֲנַבְיָא
 וְעִצְרִית יִתְהוֹן לְכָסָא
 דְפִרְעָה וִיהִבִית יִת כָּסָא
 עַל יָדָא דְפִרְעָה: יב
 וְאָמַר לִיה יוֹסֵף דִּין
 פְּשָׁרְנִיה, תְּלַתָּא שְׁבָשִׁין
 תְּלַתָּא יוֹמִין אָנּוּן:

יא וְכֹסֶם פִּרְעָה בְיַדִּי וְאֶקַּח אֶת־
 הָעֲנָבִים וְאֶשְׁחַט אֹתָם אֶל־
 כֹּסֶם פִּרְעָה וְאֶתֵּן אֶת־הַכֹּסֶם
 עַל־כַּף פִּרְעָה: יב וַיֹּאמֶר לוֹ
 יוֹסֵף זֶה פְּתָרְנִי שְׁלֹשֶׁת
 הַשָּׂרְגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם:

רש"י

(יא) וְאֶשְׁחַט. כתר גומו 'ועצרית', והרבה יש בלשון משנה:
 (יב) שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם. סימן הם לך לשלשת ימים, ויש מדרשי אגדה
 הרבה (ראה, למשל, חולין צב ע"א):

ביאור

וְאֶשְׁחַט. שורש שח"ט בשי"ן
 שמאלית משמעותו כמו סח"ט בסמ"ך.
 שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם. על דרך הפשט
 פתרון החלום הוא ששלושת השריגים
 מסמלים שלושה ימים, ואלה הימים
 שיעברו מכאן ועד היום בו פרעה ידון
 את שר המשקים.

אמנם, לכאורה איזו חשיבות יש
 למספר הימים שיעברו עד אותו היום,
 ומדוע היה חשוב לציין זאת כפרט
 בפרטי החלום? על כן ראו בעלי האגדה
 לנכון לתת משמעויות נוספות לעניין
 שלושת השריגים המוזכרים כאן, ולכך
 רש"י רומז באומרו שישנם מדרשי
 אגדה רבים בעניין זה.

עיון

שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם. נציין לשלושה כיוונים של פרשנות במדרשים השונים:
 יש מפרשים "שריגים" במשמעות 'שרי גאים', לומר לך שבכל דור ודור ישנם
 שלושה צדיקים שמגינים על הדור. ויש מפרשים "שריגים" במשמעות 'שרי גוים',
 כלומר שלושה אלה הם חסידים מבני אומות העולם שמסייעים לישראל. ויש
 מפרשים ששלושת השריגים הם שלושת מנהיגי האומה בזמן יציאת מצרים, משה

אונקלוס

» בְּסוֹף תִּלְתָּא יוֹמִין
 יִדְבַרְנָךְ פְּרַעָה וַיְתִיבְנָךְ
 עַל שְׂמוֹשְׁךָ, וַתִּתֵּן פָּסָא
 דְּפְרַעָה בְּיַדִּיהָ בְּהַלְבָּתָא
 קְדָמִיתָא דְּהַוִּיתָא מִשְׁקִי
 לִיה:

» בְּעוֹד וְשְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵשָׂא
 פְּרַעָה אֶת־רֹאשׁךָ וְהִשִּׁיבְךָ
 עַל־בִּנְךָ וְנָתַתְּ כּוֹס־פְּרַעָה
 בְּיָדוֹ כִּמְשַׁפֵּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
 הָיִיתָ מִשְׁקָהוּ:

❧ רש"י ❧

(יג) יֵשָׂא פְּרַעָה אֶת־רֹאשׁךָ. לשון חשבון, כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם:

❧ עיון (המשך) ❧

אהרן ומרים. לפירוש זה ה"גפן" היא התורה ששלושת הרועים דאגו להעביר לנו, ואף המשך הפסוק מרמז לסנהדרין ולצדיקים שבכל דור ודור שמנהיגים את האומה.

הצד השווה לכל הפירושים הללו הוא ששר המשקים שיזכה להשתחרר מן הכלא הוא נושא בשורה של גאולה, ובהמשך סובב את גאולתו של יוסף מן הכלא, וגאולתו דומה לגאולתם של ישראל⁶⁰. יש אומרים שההגנה על עם ישראל היא בזכות הצדיקים, ודווקא בזכותם הקב"ה מגן על הקהל כולו. אך יש מי שהבין שזהו דווקא בזכות חסידי אומות העולם, שהרי כאן השר החולם איננו יהודי ודווקא דרכו מתגלגלת הגאולה - אין זאת אלא שהאומות קשורות קשר הדוק לעם ישראל, וישראל הם "ממלכת כהנים" וככהן לכל האומות, וגאולת ישראל במונח מסויים היא גם גאולתם של אומות העולם. הפירוש השלישי מסביר שההגנה הטובה ביותר לעם ישראל בעת הגלות היא הקשר עם התורה הקדושה, ובזכותה הם עתידים להיגאל.

⁶⁰ יש אף מדרש האומר שארבע פעמים מוזכרת כאן "כוס פרעה", כנגד ארבע לשונות של גאולה וארבע כוסות של ליל הסדר.

אונקלוס

יִד אֱלֹהִין תִּדְכָּרְנִי עִמָּךְ
 כִּד יֵיטֵב לָךְ וְתַעֲבִיד
 כְּעֵן עַמִּי טִיבוֹ, וְתִדְכָּר
 עָלַי קָדָם פְּרָעָה
 וְתִפְקַנְנִי מִן בֵּית אֲסִירֵי
 הַדִּין:
 יִד כִּי אֶסְזַכְּרֶתְנִי אֶתְךָ כַּאֲשֶׁר
 יֵיטֵב לָךְ וְעֲשִׂיתָ נְאֻם עַמְדֵי
 חֶסֶד וְהִזְכַּרְתָּנִי אֶל-פְּרָעָה
 וְהוֹצֵאתָנִי מִן-הַבַּיִת הַזֶּה:

🌀 רש"י 🌀

פְּנָךְ. בסיס שלך ומושבך:

(יד) כִּי אֶסְזַכְּרֶתְנִי אֶתְךָ [אשר אם זכרתני אתך] מאחר שייטב לך
 [כפתרוני]:

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

יֵשָׁא פְּרָעָה אֶת-רֵאשָׁךְ. "ישא"
 אינו לשון הרמה ונשיאה⁶¹ אלא לשון
 חשבון, וכן הוא להלן פסוק כ: "ויהי ביום
 השלישי... ויעש משתה לכל עבדיו,
 וישא את ראש שר המשקים ואת ראש
 שר האופים בתוך עבדיו", וכתב רש"י
 שם: 'וישא את ראש - מנאם עם שאר
 עבדיו, שהיה מונה המשרתים שישרתו
 לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם, כמו
 "שאו את ראש" (במדבר א, ב), לשון
 מניין'.
 פְּנָךְ. 'כן' משמעותו בסיס יציב, כמו
 "את הכיור ואת כנו" (שמות לה, טז),
 ומכאן גם המילים 'מכון' ו'מכונות'.
 "כנך" היינו הפן שלך. פרעה יחזיר אותך
 אל מקומך היציב והקבוע.

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

יֵשָׁא פְּרָעָה אֶת-רֵאשָׁךְ. רש"י אינו מפרש לשון נשיאה והרמה משום שלא
 ראינו שנעשה לשר המשקים כבוד מיוחד, אלא רק חזר לתפקידו הקודם.

⁶¹ כמו בפסוק יט להלן "ישא פרעה את ראשך מעליך".

אונקלוס

טו אֲרִי מִגְנֵב גְּנִיבָא
מֵאַרְע עֲבָדַי, וְאִף הֵכָא
לֹא עֲבָדִית מְדַעַם אֲרִי
מִנְיָאוּ יְתִי בְּבֵית אֲסִידִי:

טו כִּי־גִנֵּב גִּנְבֹּתִי מֵאֲרָץ
הָעֵבְרִים וְגַם־פָּה לֹא־עָשִׂיתִי
מֵאוֹמָה כִּי־שָׁמוּ אֹתִי בַּבּוֹר:

🌀 רש"י 🌀

וְעָשִׂיתָ־נָא עֲמָדֵי חֶסֶד. אין "נא" אלא לשון בקשה (ברכות ט ע"א):

🌀 ביאור (על עמוד קודם) 🌀

תצא מכאן ויתברר לך שדבריי היו נכונים, אנא עשה עמי חסד ותזכיר את המקרה שלי לפני פרעה, ועל ידי כך תסייע לי לצאת מכאן.

וְעָשִׂיתָ־נָא עֲמָדֵי חֶסֶד. אונקלוס תרגם "נא" - 'כען', במשמעות עתה, כפי מובנה של מילה זו במקומות רבים. רש"י חולק על פירוש זה ומפרש "נא" לשון בקשה (וכתרגום 'בבעו').

כִּי אִם־זָכַרְתָּנִי אֶתְךָ יוֹסֵף פוֹתֵר אֶת הַחֲלוֹם לטובה ומייד מוסיף משפט "כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך", ופירושו: כאשר תזכור אותי בשעה שתראה שפתרתי לך נכונה וייטב לך. אמנם יוסף מוסיף את המילה "אם", שכביכול הדבר תלוי ועומד: כל זמן שלא תשתחרר מכאן דבריי יהיו בעיניך מסופקים, שמא לא יתקיימו. אך כאשר

🌀 עיון 🌀

וְעָשִׂיתָ־נָא עֲמָדֵי חֶסֶד. כפי שנראה בדברי רש"י בסוף הפרשה, רש"י רואה בדברי יוסף כאן טעם לפגם, שמתחנן לבן אנוש שיעזור לו ואין להתחנן אלא לה' יתברך לבדו.

אונקלוס

טז וַיֵּרָא שְׂדֵה־אֲפִים כִּי טוֹב
 פָּתַר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אֶף־אֲנִי
 בַּחֲלוּמֵי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סִלֵי חֲרִי
 עַל־דְּאֲשָׁי: יז וּבֶסֶל הָעֶלְיוֹן
 מִכֹּל מֵאֵכֶל פֶּרֶעָה מַעֲשֶׂה
 אִפְהָ וְהָעוֹף אֵכֶל אֲתֶם מִן־
 הַסֶּל מֵעַל דְּאֲשָׁי: יח וַיַּעַן יוֹסֵף
 וַיֹּאמֶר זֶה פְּתָרְנִי שְׁלֹשֶׁת
 הַסִּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם:
 טז וַחֲזָא רַב נַחְתוּמֵי אֲרִי
 יָאוֹת פֶּשֶׁר, וַאֲמַר לְיוֹסֵף
 אֶף אָנָּה בַּחֲלָמֵי וְהָא
 תְּלָתָא סִלִּין דְּחִידוּ עַל
 דְּיִשְׁי: יז וּבֶסֶלָא עֲלָאָה
 מִכֹּל מֵיכְלָא דְּפֶרֶעָה
 עוֹבֵד נַחְתוּס, וְעוֹפָא
 אֵכִיל יְתַהוֹן מִן סֶלָא
 מֵעֲלֵי דְּיִשְׁי: יח וַאֲתִיב
 יוֹסֵף וַאֲמַר דִּין פֶּשֶׁרְנִיָּה,
 תְּלָתָא סִלִּין תְּלָתָא
 יוֹמִין אֲנֹן:

שֵׁ רַשׁ"י

(טז) סְלֵי חֲרִי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים, ובמקומנו יש הרבה, ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלידי"ש ורקיקים בלעז לתתם באותן סלים:

שֵׁ בִיאור

סְלֵי חֲרִי. רש"י מבאר המילה "חורי" הרבה⁶². במשמעות נקבים, סל שיש בו נקבים

⁶² "מעניין רש"י אינו מסביר כאן (=באמצעות המילה בלעז) שום מלה מן הפסוק, אלא כדי להורות על צורת הסלים שבפסוק מביא עובדה מחיי יום-יום בצרפת, והלעז שייך לסיפור זה" (אוצר לעזי רש"י לר' משה קטן).

אונקלוס

יֵט בְּסוּף תְּלַתָּא יוֹמִין יַעֲדִי
 פְּרָעָה יֵת רִישׁךָ מִנְּךָ
 וַיִּצְלוּב יֵתךָ עַל צְלִיבָא,
 וַיִּיכּוֹל עוֹפָא יֵת בְּסוּךְ
 מִנְּךָ: כ וְהָוּה בְּיוֹמָא
 תְּלִיתָאָה יוֹם בֵּית וְלֵדָא
 דְּפְרָעָה וְעֵבֵד מְשִׁתָּא
 לְכָל עֲבָדוּהִי, וְאֵדְכַר יֵת
 רִישׁ רַב שְׁקִי וְיֵת רִישׁ רַב
 נְחִתוּמִי בְּגוֹ עֲבָדוּהִי:

יֵט בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵשָׂא
 פְּרָעָה אֶת־רֵאשֶׁךָ מֵעֲלִיךָ
 וְתִלָּה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל
 הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעֲלִיךָ:
 מִפְטִיר כ וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
 יוֹם הַלְדָת אֶת־פְּרָעָה וַיַּעַשׂ
 מְשִׁתָּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיֵּשָׂא
 אֶת־רֵאשׁ | שֶׁר הַמְּשָׁקִים
 וְאֶת־רֵאשׁ שֶׁר הָאֲפִים בְּתוֹךְ
 עֲבָדָיו:

רש"י

(כ) יום הַלְדָת אֶת־פְּרָעָה. יום לידתו, וקורין לו יום גינוסיא'. ולשון הולדת, לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים, שהחיה מילדת את האשה, ועל כן החיה נקראת מילדת, וכן "ומולדותיך ביום הולדת אותך" (יחזקאל טז, ד), וכן "אחרי הוכבס את הנגע" (ויקרא יג, נה), שכיבוסו על ידי אחרים:

ביאור

יום הַלְדָת אֶת־פְּרָעָה. רש"י מסביר בן המלך אשר הוא יהיה יורש העצר שני דברים: והוא עתיד למלוך⁶³.
 (א) "יום הולדת" היינו יום הלידה של (ב) מדוע נאמר "יום הולדת" ולא יום

⁶³ בתורה תמימה כאן מסביר שיש שני סוגים של "יום גנוסיא" (יום המלכה), וזאת משום שיש שני סוגים של מלכים. יש מלכים שמתמנים ביום כלשהו, ויום זה הוא "יום גנוסיא" שלהם, אך יש מלכים שכבר מיום שנולדו יודעים שעתידיים למלוך, במקומות בהם המלוכה עוברת בירושה בן אחר בן, ואצלם יום הלידה הוא "יום גנוסיא" שלהם.

אונקלוס

כא וְאֶתִּיב יֵת רַב שְׁקִי
 עַל שְׁקִי וַיְתִיבָהּ, וַיְהִי בְּסָא
 עַל יָדָא דְּפָרְעָה: כב וַיֵּת
 רַב נְחֻתָּמִי צֶלֶב, בְּמָא
 דְּפִשֵׁר לְהוֹן יוֹסֵף:
 כא וַיֵּשֶׁב אֶת־שֵׁר הַמִּשְׁקִים
 עַל־מִשְׁקָהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף
 פְּרָעָה: כב וְאֵת שֵׁר הָאֲפִים
 תִּלְהָה בְּאִשֶׁר פִּתַּר לְהֵם יוֹסֵף:

🌀 רש"י 🌀

וַיֵּשֶׁב אֶת־רֹאשׁ וּגּוֹ'. מנאם עם שאר עבדיו, שהיה מונה המשרתים
 שישרתו לו בסעודתו, וזכר את אלו בתוכם, כמו "שאו את ראש" (במדבר
 א, ב), לשון מנין:

🌀 ביאור (המשך) 🌀

לידה? כלומר, מדוע הלידה מתוארת והוליד אותנו, וזהו תפקידה של
 בלשון סבילה ולא בלשון פעילה? המיילדת.
 מסביר רש"י: משום שלידה היא פעולה וַיֵּשֶׁב אֶת־רֹאשׁ וּגּוֹ'. ראה מה
 סבילה מצד הולד, שהרי האדם אינו שכתבנו לעיל פסוק יג.
 נולד לבדו אלא מישהו סייע

🌀 עיון (על עמוד קודם) 🌀

יוֹם הַלְּדָתָא אֶת־פְּרָעָה. נראה שרש"י רומז לנו על חוסר ההיגיון במלכות שכזאת,
 שמכתירה למלך תינוק שזה עתה נולד, ואין איש יודע אם הוא כשיר למלוכה אם
 לאו. זוהי מלוכה של כוחנות ועריצות ולא מלוכה של אמת וצדק. רש"י מדגיש לנו
 זאת על מנת ללמד על רשעותם של מלכים אלה שמחשיבים עצמם כאלוה,
 ומענישים והורגים את עבדיהם על עבירות פעוטות, ובאותה נשימה מזכיר לנו רש"י
 שבאמת הם אינם כלום ואפילו לא היו מסוגלים לצאת אל העולם ללא עזרה וסיוע
 של מילדת.

אונקלוס
 כג וְלֹא אֶדְכָּר רַב שְׂקֵי יֵת
 יוֹסֵף, וְאֶנְשֵׁייהּ:
 כג וְלֹא-זָכַר שְׂרֵי-הַמְּשָׁקִים
 אֶת-יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ: פפפ

רש"י

(כג) וְלֹא-זָכַר שְׂרֵי-הַמְּשָׁקִים. בו ביום: וַיִּשְׁכַּחְהוּ. לאחר כן. מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוּזַקק להיות אסור שתי שנים, שנאמר "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים" (תהלים מ, ה), ולא בטח על מצרים הקרוים "רהב" (ראה ישעיה ל, ז):

ביאור

וְלֹא-זָכַר שְׂרֵי-הַמְּשָׁקִים. לכאורה ישנה כאן כפילות: "ולא זכר... וישכחהו!" אילו היה נאמר רק ביטוי אחד היינו מסבירים שלאחר זמן נשכח יוסף מזכרונו של שר המשקים, אך בגלל הביטוי הכפול מסביר רש"י שכבר באותו היום של השחרור לא זכר שר המשקים את יוסף, שהיה עסוק כל-כולו בשחרורו הקרוב ולא חשב על איש מלבדו. ואף לאחר מכן לא נזכר ביוסף ושכחו לגמרי.
 רש"י מוסיף ואומר שיוסף חטא בכך שביקש את עזרתו של המצרי, ולא היה עליו לבטוח אלא בה'. לדברי רש"י הפסוק בתהלים רומז באופן מיוחד ליוסף ואומר "אשר לא פנה אל רהבים", משום שמצרים מכונים בישעיהו "רהב", ויוסף שם את מבטחו באנשים מצריים.
 אומר ישעיהו: "וּמְצָרִים הֶבֶל וְרִיק יַעֲזְרוּ לְכֵן קָרָאתִי לְזֹאת רַהֵב הֵם שְׁבֵת", כלומר, המצרים אינם מסוגלים ואינם רוצים לעזור, והם יושבים בגאווה בלא עשייה:

עיון

וְלֹא-זָכַר שְׂרֵי-הַמְּשָׁקִים, וַיִּשְׁכַּחְהוּ. אמנם יש להבין מדוע נענש יוסף, הרי מוטל על האדם להשתדל ולא להמתין לנס. ואדרבה, יש אף מקום לומר שיוסף היה מחוייב לפעול כך! כי הנה ברור היה ליוסף שעניין החלום של השרים שהגיע אליו לא בא במקרה, ובוודאי רצתה ההשגחה כי הוא זה שיפתור להם את החלום, ובהחלט היה מקום ליוסף להבין שההשגחה "מצפה" ממנו לנצל את ההזדמנות שהכינה לו ולהשתדל בהצלחת עצמו!

עיון (המשך)

על שאלה זו יש לענות בארבע דרכים:

- א. כאשר אדם רואה בחוש שהקב"ה משגיח עליו בצורה מיוחדת אין לו להתערב כלל בנעשה, ואסור לו לפעול פעולות מיוחדות על דעת עצמו, ומה שאמרו ש"אין לסמוך על נס" זה רק באנשים רגילים שאינם זוכים להשגחה מיוחדת.
- ב. מותר לבקש עזרה וסיוע מבני אדם, אבל צריך לעשות זאת דווקא עם אנשים מאמינים שאינם כופרים במציאות ה'. המצרים מכונים בנביא "רהב" ו"רהבים", ומשמעות הכינוי היא עניין של גאווה והתפארות. המצרים ראו את מלכם פֶּאֶל, וכפרו ביכולת ה' ובהשגחתו⁶⁴, ועל כן מן הראוי היה שלא לפנות לאנשים כאלה ולא לכבד אותם על ידי כך שאתה נשען וסומך על עזרתם.
- ג. יוסף לא רק השתדל בהצלתו אלא התחנן אל המצרי, כפי שנאמר (פסוק יד): "ועשית נא עמדי חסד", וכבר הדגיש רש"י שם 'אין "נא" אלא לשון בקשה', כלומר, יוסף התחנן אל המצרי וביקש שיעשה עמו חסד. צריך היה לעשות זאת באופן מכובד יותר ולא להתרפס.
- ד. מותר לעשות השתדלות ומעשים שיש להם סיכוי טוב להועיל, אך אי אפשר להישען על איש מצרי שיעשה זאת, כי המצרים ידועים בכך שאינם עומדים בדיבורם ומשקרים. אנו רואים בדברי הנביאים, הן בישעיהו⁶⁵ והן בירמיהו⁶⁶, כיצד הם מזהירים בכל כוחם את מלכי יהודה שלא לבטוח במצרים, ולא להישען עליהם בסכסוכים כנגד עמים אחרים, כי סופם של המצרים לבגוד ולהשתמט ולא לעמוד בדיבורם ולסייע. במקרה הזה היה על יוסף דווקא לשתוק ולא לומר כלום, ועל ידי כך הוא היה מגדיל את סיכוייו להינצל. הסיכוי היחיד הוא שהמצרי יספר מעצמו את סיפור המעשה כמשיח לפי תומו, אך לא בשליחותו של יוסף. אילו היה השר המצרי חושב שיוסף סומך עליו שיציל אותו אזי הוא היה נמנע בכוונה מלעשות זאת, כי זאת דרכם של המצרים לבגוד בבני בריתם ובדורשי שלומם וטובתם.

⁶⁴ וכפי שאומר פרעה למשה (שמות ה, ב): "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'". וראה גם יחזקאל (כט, ג): "הנני עליך פרעה מלך מצרים... אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני".

⁶⁵ בפרק ל הנ"ל, פסוקים ב-ה: "ההלכים לך דת מצרים ופי לא שאלו, לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים: והיה לכם מעוז פרעה לבשת, והחסות בצל מצרים לכלמה: ...כל הבאיש על עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה". וראה גם פרק לא שם.

⁶⁶ ראה ב, יח: "ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור, ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר"; ואף לאחר החורבן הזהיר ירמיהו את שארית הפלטה שלא יירדו למצרים, ראה פרקים מב-מד.